

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
VE KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU KARARLARINDA
ENGELLİ AYRIMCILIĞI

Ender Serdar ÖNALDI

AĞUSTOS – 2025

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
VE KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU KARARLARINDA
ENGELLİ AYRIMCILIĞI**

Ender Serdar ÖNALDI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Burçin AYDOĞDU

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programı “öğrencisi Ender Serdar Önalı”nın “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve Kamu Denetçiliğı Kurumu Kararlarında Engelli Ayrımcılığı” başlıklı tezi 13/08/2025 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../20... tarih ve ../. sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

(İmza)

(Unvan ve İsim)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

İmza

Doç. Dr. Burçin AYDOĞDU

Tez Danışmanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Unvan ve İsim	Bağı	Olduğı	Kurum
---------------	------	--------	-------

İmza

1. Doç. Dr. Öğr. Üyesi Burçin AYDOĞDU	Tekirdağ Namık Kemal		
	Üniversitesi		
2. Dr. Öğr. Üyesi Mısra TAN	Kırklareli Üniversitesi		
3. Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sabri ÇELİKAY	Trakya Üniversitesi		

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

(İmza)

Ender Serdar ÖNALDI

(13/08/2025)

ÖZ

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU VE KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU KARARLARINDA ENGELLİ AYRIMCILIĞI

Önaldı, Ender Serdar

Yüksek Lisans, Kamu Hukuku

Tez yöneticisi: Doç. Dr. Burçin AYDOĞDU

Ağustos 2025

Bu tezde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) kararlarında engelli ayrımcılığı hakkında verilen kararların engelli ayrımcılığı ile mücadelede etkin ve yeterli olup olmadığı incelenmiştir. Tezin içeriğinde ilk olarak: engelliliğin tanımı ve çeşitleri ele alınmıştır. Bu kısımda ayrıca hukuken kimlerin engelli sayılacağı da gözden geçirilmiştir. İkinci olarak: ayrımcılığın tanımı ve çeşitleri uluslararası hukuk ve Türk hukuku mevzuatına göre ele alınmıştır. TİHEK'in kendi mevzuatına göre vermiş olduğu engelli ayrımcılığıyla ilgili kararlar da incelenmiştir. Aynı şekilde KDK'nın engelli ayrımcılığı hakkında verdiği kararlar da ele alınmıştır. Nihayetinde hem TİHEK hem de KDK kararlarının engelli ayrımcılığıyla mücadelede etkin ve yeterli koruma sağlayıp sağlamadığına odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ombudsmanlık, Engelli Ayrımcılığı, Engelli, Ayrımcılık

ABSTRACT

DISABILITY-BASED DISCRIMINATION IN THE DECISIONS OF THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TÜRKİYE AND THE OMBUDSMAN INSTITUTION

Önaldı, Ender Serdar

Master of Law in Public Law

Supervisor: Dr. Burçin AYDOĞDU

August 2025

This thesis examines whether the decisions rendered by the Human Rights and Equality Institution of Türkiye (TİHEK) and the Ombudsman Institution are effective and adequate in combating disability-based discrimination. The study first explores the definitions and categories of disability, including legal criteria for determining who qualifies as disabled. It then analyzes the concept and types of discrimination within the framework of both international and Turkish law. Subsequently, the decisions issued by TİHEK and the Ombudsman Institution concerning disability-related discrimination are assessed. Finally, the thesis evaluates whether these decisions provide sufficient and effective protection in addressing such discrimination.

Key Words: Human Rights and Equality Institution of Türkiye, Ombudsman Institution, Disability Discrimination, Persons with Disabilities, Discrimination

ÖNSÖZ

Engelli bir birey olarak avukatlık mesleğini yürütürken hemen hemen her gün engelli ayrımcılığına maruz kaldım. Engelli ayrımcılığıyla etkin mücadele için benden sonra diğer engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalmalarını engelleyebilmek bu tezi yazmaya karar verdim. İnsan olmanın getirdiği haklardan en temeli olan yaşama, hak arama, devletin sunduğu yasal avantajlardan yararlanmak adına sahip olduğu haklardan bihaber olan ve bir nebze olsun engellilerin yapabilecekleri bir şeyler olduğunu göstermek adına bana destek olan bu konuyu tez çalışması olarak tamamlamama vesile olan, Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet M. GÜNEŞ, Prof. Dr. Seçkin YAVUZDOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi Uğur URUŞAK, Dr. Öğr. Üyesi Mısra TAN ve özellikle bana her konuda destek veren tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Burçin AYDOĞDU hocalarıma ve isimlerini sayamadığım asistan arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum. Son olarak bana her konuda destek olan aileme ve meslekte bana moral veren tüm avukat, hâkim, savcı, adliye çalışanı, kâtip ve memurlara teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

BEYAN	III
ÖZ.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	XII
TABLolar.....	XIV
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

ENGELLİLİK KAVRAMI VE ENGELLİLİK TÜRLERİ	5
1.1.Engellilik Tanımı	5
1.2. Türk Mevzuatında Engellilik Tanımı.....	6
1.3. Uluslararası Hukukta Engellilik Tanımı	8
1.4. Engelliliği Tanımlama Modelleri.....	10
1.4.1. Moral Model	10
1.4.2. Medikal Model.....	11
1.4.3. Sosyal Model	11
1.4.4. Sosyo-Politik Model	13
1.4.5. Biyopsikososyal Model.....	13
1.4.6. Azınlık Grubu Modeli.....	15
1.4.7. İnsan Hakları Modeli	16
1.4.8. Sınırlılık Modeli.....	17
1.5. Engellilik Türleri	18
1.5.1. WHO Engellilik Türleri Sınıflandırması.....	18
1.5.2. Türk Mevzuatında Engellilik Sınıflandırması	21
1.5.2.1. Ortopedik Engelliler:.....	22

1.5.2.2. Görme Engelliler	22
1.5.2.3. İşitme Engelliler	22
1.5.2.4. Dil ve Konuşma Engelliler	23
1.5.2.5. Zihinsel Engelliler	23
1.5.2.6. Kronik Hastalıklar	23
1.5.2.7. Ruhsal ve Duygusal Engelliler	24
1.5.2.8. Hukuki Açıdan Engelli Kabul Edilme.....	24
1.6. Değerlendirme	25

2.BÖLÜM

AYRIMCILIK YASAĞI BAĞLAMINDA TİHEK VE KDK'NIN KURUMSAL YAPILARI	27
2.1. Uluslararası Belgelerde Ayrımcılık Tanımı	28
2.2. Türk Hukukunda Ayrımcılık Tanımı.....	30
2.3. Engellilik Temelinde Ayrımcılık.....	33
2.3.1. Engellilik Temelinde Ayrımcılıkla İlgili Hukuki Düzenlemeler	34
2.3.2. Uluslararası Belge ve Sözleşmelerde Engelli Ayrımcılığı ...	34
2.3.2.1. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	34
2.3.2.2. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	34
2.3.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	34
2.3.3.Türk Hukukunda Engelli Ayrımcılığı Düzenlemeleri	35
2.3.3.1. 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun.....	36
2.3.3.2. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu	36
2.4. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	37
2.4.1. TİHEK Kuruluş Süreci	37
2.4.2. TİHEK İdari Yapısı	39
2.4.3. TİHEK Amaç ve Görevleri	39
2.4.4. TİHEK Mevzuatında Ayrımcılık Türleri.....	41
2.4.4.1. Ayrı Tutma	42

2.4.4.2. Ayrımcılık Talimatı Verme ve Bu Talimatları	
Uygulama	43
2.4.4.3. Çoklu Ayrımcılık:	43
2.4.4.4. Doğrudan Ayrımcılık:	43
2.4.4.5. Dolaylı Ayrımcılık:	44
2.4.4.6. İşyerinde Yıldırma:	45
2.4.4.7. Makul Düzenleme Yapmama:	45
2.4.4.8. Taciz:	46
2.4.4.9. Varsayılan Temele Dayalı Ayrımcılık:	46
2.4.4.10. Mağdurlaştırma	47
2.4.4.11. Ayrımcılık Yasağının İleri Sürülemeyeceği	
Haller	47
2.4.4.12. Zorunlu Mesleki Gereklilikler Hâlinde	
Farklı Muamele	48
2.4.4.13. Belli Bir Cinsiyetin İstihdamını Zorunlu	
Kılan Durumlar	49
2.4.4.14. Yaş Sınırlarının Belirlenmesi ve	
Uygulanması	49
2.4.4.15. Çocuklar ve Özel Yerde Tutulması Gereken	
Kişiler İçin Alınan Tedbirler	49
2.4.4.16. Bir Dine Ait Kurumda, Din Hizmeti ve	
Eğitiminde Sadece O Dine Mensup Kişilerin İstihdamı	50
2.4.4.17. Dernek, Vakıf, Sendika, Siyasi Parti ve	
Meslek Örgütlerinde Üye Alım Şartları	50
2.4.4.18. Eşitsizlikleri Ortadan Kaldırmaya Yönelik	
Farklı Muamele	50
2.4.4.19. Vatandaş Olmayan Kişiler İçin Uygulanan	
Farklı Muamele	51
2.5. Ayrımcılık Yasağı İhlaline karşı TİHEK’e Başvuru	51
2.6. TİHEK Başvuru İnceleme Usulleri	53
2.7. İspat Yüğü	54
2.8. TİHEK Karar Türleri	54

2.8.1. İncelenemezlik Kararı	55
2.8.2. Gerekçeli Kabul Edilmezlik Kararı	55
2.8.3. Gönderme kararı	55
2.8.4. İhlal Kararı	56
2.8.5. İdari yaptırım kararı	56
2.8.6. Uzlaşma kararı	56
2.8.7. Ret kararı.....	57
2.8.8. Karar verilmesine yer olmadığına dair karar	57
2.9. TİHEK Kararlarına Karşı İtiraz	57
2.9. TİHEK 2023 Faaliyet Raporunda Engelli Ayrımcılığı	57
2.10. TİHEK Kararları.....	58
2.11. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU (OMBUDSMANLIK)	59
2.11.1. Genel Olarak KDK.....	59
2.11.2. KDK Tarihi Süreci	59
2.11.3. KDK Tanımı.....	60
2.11.4. Türkiye’de KDK	61
2.11.5. KDK Başdenetçilik ve Denetçiler.....	61
2.11.6. Kuruma Şikâyet Başvurusu.....	62
2.11.7. KDK Şikâyet Başvurusu İnceleme usulleri	65
2.11.7.1. Ön İnceleme	65
2.11.7.2. Karar Türleri.....	66
2.11.7.2.1. Tavsiye Kararı	67
2.11.7.2.2. Ret Kararı	67
2.11.7.2.3. Dostane Çözüm Kararı	68
2.11.7.2.4. Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair Karar	68
2.11.8. Kurumun 2024 Yıllık Raporda Engelli Ayrımcılığı	68
2.11.9. Kurumun Engelli Ayrımcılığı Üzerine Verdiği Karar Örnekleri	69
2.11.10. TİHEK ve KDK Karşılaştırması	69
2.12. Değerlendirme	76

3. BÖLÜM

TİHEK VE KDK KARARLARINDA ENGELLİLİK	
TEMELLİ AYRIMCILIK.....	77
3.1. Engelli Çocukların Eğitim Hakkına Erişim Ayrımcılık İhlali	
Kararları	77
3.2. Rehber köpeklerin sahiplerinin uğradığı engelli temelli	
ayrımcılık başvuruları	94
3.3. Adalet Erişim Halinde Engelli Ayrımcılığı Temelinde İhlal	
Kararları	98
3.4. Mesleğin İcrası Yönünden Engelli Ayrımcılığı Kararları.....	103
3.5. Sürücü Belgesi İşlemlerine yönelik Engelli Ayrımcılığı	
Kararları	108
3.6. Makul Düzenleme ve Erişim Noksanlığı Nedeniyle Engelli	
Ayrımcılığı Kararları	112
3.7. Resen İnceleme Sonucu Verilen Ayrımcılık İhlali Kararı.....	125
3.8. ÖSYM Sınav Sistemine Dair Engelli Ayrımcılığı Kararları.....	128
3.9. ÖTV Muafiyetine Bağlı Engelli Ayrımcılığı Kararları.....	133
3.10. Değerlendirme	136
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA.....	145

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABITUR	: Alman Eğitim Sisteminde Lise Bitirme Programı
AIDS	: Edinilmiş Bağışıklık Yetersizliği Sendromu
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYT	: Alan Yeterlilik Testi
BEP	: Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CİMER	: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
CSO	: Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası
ÇÖZGER	: Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik
DEHB	: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu
DGS	: Dikey Geçiş Sınavı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DMK	: Devlet Memurları Kanunu
EHİS	: BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
EKPSS	: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
HSK	: Hâkimler ve Savcılar Kurulu
ICIDH	: International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps (Bozukluklar Yeti Yitimi ve Engellilerin Uluslararası Sınıflandırılması)
ICF	: International Classification of Functioning, Disability and Health (İşlevsellik Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması)
Id	: Bir önceki eser (kaynak) anlamında
İYUK	: İdari Yargılama Usulü Kanunu
JAWS	: Job Access With Speech – Sesli komut ile yönetme
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu

LGBTİ	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender, İntersex
MSHS	: Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
MERSİS	: Merkezi Sicil Kayıt Sistemi
MTV	: Motorlu Taşıtlar Vergisi
ÖSYM	: Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
RAM	: Rehberlik ve Araştırma Merkezi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TİS	: Toplu İş Sözleşmesi
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TYT	: Temel Yeterlilik Testi
YKS	: Yükseköğretim Kurumları Sınavı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLÖLAR

Tablo 1 : TİHEK KDK Görev ve Yetkileri Karşılaştırma Tablosu.....67

GİRİŞ

Bu asırda nefret suçları ile mücadelenin ehemmiyeti yeni yeni fark edilmeye başlanmıştır. Bireylerin yalnızca doğuştan sahip oldukları ya da değiştirmeleri mümkün olmayan bazı özelliklerinden ötürü hedef haline gelmeleri, çağdaş toplumların temelini oluşturan insan hakları düzeni açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdit yalnızca bireysel mağduriyetlerle sınırlı kalmamakta: toplumsal bütünlüğü, barışı ve demokratik hukuk devletini zedeleyecek boyutlara ulaşabilmektedir. Nefret suçları bireyler arasında bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmakta, topluma menfi etki sunmakta ve bu durum, insanlık açısından soykırıma varabilecek sonuçlara yol açabilmektedir. Özellikle nefret saikiyle işlenen suçların tarih boyunca nasıl yıkıcı etkiler doğurduğu dikkate alındığında, bu tür fiillerle mücadelenin hukuk düzeni içinde sistematik ve kararlı biçimde yürütülmesinin hayati olduğu açıktır.¹ Nitekim Aydınlanma Çağında bile insanlar: ırk, etnik bağ, kutsal değerler, inanç, ten rengi, cinsiyet, cinsel seçim, engellilik, yaşlılık benzeri nedenlerle ayrımcılığa uğramakta ve sahip oldukları hakların ihlali ile karşı karşıya kalmaktadır.

Toplumların varlığını sürdürebilmesi için adil bir kamu düzeni gereklidir. İnsan hakları ihlallerinin en sinsi biçimlerinden biri, nefret temelli gerçekleştirilenlerdir. Genel olarak nefret suçlarının tezahürü: nefrete konu olan birey ya da gruplara karşı, sadece bu duyguya dayanarak, sahip oldukları hakların kullanımının engellenmesi, zorlaştırılması veya imkânsız hale getirilmesiyle birlikte ayrımcılık uygulanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ayrımcılık, gündelik hayatın her alanında görülebileceği gibi kamu kurumlarının uygulamalarında da ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle, ayrımcılığın temel nedenlerinden biri olan nefret suçlarıyla mücadele etkin ve kapsamlı biçimde yürütülmelidir. Toplumda dezavantajlı gruplar arasında yer alan engelliler, ayrımcılık karşısında belki de en fazla mağduriyet yaşayan kesimlerden biridir. Fiziksel yeterliliklerinin sınırlı olması nedeniyle bu tür ihlallere karşı direnç gösterebilme kapasiteleri de azalmaktadır.

¹ Timur Demirbaş, “Nefret Söylemi ve Nefret Suçları”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan, C.19, Özel S. 2693-2701(2017), s.2695.

Bu çalışmada, engelli bireylerin yalnızca engelli olmaları nedeniyle uğradıkları ayrımcılıklar ele alınmakta: bu insan hakları ihlallerinin giderilmesi ve faillerin yaptırımla karşı karşıya kalması amacıyla Türk hukuk sisteminde oluşturulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ile Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) yapıları ve işleyişleri incelenmektedir. Söz konusu kurumlara yapılan ihlal başvurularının değerlendirilme biçimi, verilen karar örnekleri çerçevesinde, engelli ayrımcılığıyla mücadelede ne ölçüde etkin ve yeterli oldukları sorgulanmaktadır. İncelemenin ilk aşamasında, ayrımcılığa maruz kalan öznenin, yani engelli bireyin kim olduğu ve engellilik kavramı açıklanmaktadır. Devamında, ayrımcılık kavramı hem kuramsal düzeyde hem de kanunlardaki tanımlarla ortaya konmaktadır. TİHEK ve KDK ‘nın hangi tür başvuruları ele aldığı, inceleme süreçlerinin nasıl yürütüldüğü, dayandıkları mevzuat hükümleri ve kararlarının ilgili idareler üzerindeki bağlayıcılık niteliği değerlendirilmektedir. Nihayetinde, verilen örnek kararların engelli ayrımcılığı ile mücadelede yeterli ve etkili olup olmadığı analiz edilmektedir. Çalışmada esas alınan kurumlar, yalnızca yasal düzenleme ile kurulmuş resmi yapılar olmakla kalmayıp, aynı zamanda ulusal düzeyde insan hakları alanında uzmanlaşmış, uygulama pratiği ve kararları ile akademik literatürde de giderek daha fazla referans verilen kurumlardır. Bu yönüyle, seçilen kurumsal yapıların incelenmesi, yalnızca pratikteki işleyişi değil, aynı zamanda hukuki ve bilimsel değerlendirmeye açık denetim kurumu kararları oluşumunu da anlamak bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, engelliliği bireysel eksiklik ya da yalnızca tıbbi bir durum olarak değil, toplumsal yapılar tarafından üretilen ve sürdürülen bir eşitsizlik biçimi olarak değerlendirmektedir. İnsanlar yaşamlarının herhangi bir döneminde çeşitli biyolojik eşitsizliklerle karşılaşabilir; ancak bu farklılıkların toplumsal hayata katılımında dezavantaja dönüşmesi, esasen toplumun fiziksel, hukuki ve kurumsal düzenlemelerindeki eksikliklerden kaynaklanır. Yani sorun biyolojik farklılıkta değil, bu farklılığı dikkate almayan toplumsal düzendedir. Bu bağlamda çalışma, engelliliği dışlayıcı çevresel koşullarla açıklayan sosyal model, engelli bireylerin eşit haklara erişimini savunan insan hakları modeli ve fırsat eşitliği için gerekli tedbirlerin

alınmasını zorunlu kılan makul düzenleme yaklaşımı ekseninde şekillenmektedir. Tezin temel amacı, TİHEK ve KDK kararlarının, bu kuramsal çerçeveye uyumlu biçimde, toplumsal eşitliği sağlayıcı bir rol oynayıp oynamadığını ortaya koymaktır.

1. BÖLÜM

ENGELLİLİK KAVRAMI VE ENGELLİLİK TÜRLERİ

Bu bölümde engelliliğin genel tanımı, Türk hukukunda ve uluslararası hukukta engelli tanımının ne olduğu, engelliliği tanımlama modelleri, engelli türleri hakkında bilgi verilmektedir. Engelli bireyin, hukuki olarak da engelli kabul edilebilmesi lazımdır. Zira birey bu hukuki sınıflandırma doğrultusunda engelliler için tanınan yasal haklardan istifade edebilmektedir.

1.1.Engellilik Tanımı

Günümüzde bireyin “sağlıklı” sayılabilmesi, genellikle fiziksel, zihinsel ve içtimai yönden eksiksiz bir “iyilik hali” içinde bulunmasına bağlanmaktadır.² Bu tanım, yalnızca bedensel ya da biyolojik bütünlüğü değil: aynı zamanda bireyin toplumsal yaşamla kurduğu ilişkilerin niteliğini ve ruhsal uyum düzeyini de içeren çok boyutlu bir çerçeveye işaret eder. Bu noktadan hareketle, mefhum-u muhalifi üzerinden değerlendirildiğinde: fiziksel, zihinsel veya sosyal yönden bu iyilik halinin dışında kalan bireylerin engelli olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorusu gündeme gelir. Ancak bu soruya verilecek yanıt, sanıldığından daha karmaşık ve tartışmalıdır. Çünkü engellilik, yalnızca bireyin bedensel ya da zihinsel bir farklılık göstermesiyle sınırlı olmayan: içinde yaşanılan çevrenin, sosyal yapıların ve normatif kabullerin belirleyici olduğu dinamik bir olgudur.³ “Engellilik nedir?”, “Kim engellidir?” gibi temel sorular, her ne kadar teknik ya da tanımsal gibi görünse de aslında derin bir normatif zemin üzerinde yükselen çok yönlü tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Bu nedenle, engellilik olgusunu tanımlamak ve bu tanımlamaya hukuki sonuçlar bağlamak hem ulusal mevzuat hem de akademik literatür açısından önemli güçlükler barındırmaktadır. Mevzuat düzeyinde, farklı yasa ve düzenlemelerde engelliliğe ilişkin birden fazla tanımın yer alması: kavramın

² Serkan Çınarlı, *Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları* (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 227273), s. 3.

³ Çınarlı, “Kamu”, s.4.

normatif çerçevesinde birlik sağlanmasını zorlaştırmakta, bu da uygulayıcıların ve karar mercilerinin ortak bir referans noktası oluşturmasını engellemektedir. Literatürde de benzer bir durum söz konusudur: Engellilik, sağlık temelli bireysel bir eksiklik hali olarak mı, yoksa toplumsal yapıların dışlayıcı ve erişilemez niteliğinin bir sonucu olarak mı ele alınmalıdır? Bu temel ikilik, tanımların niteliği kadar, politikaların yönünü ve hukuki düzenlemelerin kapsamını da doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla teorik ve pratik seviyede, yeknesak, kapsayıcı bir engellilik tanımı geliştirmek kolay değildir: zira bu tanımın, yalnızca bireyin niteliklerini değil, aynı zamanda toplumun bireye yüklediği anlamları ve oluşturduğu engelleri de hesaba katması gerekir. Nitekim ulusal ve uluslararası belgelerde yer alan farklı tanımların incelenmesi, engellilik kavramına yüklenen anlamların çeşitliliğini ve bu çeşitliliğin doğurduğu uygulama farklılıklarını ortaya koyma açısından önem arz etmektedir.

1.2. Türk Mevzuatında Engellilik Tanımı

Türk Mevzuatında, engellilik kavramı, hemen her yasada farklı tanımlanmıştır. Bu farklı tanımlamalar nedeniyle, engellilik konusunda standart bir tanım yapmak daha da zor hale gelmektedir. Ancak Anayasada somut ve ayırt edilebilir şekilde bir engelli tanımı yapılmamıştır.

Lakin Anayasada engelli ibaresi yerine, “*sakat*” kelimesine yer verilmiştir. Bu ifade ilk olarak, 61/2’inci maddede, korunması gerekenler başlığında kendisini gösterir. Buna göre “*Devlet sakatları korumak ve sosyal hayata uyumlarını sağlamak*” ile görevlendirilmiştir. İkinci ifade ise, 104’üncü maddede mahkûmiyete ilişkin cezaların Cumhurbaşkanı tarafından, azaltılması ve kaldırılmasını düzenleyen özel yetkiye ait olandır. Bu hükme göre “Sakatlık, Sürekli Hastalık ve Kocama” halinde Cumhurbaşkanı, bireyin cezasını, kendisine tanınan özel yetki çerçevesinde lüzum ve gerek görmesi halinde, istisnai şekilde, cezanın infazının sonlandırabilmektedir.⁴

⁴ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2709 Sayılı Kanun)”, Resmi Gazete, 17863(09.11.1982).

07/07/2005 yılında yürürlüğe giren, 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanunun, 3 ‘ncü maddesi, c bendinde, engelli kişiyi:

“...fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak

24/05/1983 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan, 2828 sayılı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanununda, 3 ‘ncü madde c fırcası engelliye özörlü ibaresine bağı biçimde:

“...Özörlü, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi”, olarak tanımlar.⁶

Ölkemizde, standartları ve ölçöleri değörlendirmek ve denetlemek ve yukarı çekmek ile görevli Türk Standartları Enstitüsü (TSE), *“...vücut fonksiyonlarını kullanmada fiziki ve zihinsel kısıtlılık veya kayıp hâlinde olan kişiyi”* engelli olarak belirlemiştir.⁷

1981 yılında engellileri takip ve hizmetleri yönlendirme amacıyla kurulan ve fakat sonrasında 1997 yılında lağvedilerek, Başbakanlık Özörlöler İdaresi Başkanlığı hüviyetine büöünen Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu engelliliğı:

“...bedensel, zihinsel, duysal ve sosyal özelliklerinde belirli bir oranda işlev kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucunda normal yaşamın gereğıne uymayacak şekilde özörlenme durumu”, olarak tanımlamıştır.⁸

4857 Sayılı İş Kanunu’nda özörlü istihdamı zorunludur.⁹ Bu düzenlemeden yararlanabilecek kişiler, *“Özörlü, Eski Hükömlü ve Terör*

⁵ “Engelliler Hakkında Kanun (5378 Sayılı Kanun)”, Resmî Gazete, 25868(07.07.2025).

⁶ “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu (2828 Sayılı Kanun)”, Resmî Gazete, 18059 (27.05.1983).

⁷ Hasan Ünver, “Ulaşılabilirliğın Tarihi Kentsel Alanın Kimliğı ve Yarışabilirliğıne Etkisi”, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, C. 4, S. 1, (2016), s. 145

⁸ Mürşit Işık, “Sosyal Politika Kapsamında Kamu Kuruluşları Tarafından Bir Dezavantajlı Grup Olarak Engellilere Yönelik Verilen Hizmetlerin Etkinliğı: Isparta Örneğı”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C. 4, S. 1, (2021), s. 113.

⁹ “İş Kanunu (4857 Sayılı Kanun)”, Resmî Gazete, 25134(10.06.2023).

Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmelik” içerisinde gösterilmiştir. Buna göre engelli olarak tanımlanan kişi:

“...bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerindeki engelleri nedeniyle çalışma gücünün en az %40’ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporuyla raporuyla belirlenen” kimsedir.¹⁰

6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’nda engelli:

“...Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit şartlarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre şartlarından etkilenen” bireydir.¹¹

1.3. Uluslararası Hukukta Engellilik Tanımı

Uluslararası belgelerde de engelliğe ait tek ve bir biçimde standart tanım yapılmamıştır. Bu evrensel kurumlar da engellilik halini birden fazla şekilde açıklamaktadır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (WHO) engelli olmayı: “...bir insan için normal olarak nitelendirilen tarz veya çizgide bir etkinlikte bulunma yeteneğinin kısıtlılığı veya yokluğu” olarak açıklamıştır. WHO 1980 yılında yayınladığı bildirgesinde, engelliliği üç bölüme ayırarak tanımlanmıştır.¹²

Bunlar:

“1) *Yetersizlik (Impairment):* Fizyolojik, psikolojik veya anatomik yapının kaybını ya da normalden sapması halini ifade eder. Bu tanım özellikle organ düzeyindeki bozuklukları ifade eder.

2) *Özürlülük (Disability):* Bu tanım fiziksel ve zihinsel yeti kaybını ifade etmektedir. Sağlığın bozulması sonucu oluşan yetersizlikten dolayı bir yeteneğin normale oranla azalması veya kaybedilmesi olarak tanımlanır.

¹⁰ Şeyma Akkaşoğlu, *İş hukukunda engelli istihdamı* (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2025, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 926084), s. 391

¹¹ “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (6701 Sayılı Kanun)”, Resmî Gazete, 29690 (06.04.2016).

¹² Yener Şişman, Engellilik Alanındaki Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Mevcut Durum. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, C. 58, S. 3, (2023), s. 2450.

3) Engellilik (Handicap): yukarıda açıkladığımız yetersizlik veya özürlülük halleri nedeniyle kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel düzeyine göre normal edilen yaşam gereklerini yerine getirememesidir.”¹³

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne ek, 3447 sayılı Engelli Kişilerin Hakları Bildirisi’nin 1’nci maddesinde ise engelliliği fonksiyon eksikliğine bağlı görmek suretiyle: “...kişisel ve cemiyet hayatında, ifası gereken işlerini, bedeninden noksanlık neticesinde yerine getiremeyenler” olarak tanımlamıştır.¹⁴

BM Genel Kurulu’nun, 13.12.2006 tarih, A-RES-61/106 sayılı kararıyla, 03.05.2008 tarihinde yürürlüğe giren, “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”, 1’inci maddesinde engelliği:

“...diğer bireyler ile eşit koşullarda, topluma eksiksiz ve faal halde iştiraklerinin önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri tanımlamaktadır”.

Önceki kararlarına kıyasla, engellik kavramı daha ayrıntılı halde ve aktivite yoksunluğuna yol açan marazlar olarak tanımlamıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), uzun süren çalışmanın sonucunda, “Dünya Engellilik Raporu” hazırlamış ve 2011 yılında da raporu yayınlamıştır. Raporda engellilik hali, tezin ilerleyen kısımda ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, tıbbi ve sosyal görüş arasında duran, çatı tanıma oturtulmuştur. Bu bakış açısına göre engellilik:

“...fiziki yetersizlikler, mobilize sınırlılıkları ve iştirak tehditleri için kullanılan, herhangi bir sağlık sorunu bulunan birey ile o bireyle ilgili bağlamsal, doğal ve şahsi unsurlar arasındaki olumsuzluklara ait bir terimdir”.¹⁵

Engellilerin Haklarıyla ilgili Sözleşme (CRPD), uluslararası hukukta, engellilik kavramı hususunda halen en önemli başvuru kaynağıdır.¹⁶

¹³ Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ICIDH, Engellilerin Uluslararası Sınıflandırılması, Cenevre, 1980, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf, (Erişim Tarihi 04.04.2025). s. 14

¹⁴ “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (5825 Sayılı Kanun)”, Resmî Gazete, 27084(18.12.2008).

¹⁵ Dünya Engellilik Raporu 2011, T. C. Aile ve Sağlık Bakanlığı Yayını, Anıl Group Matbaa 2011, s. 3.

¹⁶ Coomara Pyaneandee, *International Disability Law*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2019, s. 24

13 Aralık 2006’da BM tarafından kabul edilen bu konvansiyon uluslararası insan hakları hukukunda engelli haklarını korumayla ilgili yapılan ilk düzenlemedir.¹⁷ Eşitlik ve ayrımcılık yasağı bu sözleşmenin tam tam da kalbinde yani ruhunda yer alan bir düşüncedir.

Esasında BM’de 1980’lerin sonlarında İtalya ve İsveç engelli bireyler hakkında bir insan hakları konvansiyonun hazırlanması için konuşmaların ve görüşmelerin başlamasını talep etmişse de BM Genel Kurul’u bu teklifi gündemine almamıştır.¹⁸ Günümüz dünyasında bir milyardan fazla engelli birey vardır ve engelli bireylerin çoğu gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadırlar.¹⁹

1.4. Engelliliği Tanımlama Modelleri

Engelliliğin tanımını izah hususunda dahi çeşitli görüş ve bilimsel çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar ışığında engelli ve engellilik kavramı bir kısım örneksemeler ile izah edilmek istenmiştir. Bu örneksemeler ile birlikte engellilik kavramını moral, medikal, sosyal, sosyo-politik, biyopsikososyal azınlık, insan hakları ve sınırlılık modelleri biçimindedir. Hangi isim verilirse verilsin sosyal model, diğer modeller olarak ayrıştırılan sosyo-politik model, azınlık grubu modeli, biyopsikososyal ve insan hakları modellerini de kapsadığı iddia edilmektedir.²⁰

1.4.1. Moral Model

Moral modeli açıklayan görüş, bu modelin, tarih öncesi taş devrinden başlayan toplum yapısının, orta çağın sonuna kadar sürdüğünü, o dönemlere hâkim olan teokratik ve pagan inancına bağlı olarak engelliliğin, günahkâr ve

¹⁷ Arlene S. Kanter, *The Develeopment of Disability Law Under International Law*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2015, s. 1.

¹⁸ Gauthier De Beco, *Disability in International Human Rights Law*, Oxford University Press, 2021, s. 14.

¹⁹ Peter Blanck, Ellionoir Flynn, *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2017, s. 134.

²⁰ Vehbi Ünal, “Türkiye’de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 45, S. 2, (2021), s. 238

kötü olmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir.²¹ Bu nedenle Moral Model görüşüne göre engelli ve engelliler taşıdıkları kötülük nedeniyle yok edilmesi gereken bir grup olmuştur. Günümüzde bilimsel veriler ile birlikte, bu durumu halen bir inanç olarak gören bir marjinaler dışında savunucusu kalmamıştır.

1.4.2. Medikal Model

Medikal Model görüşüne göre engellilik tedaviye ihtiyacı olan bir hastalık halidir. Bu modelde engel, bireyi sınırlayan bir durumdan ibarettir. Birey, vücudunda mevcut engeli üzerinden değerlendirilir. Bu nedenle de yalnızca engeline bağlı olarak gelişen zayıf yönleri ile ele alınır. Güçlü yönleri göz ardı edilir. Bundan sebep engellinin yaşamını zorlaştıran fiziki çevreden ziyade engellinin kendisinin değişimi ile ilgilenir. Bu değişim sağlık hizmeti verilerek sağlanmaktadır. Engelli tedaviye muhtaç bir bireydir. Bu nedenlerle Medikal Modelde engellilik, engellinin tedavi ihtiyacına bağlı olarak medikal yöntemlere göre tanımlanmaktadır.²²

1.4.3. Sosyal Model

Sosyal Model taraftarları, engelliliğe yaklaşım konusunda Medikal Sosyal Model, engellilik kavramına yönelik tarihsel yaklaşımlar arasında, özellikle Medikal Model'in sınırlılıklarına karşı geliştirilmiş eleştirel bir çerçeve sunmaktadır.²³ Bu modelin doğuşu, bireysel tıbbi eksiklik anlayışına indirgenen engellilik kavrayışının, toplumsal gerçekliği yeterince açıklayamamasına duyulan tepkiyle bağlantılıdır. Sosyal Model'i savunan yaklaşımlara göre, engellilik esasen bireyin bedensel veya zihinsel farklılıklarından değil, toplumsal yapının bu farklılıkları dikkate almayan ve dışlayan örgütlenme biçiminden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, engellilik durumu: bireyin kendi içsel özelliklerinden ziyade, toplumun “*normatif beden*” idealine dayalı kabulleri sonucunda inşa edilmektedir.

²¹Başak Çetin, “Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 36-1, (2016), s. 175

²² Gönül Erkan, “Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 15, S. 2, (2004), s. 33.

²³ Çınarlı, “Kamu”, s. 13.

Modelin temel savı, engelliliğin tek başına bireysel bir boyut değil, aynı şekilde sosyal olarak kurgulanmış bir kategori olduğudur. Toplum, güçlü, işlevsel ve “normal” kabul edilen bir beden standardını esas almakta: bu standarda uymayan bireyleri ise çeşitli şekillerde dışlamakta ya da “özel” olarak konumlandırmaktadır. Bu durum, bedensel ya da zihinsel farklılığı bulunan bireylerin, sosyal hayata tam ve eşit katılımının önünde engeller yaratmaktadır. Engelli bireylerin yaşadığı yoksunluk ve dışlanmışlık, bu bireylerin farklılıklarından değil: erişilemez çevreler, ayrımcı dil ve sosyal politikaların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Sosyal Model, bu yönüyle yalnızca bir açıklama modeli değil, aynı zamanda normatif bir talep ve dönüşüm çağrısıdır. Engellilik meselesini, toplumsal adalet ve vatandaşlık hakları bağlamına yerleştirerek, bireylerin değil toplumun dönüşümünü esas alan bir paradigma sunar. Bu yaklaşım, engelli bireylerin sadece yardım ya da bakım nesnesi olarak değil, hak sahibi yurttaşlar olarak tanımlanmasını talep etmektedir. Böylece model, engelliliği bireysel bir kusur değil: insan hakları ve sosyal eşitlik bağlamında değerlendirilmesi gereken bir toplumsal mesele olarak ortaya koyar.²⁴

Sosyal Model’in literatüre en önemli katkılarından biri de, engellilik konusunun politikleştirilmesini sağlamasıdır. Engelli bireylerin, sosyal katılım ve eşit yurttaşlık bağlamında hak mücadelesi yürüten özneleştirilmiş aktörler olarak tanımlanması: bu modelin, sadece akademik değil aynı zamanda siyasal bir araç olarak da işlev görmesini sağlamıştır. Sonuç itibarıyla, bu yaklaşım sayesinde engellilik tartışmaları, tıbbi teşhislerin ve rehabilitasyon süreçlerinin ötesine taşınmış: toplumsal yapıların, mekânların ve politikaların dönüşümünü hedefleyen daha kapsayıcı ve eşitlik temelli bir perspektif kazanmıştır.²⁵

²⁴ Çiğdem Arıkan, “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, C. 2, S. 1, (2002), s. 21-25.

²⁵ İlknur Meşe, “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, S. 33, (2014), s. 33.

1.4.4. Sosyo-Politik Model

Sosyo-politik Model, engelliliği bireysel ya da tıbbi bir eksiklikten ziyade, toplumsal yapıların işleyişindeki yetersizliklerin ve siyasal tercihlerdeki dışlayıcı yaklaşımların bir sonucu olarak ele alır. Bu modele göre engelliliğin asıl kaynağı, bireyin sahip olduğu bedensel ya da zihinsel farklılıklar değil: bu farklılıkları dikkate almayan, erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkesinden uzak kurumsal düzenlemeler, fiziksel çevre, kamu hizmetleri ve toplumsal kabullerdir. Başka bir deyişle, engelli bireylerin karşılaştığı güçlüklerin büyük bölümü, mimari engellerden çok, sosyal, ekonomik ve hukuksal sistemlerin kapsayıcı olmamasından kaynaklanmaktadır.²⁶

Sosyo-politik yaklaşım, engelliliği yalnızca sosyal bir kategori değil, aynı zamanda siyasal bir mesele ve eşitsizlik alanı olarak değerlendirir. Bu bağlamda, engelli bireylerin karşılaştığı sorunların çözümü, yalnızca bireysel müdahalelerle değil, sosyal politikaların dönüşümü, yasal reformlar, eşit yurttaşlık temelli düzenlemeler ve engelli bireylerin karar alma mekanizmalarına etkin katılımıyla mümkündür. Özellikle 20. yüzyılın sonlarında güç kazanan engelli hakları hareketlerinin kuramsal arka planında da bu model yer almaktadır. Sosyo-politik Model, tanılayıcı olmanın ötesinde normatif bir talep de içerir: engelliliği yalnızca bir form değil, aynı şekilde kolektif bir hak mücadelesinin konusu biçiminde ortaya koyar. Bu nedenle, bireylerin değil toplumun dönüşmesi gerektiği düşüncesi, modelin temel çıkış noktasını oluşturur. Böylece, engelli bireyler yalnızca hizmet alan değil, aynı zamanda haklarını talep eden, politika üreten ve izleyen özneler olarak konumlandırılır.²⁷

1.4.5. Biyopsikososyal Model

Biyopsikososyal Model, engellilik ve hastalık kavrayışına yönelik yaklaşımlar arasında bütüncül bir çerçeve sunan, tıbbi belirtiler, bireyin

²⁶ Mesut Aköğretmen, Serdar Orhan. “Engelli İstihdamında Bir Alternatif Olarak Engelli Girişimciliği” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2, (2020), s. 241.

²⁷ Laura Rovner, “Disability, Equality And Identity”, *Alabama Law Review*, C. 55, S. 4, (2004), s. 1051-1054.

psikolojik durumu ve sosyal çevresiyle birlikte değerlendirilmesini savunan bir paradigmadır. Bu modele göre, herhangi bir sağlık durumu ya da işlev kaybı, yalnızca biyolojik nedenlerle açıklanamaz: bireyin ruhsal yapısı, yaşadığı çevre, sosyal ilişkileri, ekonomik durumu ve toplumsal etkileşimleri de bu durumun ortaya çıkışında ve sürdürülmesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda Biyopsikososyal Model, geleneksel medikal modelin bireyi yalnızca hastalık taşıyan bir beden olarak görmesini yetersiz bulur ve bireyin yaşadığı deneyimi çok katmanlı olarak anlamaya çalışır. Model, hekimlerin yalnızca hastalığı değil, hastalığı yaşayan kişiyi de tanıması gerektiği fikrine dayanır. Böylece birey, yalnızca dirimsel bir vaka değil, aynı biçimde özgül bir psikolojik yapıya ve toplumsal bağlama sahip bir süje formunda değerlendirilir.

Ancak bu yaklaşım, her ne kadar disiplinler arası bir değerlendirme vaadi sunsa da bazı eleştirilerle de karşı karşıya kalmıştır.²⁸ En yaygın eleştiri, modelin klinik uygulamada yeterince sistematik ve ölçülebilir objektif verilerle desteklenmemesi yönündedir. Psikolojik ve sosyal etmenlerin niteliksel ağırlığının artması, tedavi süreçlerinde öznel değerlendirmelere dayalı karar alma riskini beraberinde getirebilir. Bununla birlikte, Biyopsikososyal Model hastalıkların ve işlev kayıplarının ortaya çıkışını, belirli bir sistemin parçalarının etkileşimiyle açıklayan bir sistem teorisi yaklaşımıyla da ilişkilendirilir. Velhasıl, hastalık ya da engellilik hali, yalnızca biyolojik nedenlere indirgenemeyecek kadar karmaşık bir ağırlı sonucudur ve ancak bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutlarının etkileşimi içinde anlamlandırılabilir.²⁹ Bu yönüyle model, hem birey merkezli sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine hem de engellilik olgusunun çok boyutlu olarak değerlendirilmesine önemli katkılar sunmaktadır.³⁰

²⁸ Kevser Sezer Korucu, Şerife Çalışkan Söylemez, Ayşe Oksay, “Biyopsikososyal Yaklaşım ve Gelişim Süreci”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C. 12, S. 30, (2021), s. 697

²⁹ Ramazan Akdoğan ve öte., “*Engellilerde Ruh Sağlığı*”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yayınları, 2017, s. 49.

³⁰ Korucu, Söylemez ve Oksay, “Biyopsikososyal Yaklaşım”, s. 698

1.4.6. Azınlık Grubu Modeli

Azınlık Grubu Modeli, engelliliği bireysel bir eksiklik ya da yetersizlik hali olmaktan ziyade, toplumsal güç ilişkileri içinde tanımlanmış bir dışlanma biçimi olarak değerlendiren yaklaşımlar arasında yer alır. Bu modele göre, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımının önündeki engeller, doğrudan kendi fiziksel ya da zihinsel sınırlılıklarından çok, engelli olmayan bireylerin oluşturduğu normlara ve düzenlemelere dayalı sosyal yapıların dışlayıcı niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, engelli bireyler, tıpkı etnik, dini veya cinsel yönelim temelli azınlık gruplarında olduğu gibi, çoğunluğun hâkim normlarına uymadıkları gerekçesiyle sistematik dışlanmaya ve ötekileştirmeye maruz bırakılmaktadır. Dolayısıyla model, engelliliği, iktidar ilişkilerinin ve normatif toplumsal kabullerin inşa ettiği bir “*azınlık statüsü*” olarak yorumlar.³¹

Bu yaklaşım çerçevesinde, engelli bireylerin yaşadığı ayrımcılık, yalnızca fiziksel çevrenin erişilmezliğinden ya da hizmet yetersizliklerinden ibaret görülmez: aynı zamanda temsil eksikliği, karar alma süreçlerinden dışlanma, sembolik ve söylemsel dışlanma gibi daha yapısal ve kültürel boyutları da içerir. Bu azınlık grubu modeli, engelli bireyleri yardım nesnesi ya da koruma konusu olarak görmek yerine, hak talep eden, eşit yurttaşlık ve temsil mücadelesi yürüten kolektif bir kimliğe sahip toplumsal aktörler olarak konumlandırır. Engelli bireylerin karşılaştığı toplumsal engeller, bu çerçevede sadece bireysel mağduriyetlerle sınırlı olmaktan öte, aynı zamanda yapısal adaletsizliklerin tezahürü olarak ele alınır. Bu nedenle azınlık grubu modeli, yalnızca hizmet erişimi ya da sosyal katılım gibi alanlara değil, aynı zamanda politik özneleşme süreçlerine ve toplumsal güç dengelerinin dönüşümüne de odaklanır. Engelliliği, toplumun marjinalleştirici pratiklerinin ve normatif beden ideallerinin bir ürünü olarak gören bu

³¹ Turgut Çılğın, “Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği”, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 8, (2021), s. 133

yaklaşım, toplumsal kapsayıcılık ilkesinin yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik ve siyasal bir gereklilik olduğunu da vurgular.³²

1.4.7. İnsan Hakları Modeli

İnsan Hakları Modeli, engellilik olgusunu bireysel bir trajedi ya da medikal bir soruna dayandıran bakış açısından ayıran ve temel bir insan hakkı meselesi olarak değerlendiren, çağdaş bir yaklaşımdır. Bu modele göre, engelli bireyler, diğer tüm bireylerle aynı haklara doğuştan sahiptir. Bu haklara eşit erişimin sağlanması bir lütuf ya da yardım olarak görülmez. Bu haklardan eşit şekilde yararlanmak hukuki ve ahlaki zorunluluktur. Dolayısıyla model, engelliliği sosyal dışlanma ve ayrımcılığa dayalı yapısal eşitsizliklerin bir sonucu olarak görür ve bu eşitsizliklerle mücadeleyi bir hak mücadelesi olarak tanımlar. Erişim, eğitim, sağlık, istihdam ve siyasal katılım gibi alanlarda engellilerin yaşadığı sınırlamalar, bu model çerçevesinde birer “*ihlal*” olarak değerlendirilir. Engelli bireylerin yalnızca koruma değil, aynı zamanda talep ve itiraz hakkına sahip aktif özne olarak görülmesi gerektiği anlayışı, modelin merkezinde yer alır.

İnsan Hakları Modeli, özellikle Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerin etkisiyle güç kazanmış: engelliliğe ilişkin politikaların hak temelli bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmasını teşvik etmiştir.³³ Bu çerçevede “*hak temelli yaklaşım*”, bireylerin sahip oldukları hakları kullanabilmeleri için devletin ve diğer toplumsal aktörlerin engel çıkarmamanın yanında, aynı zamanda aktif biçimde destek olma yükümlülüğü bulunduğunu kabul eder. Devlet hem negatif yükümlülüklerle hem de pozitif yükümlülüklerle birlikte sorumludur: Eşitliği sağlamak amacıyla gerekli düzenlemeleri yapmak, fırsat eşitliğini tesis etmek ve ayrımcılığı önleyecek yapısal reformlara öncülük etmek bu sorumluluklar arasındadır. Bu bağlamda engelliliğin tanınması, sadece bireysel durumların görünür kılınmasıyla değil, aynı zamanda hukuki mekanizmaların işletilmesi

³² Serkan Kolat, “*Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları*”, (Uzmanlık Tezi), Ankara, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2009, s. 32.

³³ Ünal, “Türkiye’de Engellilik”, s. 246

ve adalete erişimin güvence altına alınmasıyla mümkündür. İnsan Hakları Modeli böylece, engelli bireylerin yalnızca sosyal hayata katılımı ile sınırlı olmaksınız, aynı zamanda kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmalarını ve eşit yurttaşlık temelinde toplumda var olmalarını esas alır.³⁴

1.4.8. Sınırlılık Modeli

Sınırlılık Modeli, engelliliği ikili bir ayrım olan “*engelli*” ve “*engelli olmayan*” kategorileri üzerinden tanımlamanın hem indirgemeci hem de yanıltıcı olduğunu ileri sürer. Bu modele göre, tüm insanlar yaşamları boyunca farklı biçimlerde ve değişen düzeylerde sınırlılıklar deneyimler. Dolayısıyla yalnızca bazı bireyleri “*engelli*” olarak etiketlemek, insanın kırılgan doğasına, bedensel ve zihinsel çeşitliliğine aykırı bir yaklaşımdır. Model, insan varoluşunu sürekli olarak sınırlılık içinde şekillenen bir süreç olarak görür. Bu sınırlılıklar fiziksel olabileceği gibi duygusal, bilişsel, çevresel ya da toplumsal nitelikte de olabilir. Bu yönüyle Sınırlılık Modeli, engellilik tartışmasını sabit ve ayrık kategoriler yerine, süreklilik ve değişkenlik içeren bir spektrum üzerinden ele almayı önerir.³⁵

Sınırlılık Modeli hem biyolojik hem de sosyal gerçekliğin dinamik doğasını kabul eder. Geçici hastalıklar, yaşlanma süreci, travmalar, psikososyal zorluklar ya da çevresel koşullar gibi faktörler, her bireyin hayatında sınırlayıcı etkiler yaratabilir. Bu durum, bireyleri bir noktada “*engellilik*” statüsüne yaklaştırabilir. Ancak bu geçişkenlik göz ardı edilerek yapılan kategorik sınıflandırmalar hem toplumsal eşitsizlikleri körükler hem de bireysel deneyimleri görünmez kılar. Sınırlılık Modeli, bu bağlamda yalnızca engelliliğin tanımına ilişkin bir kuramsal öneri sunmaz: aynı zamanda toplumsal yapıların, eğitim sistemlerinin, iş yerlerinin ve kamu politikalarının daha kapsayıcı, esnek ve farklılıkları gözetken biçimde yeniden tasarlanmasını talep eder. Engelliliği sabit, dışsal ve bireye içkin bir durum olmaktan çıkarak, herkesin karşılaşılabileceği bir insanlık durumu olarak ele

³⁴ Rabia Çoban, “Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 4, (2017), s. 256.

³⁵ Vehbi Ünal, “Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 22, S. 3, (2018), s. 1464.

alması, bu modelin hem etik hem de epistemolojik olarak güçlü yönünü oluşturur.³⁶

1.5. Engellilik Türleri

Engellilik türleri üzerinde tek bir sınıflandırma yapılması için uluslararası örgütler nezdinde çalışmalar yapılmıştır. Bu sayede Dünya genelinde ortak engellilik standartları ve kılavuzu hazırlanmıştır. Üye ülkeler tarafından kabul edilen bu ölçütler ihtiyaca ve yeni gelişen ihtiyaçlara göre güncellenmekte ve WHO tarafından yayınlanmaktadır.

Bu kıstaslar ve tanımlar üzerinden üye ülkeler kendi mevzuatlarında engelli tanımlamaları yapmaktadır. Ülkemizde de bu yayınlar esas alınarak engellilik türleri sınıflandırılmaktadır.

1.5.1. WHO Engellilik Türleri Sınıflandırması

Engellilik birden fazla şekilde görünebilir. WHO, 29'ncu Dünya Sağlık Asamblesinde, 1976 yılında WHA29. 35 sayılı kararı ile engellilik türlerine ait bir uluslararası standart kabul etmiştir. Bu standartlar WHO'nun 1980 yılında yayınladığı, “*Bozukluklar Yeti Yitimi ve Engellilerin Uluslararası Sınıflandırılması (ICIDH)*” kılavuzunda yer almaktadır.³⁷

ICIDH kılavuzda engelliliği tanımlarken üç boyut kabul etmiştir. Engellinin bedeninde fiziki fonksiyonun olmayışı, bu nedenle yaşanan kısıtlılık ve toplumsal hayata uyumdur. ICIDH, bu üç boyuta bakarak engelli olmayı dokuz başlık altında ele almıştır:

1. Zihinsel engelli olanlar
2. Davranışsal zorlukları (psikolojik, duygusal problemler) olanlar
3. Konuşma zorlukları olanlar
4. İşitme zorlukları olanlar
5. Görme zorlukları olanlar
6. İç organlardan kaynaklı engelliliği olanlar

³⁶ Süleyman Turan, *Tanrı'nın Engeli Mi? Engelli Tanrı Mı? Hristiyan Geleneğinde Engellilik*, İstanbul, Okur Akademi, 2018, s. 167.

³⁷ Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “ICIDH”, s. 1.

7. İskelet sisteminden kaynaklı engelliliği olanlar
8. Şekil bozukluğundan kaynaklı engeli olanlar
9. Genel anlamda çoklu hastalıktan, duyuşsal his kaybından ve diğerk şekilde zorlukları olanlardır.³⁸

İlerleyen yıllarda, WHO, ICIDH ‘da güncellemelere gitmiştir. Beş yıl süren düzenli saha araştırmaları ve uluslararası bilgi alışverişı neticesinde geliştirilen, “İşlevsellik Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılmasının (ICF)”, yayınıyla sınıflandırmada değışikliğı gidilmiştir. Bu değışiklik, 22 Mayıs 2001 de 54. Dünya Sağlık Oturumunda, uluslararası norm şeklinde uygulanmak üzere WHA54.21 karar numarası ile onaylanmıştır.³⁹

ICF, tasnifinin hedefi, sağlık ve sağlıkla alakalı hadiselerin nitelendirilmesi için müşterek, ortak bir dil ve sınır oluşturmaktır. Sağlığın unsurları ve esenlik halinin sıhhat ile ilgili, formasyon, işgücü benzeri birtakım unsurlarını sınıflandırmaktır.⁴⁰

ICIDH’nin beş yıl süren çabalar sonucunda ulaştığı biçimde, fonksiyonellik, daha derinlemesine incelenmiştir. Bu tasnifte, çevresel etki ve fiziksel bozukluklar birlikte değerlendirilmektedir. Bu metotta ilerleyen bir kuramsallaştırma ve sınıflandırmanın, engelli çalışmalarında kullanılması önerilmektedir. Ancak ICF’nin engelli türlerinin sınıflandırmasında daha yeni ve güncel bir modeli karşımızda durmaktadır. ICF de engellilik sınıflandırması iki bölüme ayrılmıştır. Birince bölümde beden işlevleri, beden formları, faaliyetler ve katılım üzerinden sınıflandırmalar yapılmaktadır. İkinci bölümde ise mahalli ve kişisel faktörlere göre bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Birinci bölümde, birinci kısımda yer alan vücut fonksiyonları sekiz başlıkla sınıflandırılmıştır.⁴¹ Bunlar:

1. Zihinsel fonksiyonlar
2. Duyusal fonksiyon ve ağrı

³⁸ Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “ICIDH”, s. 47-52

³⁹ Elif Kabakçı, Ahmet Göğüş (çev), *İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması: ICF*, (ISBN 975-19-3672-1), Ankara, 2004, s. 3.

⁴⁰ Kabakçı ve Göğüş, “İşlevsellik”, s. 3

⁴¹ Melek Er Sabuncuoğlu, *Uluslararası İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Sınıflandırmasının Yapısı*, Seçev, 2022, s. 11.

3. Ses ve konuşma fonksiyonları
4. Kardiyovasküler, hematolojik, immunolojik ve solunum sistemi fonksiyonları

5. Sindirim, metabolik ve endokrin sistem fonksiyonları
6. Genitouriner ve üreme fonksiyonları
7. Nöromuskuloskeletal ve hareketle ilgili fonksiyonlar
8. Deri ve ilişkili alanların fonksiyonlarıdır.

Birinci bölümde ikinci kısımda yer alan vücut formları sınıflandırması da sekiz başlıktan müteşekkildir. Bunlar:

1. Sinir sistemi formları
2. Göz, kulak ve ilişkili formlar
3. Ses ve konuşma ile ilgili formlar
4. Kardiyovasküler, immunolojik ve solunum sistemi formları
5. Sindirim, metabolik ve endokrin sistemle ilgili formlar
6. Genitouriner ve üreme sistemleriyle ilişkili formlar
7. Hareketle ilgili formlar
8. Deri ve ilişkili formlardır.

Birinci bölümde üçüncü kısımda yer alan son sınıflandırma olan etkinlik ve katılım sınıflandırması dokuz başlık halindedir. Bunlar:

1. Öğrenme ve bilgiyi uygulama
2. Genel görevler ve talepler
3. İletişim
4. Yer değiştirme
5. Kişisel bakım
6. Ev hayatı
7. Bireylerarası tesir ve münasebetler
8. Ana hayat bölümleri
9. Toplumsal yaşam ve yurttaşlıktır.

İkinci bölümde sadece çevresel faktörler kısmında sınıflandırmaya gidilmiştir. Bunlar:

1. Mamuller ve teknoloji

2. Natürel alan ve alanda beşer inşası değişimler
3. Yardım ve münasebetler
4. Yöntemler
5. Hizmetler, sistemler ve politikalarıdır.

1.5.2. Türk Mevzuatında Engellilik Sınıflandırması

Ülkemizde engelliler hakkında uzun yıllar sağlıklı ve değerlendirmeye elverişli kayıt ve kurumsal mekanizma oluşturulamamıştır. Artan ekonomik refah sonucunda, daha iyi hizmet sunulmasına yönelik olarak, engellilerin hayat seviyesi ve kamudan aldıkları hizmetin niteliğini arttırmaya yönelik alınan devlet politikası gereği verilecek hizmetlerin ölçüsünün belirlenmesi zorunluluğu doğmuştur. Ancak o güne kadar devletin elinde engelliler hakkında bir veri olmadığı saptanmıştır. Bu nedenle engelliler hakkında var olan bilgi eksikliğinin giderilmesi gerekmiştir. Ardından da engelliler hakkında istatistiksel araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Dönemin mevzuatına göre bu görev Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı iş birliğinde, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 2002 yılında tamamlanan, “*Türkiye Özürlüler Araştırması*” raporu yayınlanmıştır. Bu raporda engellilik altı bölümde sınıflandırılmıştır:⁴²

Bu gruplar sırasıyla:

1. Ortopedik özürlüler grubu
2. Görme özürlüler grubu
3. İşitme özürlüler grubu
4. Dil ve konuşma özürlüler grubu
5. Zihinsel özürlüler grubu
6. Süreğen hastalıklara ait gruplardır

Raporda gösterilen bu engellilik halleri mevzuatımızda karşılık bularak, engellilik derecelendirilmeleri bu guruplar çerçevesinde yapılmaktadır.

⁴² DİE.(2009).*Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, ISBN 975-19-35962 <https://evam.tuik.gov.tr/dataset/detail/16> (Erişim:02.03.2025), s. 1-11

1.5.2.1. Ortopedik Engelliler:

Çoğunlukla mobilize problemi şeklinde ortaya çıkan ve adale ile iskelet düzeninde yeti kaybına maruz bireyler Ortopedik Engelli olarak tanımlanmaktadır. Bu engele sahip olanlarda, uzuvlarda uzunluk, kısalık, noksanlık, biçim bozukluğu, kuvvetsizlik, kemik hastalığı olanlar, felçliler, Serebral Palsi, Spastikler ve Spina Bifida olanlar, nörolojik sebeplere bağlı inme, beyin hasarına bağlı hareket kısıtlılığı olanlardır.⁴³

Ortopedik engelli bireylerin önemli bir kısmı, yürüme güçlükleri nedeni ile ulaşımında tekerlekli sandalye, baston veya çeşitli medikal destek ürünleri kullanırlar. Toplumda engelli denince ilk akla gelen grup genelde ortopedik engellilerdir. Bu sebeple, zihinlerde oluşan engelli algısında başrolde dirler.

1.5.2.2. Görme Engelliler

Görme engelli birey, gözünde ışığı ve görsel uyarının şeklini, uyarı biçimini ve rengini hissetmekle ilgili duyu sal işlev bozukluğu olan kimsedir. Renk körü olanlar (daltonizm), afaki, şaşılık (ampliyopi), optik nöropati, katarakt, gece körlüğü (niktalopi), lagofthalmi, miyopi, hipermetropi, astigmatizm, hemianopi, tünel görüntü, santral ve periferik skotom, çift görme ve ışığa uyum yapamama gibi işlev bozuklukları gibi göz rahatsızlığı olanlar da görme engelliler sınıfında yer alırlar.⁴⁴

1.5.2.3. İşitme Engelliler

Sesi algılama, geldiği yönü, seviyesini, derecesini ve vasfını ayırt etmekte işitsel fonksiyonlarında sorunu olan, ses dalgalarını algılayıp beyne iletme güçlüğü bulunan bireylere işitme engelli denir.⁴⁵ Bu işlev kaybı bir veya iki kulakta olabildiği gibi tamamen de yitirilmiş olabilir. İşitme kaybına uğrayan bireyler protez kullanabilirler.

⁴³ Yener Şişman, Berna Yazıcı, Fatma Kocabaş, “Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Türkiye’de Bu Bağlamda Uygulanan Sosyal Politikaların Genel Bir Değerlendirmesi”, Eskişehir 2011, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Yayınları, No.216, s. 5.

⁴⁴ Kabakçı ve Göğüş, “İşlevsellik”, s. 39-40

⁴⁵ Kabakçı ve Göğüş, “İşlevsellik”, s. 40

1.5.2.4. Dil ve Konuşma Engelliler

Ses çıkarabilme ve hitap fonksiyonunu bir şekilde yitirmiş veya gereği gibi yerine getiremeyen kişilere “*dil ve konuşma engelli*” denir.⁴⁶ Örneğin, bir sebepten dolayı konuşamayan veya konuşma hızı, akıcılığı, hitabetinde maraz ile ses bozukluğu olanlar, işittiği halde konuşamayan, gırtlığı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında eksiklik bulunanlar bu gruba girmektedir.⁴⁷

1.5.2.5. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engelli grubunda yer alan bireyler, herhangi bir sebebe bağlı olsun veya olmasın kavrama, idrak, ayırt etme, muhakeme, duygu durumu, toplum yaşamına uyum, işlevini yerine getiremeyen kimseler olmakla birlikte, zihinsel engellilik tabirinin karşılığı zekâ geriliğidir. Zekâ geriliği, genelde erken yaşlarda belirti gösteren gelişimsel bir bozukluktur. Zekâ geriliğinde, zihinsel fonksiyonlarda mühim seviyede gerilik olmaktadır. Bu engelliler için günlük yaşamı sürdürmede lazım gelen becerileri sergilemekte noksanlık gözlenmektedir. Bu bireyler örnek vermek gerekirse, yemek yemekte, giyinmekte, yıkanmakta, tuvalet ihtiyacını gidermekte, kendi hijyenik bakımlarını yapmakta, evi temizlemekte, konuşmakta ve cümleleri anlamakta, iletişim kurmakta, sosyal ilişki geliştirmekte, toplumsal fayda ve mesleki başarı sergilemekte zorlanmaktadır.⁴⁸

1.5.2.6. Kronik Hastalıklar

Kronik hastalık, bireyin olağan hayatını etkileyen ve kalıcı bir tedavisi olmayan, devamlı bakım ve sağlık yardımı gerektiren hastalıktır. Bu türde bir engellik halinin varlığı nedeni ile kişi, iş göremez ve artık çalışamayacak hale

⁴⁶ Kabakçı ve Göğüş, “İşlevsellik”, s. 44

⁴⁷ Mustafa Öztürk, *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, İstanbul, MÜSİAD Cep Kitapları 30, 2011, s. 19

⁴⁸ Nurgül Kömerik, Zuhal Kırzioğlu, Cansu Gül Efeoğlu, “Zihinsel engele sahip bireylerde ağız sağlığı”, *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, C. 2012, S. 1, (2012), s. 96-97.

gelebilir. Devamlı surette bir medikal desteğe ihtiyaç duyabilir. Bu gruba dâhil engelli bireylere örnek olarak, diyabetliler, kalp damar hastaları, solunum sistem hastaları, kanser, edinilmiş bağışıklık yetersizliği sendromu (AİDS) hastaları gösterilebilir.⁴⁹

1.5.2.7. Ruhsal ve Duygusal Engelliler

Bir takım bireylerin yaşadıkları ruhsal sorunlar zihinsel özürlü olarak kabul edilmelerine engeldir. “*Duygu ve Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Otizm, Epilepsi, Şizofreni, Alkol ve Uyuşturucu Kimyasallara ait Bağımlılık, Cinsel İşlev Bozuklukları, Endişe ve Duygu Durum Bozukluğu, Bunama...*” Benzeri durumlar bu gruba örnek teşkil etmektedir. Bazı yazarlar Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunu farklı bir engelli grubu olarak görmektedir.⁵⁰

1.5.2.8. Hukuki Açıdan Engelli Kabul Edilme

Bireyin hukuk önünde engelli olarak kabul edilmesi yasal haklardan istifade için önem arz etmektedir. Engelli kabul edilmenin hukuk normları çerçevesinde bir ölçüsü vardır. Mevzuata göre, bireyin engellilik halinin belirlenmesi için birey ilgili sağlık kurulundan bir heyet raporu ile engellilik hali ve derecesini belirtir bir durum raporu almalıdır. Bu rapor özel bir takım haklardan istifade için tek başına yeterli olmayabilir. Bu nedenle bazı haklardan istifade etmek için engelli halinin varlığının yanında, bu talep edilen hakkın kullanımı için, hususiyet arz eden şartların araştırmasını ihtiva eden daha kapsamlı bir engellilik raporu gerekebilir. Engellilik raporu süreli veya süresiz ibareli olabilir. Süreli ibareli raporda engellilik geçici ve tedavi ile düzelebilir olmalıdır. Sürekli ibareli raporda ise artık mevcut bir tedavinin engeli ortadan kaldıramayacak olması hali esas alınır.

Engelli raporları, yasada belirlenen ölçülere göre yüzdelik sistemde, engel durumuna göre derecelendirilir. Bu dereceye göre engelli çeşitli hukuki sonuçlarla yüzleşir.

⁴⁹ DİE, “Türkiye Özürlüler”, s.10.

⁵⁰ Mehmet Kızıldaş, *Engellilerle 360° iletişim*, 4.b. Ankara, Elma Yayınevi, 2014, s 25.

Çocuklar, 18 yaşından küçükler ile yetişkinler için ayrı yönetmelik esasları uygulanmaktadır.

Çocuklara mahsus “Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik” (ÇÖZGER) gereği engellilik durum tespiti yapılmaktadır.⁵¹

Erişkinler için farklı bir yönetmelik çıkartılmıştır. “Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik” gereği, engellilerle ilgili sınıflandırma ve ölçüt yapılmaktadır.⁵²

Bu raporlar kişinin engelli olduğuna ilişkin bir resmi delil niteliğindedir. Ancak adli bir vakıada, engelli olması nedeni ile ortaya çıkacak farklı kanun uygulaması nedeni ile önceden engeli olan bireyin, engelli olduğu gösterir dair bir raporu olmasa da sonradan adli makam tarafından yapılan bir araştırmada, dosyaya gelen sağlık raporunda engelli olduğu ortaya çıkan bireyler de yargılamada engelli olarak kabul edilir.

1.6. Değerlendirme

Engellilik olgusunun tanımı ve sınıflandırılması, yalnızca teknik bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal değer yargıları, hukuki normlar ve idari uygulamalarla şekillenen çok katmanlı bir çerçeveyi ifade etmektedir. Bu bölümde ele alınan çeşitli tanımlar ve modeller, engelliliğin bireysel eksiklikten çok, toplumsal dışlanma süreçleriyle inşa edilen ve sürekli tekâmül eden değişken bir durum olduğunu göstermektedir. Mevzuattaki tanım farklılıkları ve sınıflandırmalardaki çeşitlilik, uygulamada eşitlik ilkesinin tesisi bakımından yeknesaklıktan uzak bir tabloya işaret etmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi, engellilik kavramının tanımında yeni düşünce akımları çerçevesinde ortaya çıkan, engelli ve engelliye bakış, bu bakışa göre tanımlama çabasıdır. Mevzuatın tarih sırasına göre yapılan bu tanımlarda yakın tarihlerde daha modern ve kapsamlı bir tanımlama çabasını görmekteyiz. Buna verilebilecek örneklerden bir tanesi, 1982 Anayasamızda “engelli” ibaresi yerine daha demode olan “sakat” ibaresinin kullanılmasıdır.

⁵¹ Resmî Gazete:20/02/2019, sayı 30692 (s:1-106).

⁵² Resmî Gazete:20/02/2019, sayı 30692, (s:107-289).

Engellilik halinin tanımında, tezin sonuç kısmında da vurgulandığı gibi, engelliliğe dair yaklaşımın, birey merkezli tıbbi modelden çıkarılarak, toplumsal koşulları dönüştürmeyi hedefleyen sosyal modele kaydırılması gereklilik arz etmektedir. Zira sorun çoğu zaman engelli bireyin özelliklerinde değil, bu özellikleri dikkate almayan ve eşit katılımı engelleyen kamusal düzenlemeler ile bireylerin engelliye bakışında yatmaktadır.

2.BÖLÜM

AYRIMCILIK YASAĞI BAĞLAMINDA TİHEK VE KDK'NIN KURUMSAL YAPILARI

Ayrımcılık kavramı, genellikle eşit muamele ilkesine tabi olan kişilerden birinin, belirli nedenlerle diğerlerinden farklı işleme tabi tutulması ve bu farklılaştırma sonucunda söz konusu kişinin meşru hak veya menfaatlerinden yoksun bırakılması durumu olarak tanımlanabilir.⁵³ Bu tür farklılaştırma, eğer bir kişiye haksız şekilde üstünlük sağlama amacını taşıyorsa, literatürde “*kayırmacılık*” (pozitif ayrımcılığın kötüye kullanımı) olarak da adlandırılmaktadır.⁵⁴ Ayrımcılık, doğrudan ya da dolaylı yollarla gerçekleşebilir: yalnızca açık dışlayıcı işlemlerle değil, aynı zamanda tarafsız gibi görünen uygulamaların fiilen eşitliği ihlal edecek sonuçlar doğurmasıyla da ortaya çıkabilir.⁵⁵

Modern hukuk sistemlerinde bireylerin ayrımcılığa maruz kalması, yalnızca eşitlik ilkesine aykırılık sebebine bağlanmakla yetinilmeyip, temel insan hakkı ihlali olarak da kabul edilmiştir. Bu nedenle ayrımcılık fiili, birçok hukuk düzeninde açık biçimde yasaklanmış ve müeyyidelere bağlanmıştır.⁵⁶ Hukuki koruma yalnızca zarar gören bireyi telafi etmeye değil, aynı zamanda kamusal düzeyde ayrımcılıkla mücadeleyi kurumsallaştırmaya da yöneliktir. Bu yaklaşım, ayrımcılıkla mücadelenin yalnızca bireysel bir hak arama süreci değil, toplumsal adaletin tesisi için vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu göstermektedir.⁵⁷

Bu çalışma kapsamında ise ayrımcılık kavramının genel hukuki çerçevesinden ziyade, ayrımcılık yasağının somut hukuki sonuçları üzerinde

⁵³ Kübra Öztürk, *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Ayrımcılık: Engellilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Ayrımcılık ve Çözüm Önerileri*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s.22.

⁵⁴ Ali Rıza Erdem, Ayrımcılığın Kavramsal Analizi, *Uluslararası İnsan Ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S 4, (2020), s.16-18

⁵⁵ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, *Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi*, Ed. Gökçeçiçek Ayata ve Burcu Yeşiladalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.10.

⁵⁶ Ayşe Nur Usta, *1982 Anayasası Çerçevesinde Engelli Hakları*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2024, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No, 874420), s. 44-45.

⁵⁷ Özürlüler İdaresi Başkanlığı, *Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*, Ankara, 2010, s.2.

durulacaktır. Özellikle engelli bireylerin maruz kaldığı ayrımcı uygulamaların nasıl tespit edildiği, bu uygulamalara karşı başvurulabilecek hukuki yolların neler olduğu ve bu yolların pratikte ne ölçüde etkin işlediği incelenecektir. Ulusal ve uluslararası hukuk metinlerinde ayrımcılık kavramına verilen anlamlar arasında dikkat çekici farklar bulunmakta olup, bu durum normatif düzeyde kavram birliği sağlanmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla ayrımcılık tanımlarının dayandığı ilkeler, hedeflediği koruma düzeyi ve hukuki yaptırım mekanizmaları bağlamında bu metinler arasındaki farklılıkların karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

2.1. Uluslararası Belgelerde Ayrımcılık Tanımı

BM Genel Kurulu'na 1951 yılında onaylanan ve Türkiye'nin de imzasının bulunduğu, “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme*” mucibince, imzacı uluslar, 3'üncü madde ile sözleşme hükümlerini uygularken soy, inanç veya menşei ülke bakımından ayırım yapmayacaklarını kabul etmişlerdir.⁵⁸

“*Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS)*” 2/1'inci maddesinde ayrımcılığın yasaklandığı temeller belirtilmiştir.⁵⁹

Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde:

“...taraf devletler, sözleşmede mevcut hakları, soy, renk, cinsiyet, dil, din, politik ya da başka görüş, ulusal yahut toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka statüler gibi herhangi bir türde ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına almayı (m. 2/2) ve Sözleşme 'de düzenlenen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmada erkeklere ve kadınlara eşit hak temin etmeyi taahhüt ettiklerini (m. 3) kabul ettiklerini” açıklamışlardır.⁶⁰

Çocuk Hakları Sözleşmesi, 2/1'inci maddesinde:

⁵⁸ “Cenevre'de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun (359 Sayılı Kanun)” Resmi Gazete, 10898 (05.06.1961), <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf>, (Erişim: 21 Nisan 2025).

⁵⁹ “Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun (4868 Sayılı Kanun)” Resmi Gazete, 25175 (21.07.2003). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#T.C.r> (Erişim: 21 Nisan 2025).

⁶⁰ “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun (4867 Sayılı Kanun)”, Resmi Gazete 25196 (11.08.2003). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4> (Erişim: 21 Nisan 2025).

“...taraf devletler küçüğün ya da anne ve babasının veya yasal temsilcisinin soyu, rengi, cinsiyeti, dili, dini, politik veya farklı görüşü, milli, ırkı ya da toplumsal kökeni, mülkiyeti, engellilik durumu, doğumu yahut başkaca statüleri her ne olursa olsun hiçbir ayrımcılığa tabi tutmaksızın, yargı yetki alanında bulunan her bir çocuğun, sözleşmede düzenlenen haklarına saygı gösterecekleri ve çocukların bu haklarını güvence altına alacaklarını” kabul etmişlerdir. “...çocuğun anne-babasının, kanuni vasilerinin yahut aile üyelerinin statüleri, faaliyetleri, ifade ettikleri görüşleri ya da inançlarından ötürü, çocuğun her biçimdeki ayrımcılığa maruz bırakılmaktan yahut cezalandırılmaktan korunmasını temin edecek uygun bütün önlemlerin alınacağı” hususu da 2/2’inci maddede düzenlenmiştir.⁶¹

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ’de göçmen işçi ve ailelerine karşı da hiçbir zeminde ayrımcılık yapılamayacağı belirtilmektedir.⁶²

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14’üncü maddesinde, ayrımcılık yasaklanmıştır.⁶³

Ayrımcılık yasağı 1969 senesine ait Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nde, haklara saygı gösterme başlıklı 1’inci maddesinde düzenlenmiştir.⁶⁴

Afrika İnsan Hakları ve Halkların Hakları Şartı da bir kısım hükümlerinde ayrımcılık yasağına yer vermiştir.⁶⁵

⁶¹ “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (4058 Sayılı Kanun)”, <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, (Erişim: 21 Nisan 2025).

⁶² “Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun (4662 Sayılı Kanun)”, Resmi Gazete 24397 (09.05.2001). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/05/20010509.htm#11> (Erişim: 21 Nisan 2025).

⁶³ “İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun(6366 Sayılı Kanun)”, Resmi Gazete 8662 (19.03.1954). <https://www.mevzuat.gov.tr/#mevzuatFihristleri> (Erişim: 21 Nisan 2025).

⁶⁴ “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi(1969)”, https://en.wikipedia.org/wiki/American_Convention_on_Human_Rights (Erişim: 21 Nisan 2025).

⁶⁵ “Afrika İnsan Hakları ve Halkların Hakları Şartı (1981)”, https://en.wikipedia.org/wiki/African_Charter_on_Human_and_Peoples%27_Rights (Erişim: 21 Nisan 2025).

2.2. Türk Hukukunda Ayrımcılık Tanımı

Hukukumuzda 1982 Anayasa'sın da yer alan “eşitlik ilkesi”, 10'nuncu maddede yer almaktadır. Bun göre yasa ve hukuk önünde eşitlik için hangi temelde ayırım gözetilmeyeceği gösterilmiştir. Fakat Anayasa'da, ayrımcılığın tanımı yapılmamıştır. Buna rağmen Anayasa'nın 10 'uncu maddesinin bu haliyle de olsa ayrımcılık yasağını muhteva ettiği görüşü doktrin ve Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarında ileri sürülmektedir.⁶⁶

AYM bireysel başvuruya yönelik verdiği kararlarda ayrımcılık yasağını AİHM uygulamalarına atıf yaparak yorumlamaktadır. Mahkeme ayrımcılığın varlığını:

“...nesnel ve makul bir gerekçe olmaksızın, konuyla ilgili olarak benzer durumda olan kişilere farklı muamele edilmesi olarak tanımlanabilir ve din, siyasi görüş, cinsel ve cinsiyet kimliği gibi bir bireyin kişiliğinin unsurları olan ve kişisel tercihler temeline dayanarak veya cinsiyet, ırk, engellilik ve yaş gibi hiçbir şekilde tercih yapılamayacak kişisel özellikler temeline dayanarak fırsatlar sunulmasını ya da fırsatlardan mahrumiyetin reddini içerir” şeklinde ortaya koymuştur.⁶⁷

AYM'ye göre bir ayrımcılık iddiası “...başvurucunun kendisiyle benzer durumdaki başka kişilere yapılan muamele ile kendisine yapılan muamele arasında bir farklılığın bulunduğunu ve bu farklılığın meşru bir temeli olmaksızın sırf ırk, renk, cinsiyet, din, dil, cinsel yönelim vb. ayrımcı bir nedene dayandığını makul delillerle” ileri sürüldüğü takdirde ciddiye alınabilecektir.⁶⁸

Anayasa'mıza göre kanun önünde herkes eşittir. Bireylere dili, ırkı, rengi, cinsiyeti, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi ve benzeri sebeplerden ötürü farklı bir muamele ve ayırım yapılmayacak ve yasa herkese eşit uygulanacaktır.

Anayasa'da eşitlik ilkesini düzenlenirken kadın ve erkek eşitliğini özellikle aynı haklara sahip oldukları önemle vurgulanmıştır. Devlete de bu

⁶⁶ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, *Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*, Ed. Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçiçek Ayata, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 91

⁶⁷ Ulaş Karan, “Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 31, S. 1, (2015), s. 239. AYM, Tuğba Arslan Kararı, B. No. 2014/256, 25.06.2014, para 112.

⁶⁸ Karan, “Bireysel”, s. 239. AYM, Sadıka Şeker Kararı, B. No. 2013/1948, 23.01.2014, para 59; Kamil Çakır Kararı, B. No. 2013/997, 15.10.2014, para 45.

hususta sosyal hayata eşitliğin yansıtılması görevi yüklenmiştir. Devlet alınacak tedbirleri eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlayamayacaktır.

Yine devletin korunmaya muhtaç guruplar içerisinde yer alan çocuk, yaşlı, engelli, savaş ve görev şehitlerinin eş ve çocukları, malul ve gazileri kapsayan müspet düzenlemeleri eşitlik ilkesi ihlali olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düzenlemiştir.

10'uncu maddede yer verilen ilkelere ilaveten, Anayasa'nın değişik hükümlerinde ayrımcılığı yasaklayan örneklerde rastlanmaktadır. Mesela: Anayasa madde 68 'de, "*Siyasi Partilerin Tüzük ve Programları ile Eylemleri*", madde 70'te ise "*Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı*" açısından ayrımcılık yasaklanmıştır.

2004 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), ceza hukukuna ayrımcılık kavramını dâhil etmiştir. Bu hükümlerden ilki m. 3/f.2:

"...Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz"

Şeklindeki düzenlemedir. Bu düzenlemeye göre yasanın tatbikinde kimseye ayrımcılık yapılmayacağı emredilmiştir.⁶⁹

Yasa ile mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer almayan bir suç tipi, "*Ayrımcılık Suçu*", tanımlanmıştır. Ancak 2014 yılında 6529 sayılı, Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 15'ci maddesi ile köklü denebilecek bir değişiklik yapılarak 122'inci maddenin yeni halini alması sağlanmıştır:

"*Nefret ve Ayrımcılık*" başlığını taşıyan maddenin birinci fıkrası şöyledir:

(1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle:

- a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,
- b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,
- c) Bir kişinin işe alınmasını,

⁶⁹ Zehra Demet, *Türk Ceza Kanunu'nda nefret ve ayrımcılık suçu (M.122)* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2024, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 845044), s. 10-11.

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Ayrımcılığın tanımına açık biçimde yer vermeyen bir başka kanun olan 4857 sayılı İş Kanunu ise, işçiyi işveren karşısında korumak maksadıyla eşit davranma ilkesi başlığı altında 5 ‘inci maddede, “işverenin eşit davranma borcunu” düzenlemiştir.⁷⁰ Buna göre:

“İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmî süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz...”

Türk hukukunda ayrımcılığa ilişkin somut tanım, 5378 S. Engelliler Hakkında Kanunda mevcuttur. Söz konusu kanunda ise ayrımcılık engellilik temelinde tanımlanmıştır. Kanun’un 3’üncü maddesinde yer verilen engelliliğe dayalı ayrımcılık tanımı, iki bölümde sınıflandırılmıştır. Birinci bölümde “doğrudan ayrımcılık”, ikinci bölümde ise “dolaylı ayrımcılık” olarak açıklanmıştır. Kanunun 4’üncü maddesinde yer alan genel esaslar ikinci paragrafta, engelliye ayrımcılık yapılamayacağını ve ayrımcılık ile mücadelenin engellilere yönelik politikaların temel esası olduğu belirtilmiştir. Kanunun 4/A maddesinde ise engelliye yönelik ayrımcılığı yasaklamaktadır.⁷¹

Türk hukuku bakımından ayrımcılığın tanımı ve kapsamı açısından en elverişli referans metin, 6701 sayılı TİHEK Kanunu’dur. Bu kanun, insan hakları alanında ulusal bir koruma mekanizması oluşturmayı ve ayrımcılıkla etkin mücadeleye kurumsal bir zemin kazandırmayı hedeflemektedir. Ancak dikkat çekici olan husus, bu kanunda ayrımcılık kavramına ilişkin açık ve bütüncül bir tanımın yer almamasıdır. Ayrımcılık fiilinin ne olduğuna dair genel bir çerçeve çizilmemiş, bunun yerine çeşitli ayrımcılık türleri,

⁷⁰ Akkaşoğlu, “İş Hukukunda”, s. 252.

⁷¹ Zehra Erol Karaca ve Dilek Nam, “Kronik Bir Sosyal Sorun: Engellilere Yönelik Ayrımcılık”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* C. 23, S. 1, (2021), s. 176.

doğrudan, dolaylı, taciz, yıldırma, talimat verme gibi örnekleme yoluyla sıralanmış: ayrıca ayrımcılık yasağının kapsamı ve istisna halleri belirli başlıklar altında düzenlenmiştir.⁷²

Bu durum, bir yandan uygulayıcıya esnek bir takdir alanı bıraksa da, diğer yandan kavramın sınırlarının belirsizleşmesine ve uygulamada birlik sağlanamamasına yol açabilmektedir. Ayrımcılık yasağının türler üzerinden düzenlenmesi, kanunun örnekleyici yapısını ön plana çıkarmakta: ancak bu yaklaşım, normatif düzeyde kavramın özüne dair sistematik bir açıklamadan uzak kalmaktadır. Bu nedenle, ayrımcılıkla mücadelede yalnızca yasağın kapsamını değil, aynı zamanda ayrımcılık fiilinin mahiyetini, sınırlarını ve hangi davranışların bu kategoriye gireceğini netleştirecek kuramsal bir tanım ihtiyacı hâlen devam etmektedir. Özellikle “*engellilik temelinde ayrımcılık*” gibi çok boyutlu ve çoğu zaman dolaylı biçimlerde ortaya çıkan ihlallerde, kavramsal netlik sağlanmadan etkili bir hukuki koruma sağlanması oldukça güçtür.⁷³

2.3. Engellilik Temelinde Ayrımcılık

Engellilik temelinde ayrımcılık, BM Engelli Hakları Sözleşmesinde tanımlanmıştır. Buna tanıma göre:

“...siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alandaki tüm insan hak ve temel özgürlüklerinin diğerleri ile eşit biçimde kullanılması veya bunlardan yararlanılması imkânını ortadan kaldıran veya bunu engelleyen her türlü ayrımın, dışlamanın veya kısıtlamanın engelliliğe dayalı olarak yapılmasıdır”.⁷⁴

⁷² Gözde Ülker, “6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu Kanunu Kapsamında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2, (2024), s. 527.

⁷³ Ulaş Karan ve D. Çiğdem Sever, “Bir İnsan Hakları Koruma Mekanizması Olarak Ulusal Eşitlik Kurumları Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği”, (2020), <https://www.esithaklar.org/2021/04/06/bir-insan-haklari-koruma-mekanizmasi-olarak-ulusal-esitlik-kurumlari-raporumuz-yayinda/> (Erişim:04.05.2025), s. 49.

⁷⁴ Selda Çağlar, Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye’nin Uyum Sorunu”, *TBB Dergisi*, S. 96, (2011), s. 151-152.

2.3.1. Engellilik Temelinde Ayrımcılıkla İlgili Hukuki Düzenlemeler

Engellilik haline bağlı olarak ayrımcılık ile mücadele uluslararası belgeler ile sözleşmelerde ve ulusal mevzuatta düzenlenmiştir. Tarafı olduğumuz uluslararası belge ve sözleşmeler ile ülkemizde mevcut hukuki düzenlemeleri ayırmakta fayda vardır.

2.3.2. Uluslararası Belge ve Sözleşmelerde Engelli Ayrımcılığı

2.3.2.1. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

1948 Tarihli, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 7. Maddesi: *“...Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir”*, diyerek genel anlamda her türlü ayrımcılığa karşı koruma getirmiştir. Bu koruma engelliler üzerinde de şamildir.⁷⁵

2.3.2.2. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

Sözleşme insan hakları alanında, güncel uluslararası belgelerden birisidir. 2006 yılında kabul edilmiştir. Sözleşme her türlü ayrımcılığı yasaklamıştır. Engelliliğe dayalı ayrımcılığa ait tanımlamada yer verilen, *“makul düzenleme yapılmaması”* halini de sözleşme ayrımcılık olarak tanımlamaktadır. Makul düzenleme, çoğunlukla erişilebilirlik kavramıyla karıştırılmaktadır. Gerçekte makul düzenleme kişiye özgü erişilebilirlik vasıtası tesisi olarak görülebilir.⁷⁶

2.3.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 14'üncü maddesi:

“Bu Sözleşme 'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmek sizin sağlanmalıdır”

⁷⁵ Gül ve Karan, “Ayrımcılık Rehberi”, s.23.

⁷⁶ İdil Işıl Gül, “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, *Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler*, der. Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök 2015, s.35.

İfadesiyle her şekilde ayrımcılığı yasaklamıştır. Engelli ayrımcılığı da buna dâhildir. Bunu AİHM kararlarında engelli ayrımcılığı konusunun genişletilme çabasında görmekteyiz.⁷⁷ Örneğin AİHM, Glor ve İsviçre kararında:

“...başvuran, diyabet hastalığı dolayısıyla askeri hastane raporuyla askerlik hizmetine alınmamış, 1999 yılında ise sivil koruma servisi zorunluluğundan muaf tutulmuştur. Ancak söz konusu muaf tutma kararı 2000 yılında kaldırılmış ve başvurucuya askerlik hizmetinden muafiyet vergisi tarh edilmiştir. Başvuranın, askerlik hizmetini yapmaya hazır olduğunu söylemesine rağmen engelliliğinin %40’ın altında olduğu gerekçesiyle bu talebi reddedilerek vergiden muafiyeti sağlanmamıştır. AİHM söz konusu başvuruda, geçerli mazeret olmak sizin askerlik hizmetlerini tamamlamamış olan kişilerle aynı şekilde muamele edilmiş olduğunu tespit ederek yerel makamların yeterli gerekçe gösteremediği ve adil dengeyi kuramadığından bahisle AİHS’nin 8’inci ve 14’üncü maddelerinin ihlal edildiği”, Yönünde karar vermiştir.⁷⁸

2.3.3. Türk Hukukunda Engelli Ayrımcılığı Düzenlemeleri

Türkiye’nin taraf olduğu ve usulüne uygun şekilde kabul edilen uluslararası sözleşmeler, Anayasamızın 90’ıncı maddesi hükmünce iç hukuk metinlerinden üstün tutulmakta olup, bağlayıcıdır.⁷⁹ Anayasamızın eşitlik ilkesinin yer aldığı 10 ‘uncu maddesi ile birlikte, başvuruları değerlendiren kurumlarımızın, engelli ayrımcılığı ihlali hususunda, kararlarını dayandırdıkları ulusal mevzuatta mevcut düzenlemeler önem arz etmektedir.

Anayasamızda, Eşitlik İlkesi 10 ‘uncu maddede şu şekilde yer almaktadır:

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir... Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz... Devlet organları ve idare

⁷⁷ İdil Işıl Gül, “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, der. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2012, s.122.

⁷⁸ TİHEK, “Engelli Temelinde Ayrımcılık: Ayrımcılık Temelleri Serisi No:4”, s. 17-18, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/Engellilik-Temelinde-Ayrimcilik-El-Kitabi>, (Erişim: 04.05.2025).

⁷⁹ Gül, “Birleşmiş Milletler”, 2015, s. 41.

makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”

Burada engellilik hali belirtilmese de madde, benzeri sebepler ibaresini ihtiva ettiği için geniş yorumlamaya müsaade edecek haldedir bu genişletilmiş yorum yükse yargı kararlarında da kabul edilmiştir. Bu nedenlerle anayasamızda engelliliğe dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır demek mümkündür.⁸⁰

2.3.3.1. 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun

Yasa engelli bireylerin, doğuştan veya sonradan kaybettikleri bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yetenekler nedeniyle karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlar. Bu kanuna göre engellilere yönelik her türlü ayrımcılık yasaktır. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un 3’üncü maddesinde

“Engelliliğe dayalı ayrımcılık: Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlama.” olarak tanımlanmıştır.

2.3.3.2. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu

TİHEK Kanunu, *“Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı”* başlıklı 3’üncü maddesinin 2’nci fıkrasında:

“Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır”

İfadeleriyle engelliliğe dayalı ayrımcılığı kesin olarak yasaklamaktadır.⁸¹

⁸⁰ Akkaşoğlu, “İş Hukukunda”, s. 247-249.

⁸¹ Fatih Düğmecî, *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun yapısı ve idare üzerindeki ayrımcılık denetimi* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 531656), s. 297-299.

2.4. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

2.4.1. TİHEK Kuruluş Süreci

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), 6701 Sayılı kanun ile hayatımıza girmiştir. Ancak kurum yeni bir kanun ile ortaya çıkmış olsa da aslında daha köklü bir mirasın üzerine inşa edilmiştir. BM toplantılarında insan hakları ihlallerinin devlet içerisinde hükümetlerden bağımsız ve etkin şekilde denetlenmesine yönelik öneriler, Paris’te Ekim 1991 ‘de gerçekleştirilen toplantıda alınan ve sonradan, “*Paris Prensipleri*” olarak adlandırılan kararlara dayanmaktadır. Bu toplantıda yeni insan hakları kavramına ilk defa ayrımcılık kavramı dahil edilmiştir. BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 3 Mart 1992 tarih ve 1992/54 sayılı kararına istinaden, BM Genel Kurulu’nun 20 Aralık 1993 tarih ve 48/134 sayılı kararında, “*Paris Prensipleri*” kabul edilmiştir. Karar gereği üyeler, bağlı oldukları insan hakları sözleşmelerinin ülkelerindeki tatbikinin takibi gayesiyle, ulusal insan hakları kurumları oluşturmaya veya var olan kuruluşları sağlamlaştırmaya çağırılmışlardır.⁸²

Kısaca açmak gerekirse, Paris Prensipleri beş ana başlık altında ulusal insan hakları kuruluşlarını disipline etmeyi amaçlamaktadır. Birinci sırada kuruluşun insan hakları ihlallerini takip etme fonksiyonunu haiz olması yer almaktadır. Bu takip, fiziki örgütlenme ve yeterli kaynaklara sahip olabilecek işlevsel bir hazine desteğiyle mümkün olacaktır. Kuruluş araştırma ve izleme işlemini yürütürken toplumun tüm katmanları ile serbestçe, herhangi bir sınırlama olmadan görüşebilmelidir. İkinci sırada kuruluş, devlet ve hükümet kuruluşlarına, tespit ettiği insan hakkı ihlallerinin giderilmesi, Uluslararası alanda insan hakları konusunda gelişmelerden haberdar edilmesi ve mevcut mevzuatın tatbiki ve noksanlıkları konularında tavsiye verebilir halde olmasıdır. Üçüncü sırada kuruluş, hiçbir tahdit getirilmeden, mahalli ve evrensel örgütlerle ilişki ve iş birliği halinde olmasıdır. Bu sayede devlet uygulama raporları ile birlikte daha sağlıklı bir veri elde ederek insan hakları ihlallerine karşı yeni tedbir ve politikalar geliştirebilecektir Dördüncü sırada

⁸² Zehra Odyakmaz, Bayram Keskin, ve Yusuf Deniz, “6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme-I”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 7, (2016), s. 726-727

kuruluşun, insan hakları konusunda formasyon ve enformasyon yetkisi olmasıdır. Bu yetkiye bağlı olarak kuruluş, insan hakları konusunda doküman, bildiri, bülten ve yayın hazırlayıp, bunların topluma ulaşmasını sağlayacak yetenekte olmalıdır. Paris Prensipleri, ayrımcılıkla mücadele olgusunu ulusal platformda mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Beşinci ve son sırada bu ve diğer insan hakları ihlallerini takip ve önlemek için devletlere, birtakım kuruluşlara kısmen yargı kabiliyeti kazandırılmasını tavsiye etmektedir.⁸³

Paris prensiplerinden evvel Türkiye’de insan hakları konusunda kurumsallaşma çabası, 1990 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) içerisinde, “*İnsan Hakları İnceleme Komisyonu*” kurulmasıyla başlamıştır. Bu kurum Türkiye’de insan haklarının iç hukuk düzeninde gözetilmesi için oluşturulan ilk insan hakları koruma birimidir. Bu birim Dünya genelinde insan hakları mevzusunda vaki yeni fikirleri takip etme ve ülke içerisinde mevcut ihlal şikâyetlerini soruşturma vazifesini yürütmüştür. Paris prensiplerinin işlevselliğini sağlamak için 2000 yılında, insan hakkı ihlallerinin önüne geçilmesi ve ihlal başvurularını inceleyip, neticelerini ilgili kurumlarla paylaşmak, insan hakları şuurunu topluma vermek, halkı ve görevlileri eğitmek, görevli devlet bakanının verdiği diğer vazifeleri ifa etmek üzere valilere ve kaymakamlara bağlı, yerleşimlerde insan hakları kurulları teşekkül ettirilmiştir.⁸⁴ 2001 yılında “*Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı*” kurulması ile birlikte Paris prensipleri uyarınca daha güçlü adımlar atılmaya başlamıştır. Ancak bu kurul üyelerinin ağırlıklı bürokrat ve devlet görevlilerinden oluşması, sivil katılım yönünden kurula birtakım eleştirilere sebep olmuştur. Bu eleştirilere karşılık sivil toplum kuruluşlarının da kurullara üye olmasına yol açan ve iktidara insan hakları konusunda düzenleme yapması için tavsiye vermek üzere 23 Kasım 2003 tarihli resmî gazetede yayınlanan yönetmelik ile “*İnsan Hakları Üst Kurulu*” getirilmiştir. İnsan hakları konusunda vatandaşları eğitmek ve bilgilendirmek üzere, 2006

⁸³ Arda Ergene, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun İnsan Haklarının Ulusal Alandaki Korunmasındaki Rolü”, *Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2023, s. 108-110.

⁸⁴ İsmail Aydın, *Bir ulusal insan hakları koruma mekanizması olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu* (Doktora Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 722637), s. 165-166.

yılında “İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi” tertip edilmiştir. AB intibak sürecinde, 2001’de kurulan İnsan Hakları Başkanlığı, 2012’de “Türkiye İnsan Hakları Kurumuna” dönüştürülmüştür. AB ilerleme raporlarında mevcut eleştiri ve güncel uluslararası insan hakları kurumları seviyesine ulaşmak için önceki insan hakları kurumu ortadan kaldırılarak yerine ayrı bir yasa ile 2016 yılında TİHEK kurulmuştur.⁸⁵

2.4.2. TİHEK İdari Yapısı

TİHEK, Kurul ve Başkanlık Teşkilatından müteşekkildir:

*“Kurul, Kurumun karar organıdır. Kurul, TİHEKK ve diğer mevzuatla verilen görev ve yetkilerini kendi sorumluluğu altında, bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Görev alanına giren konularla ilgili olarak hiçbir organ, makam, merci veya kişi, Kurula emir ve talimat veremez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Kurul; biri Başkan, biri İkinci Başkan olmak üzere Cumhurbaşkanı tarafından atanan on bir üyeden oluşur”.*⁸⁶

2.4.3. TİHEK Amaç ve Görevleri

TİHEK, bireyin haysiyetini esas alarak, insan haklarını muhafaza ve geliştirmekle görevlidir. Bireylerin denk tutulma hakkının teminat altına alınması, hukuken var olan meşru haklarını kullanırken ayrımcılığa uğramalarının önlenmesi ile yükümlüdür. İşkence ve kötü muamele ile mücadele etmek için vardır. Bu nedenle en çok insan hakkı ihlallerinin gerçekleştiği, nezarethane, cezaevi, bakım evleri gibi kurumlara ziyaret gerçekleştirerek incelemelerde bulunur. Kurum olarak, bireyin, etnik dini, cinsel, engelli, yaşlı olmak gibi sebeplerle, hizmetlerin arzında, erişiminde, iş hayatında, kamu ve özel kesim ayrımı olmadan, şikâyet konusu ayrımcılık eylemlerini inceleme ve lüzum ederse yaptırımlara karar verme görevlerini birlikte yerine getirir.⁸⁷

⁸⁵ Ümran Güneş, “Türkiye’de İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Ulusal İnsan Hakları Kurumları: Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 1, (2018), s. 173-175.

⁸⁶ Ergene, “Türkiye İnsan Hakları”, s. 112.

⁸⁷ Düğmeci, “Türkiye İnsan”, s. 211.

TİHEK özünde Anayasanın 10 ‘uncu maddesi üzerinden hareketle eşitlik temeli üzerinden ayrımcılık yasağı ile mücadeleyi amaç edinmiştir. Kurum:

“Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, bazen yan yana ve bazen de aynı şeyi ifade etmek üzere kullanılabilen kavramlardır. Anayasa’nın 10’uncu maddesi “ayrımcılık yasağı” biçiminde düzenlenmemiş olsa bile eşitlik ilkesinin, anayasal bağlamda her durumda dayanılacak normatif bir değer taşıması nedeniyle ayrımcılık yasağının da etkili bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle eşitlik ilkesi somut bir ölçü norm olarak ayrımcılık yasağını da içermektedir”

Şeklinde eşitlik ilkesi ile ayrımcılık yasağını bir görmektedir.⁸⁸

Bu hükümle, hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkı, hukuken tanınmış olma şartına bağlanmakta ve eşitlik ilkesi, yalnızca pozitif hukukta tanınan haklarla sınırlı biçimde uygulanmaktadır. Gerçek ve tüzel kişi ayrımı yapılmaksızın tüm hak süjelerinin, yalnızca yasalarda tanınmış olan hak ve özgürlüklerden eşit şekilde yararlanabileceği hükme bağlanmıştır. Bu yaklaşım, bir yandan oldukça kapsamlı bir eşitlik anlayışını yansıtırken, diğer yandan yalnızca pozitif hukukta yer alan haklarla sınırlı kalması nedeniyle evrensel insan hakları perspektifinden bakıldığında dar yoruma elverişli bir yapı arz etmektedir. Zira bu düzenlemeye göre, yasalarda yer almayan ancak evrensel hukuk ilkeleri veya doğal haklar bağlamında meşru kabul edilen talepler, pozitif bir temele dayandırılmadığı sürece bu eşitlik korumasının dışında kalabilecektir. Böylece pozitif hukuka tanınmışlık şartı, bir yandan eşitliği güvence altına alırken, öte yandan eşitlik ilkesinin kapsamını sınırlayan bir ölçüt haline gelmektedir.⁸⁹

TİHEK’in kuruluşunun aceleyle getirildiği yönünde bir takım eleştiriler mevcuttur. Bu yazarlara göre kurumun kuruluşuna yönelik yasa çalışmalarının kamuoyunda yeterince tartışılmadan ve üzerinde gerekli ilmi çalışmalar tamamlanmadan aceleyle çıkartılması, var olan noksanlıkların uygulamada düzeltilmesini gerekli kılmıştır.⁹⁰

⁸⁸ TİHEK, *Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu*, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/2023>, (Erişim: 04.05.2025), s. 18.

⁸⁹ Ulaş Karan, “Ayrımcılık Yasağının Hukuksal Çerçevesi”, *2.Uluslararası Ayrımcılık Konferansı İstanbul, (24-25 Ekim 2020), Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2021, s.20.

⁹⁰ Odyakmaz ve öte., “6701 SAYILI”, s. 724.

Ayrımcılık mefhumunun tarifinin eksik bırakılması ve kurallarının gösterilmemesine rağmen ayrımcılık türlerinin isimlendirilmesi, BM ve Avrupa Konseyinin ayrımcılık konusunda mevcut uluslararası sözleşmelerde yer alan tanımlardan uzak ve problemlili biçim arz edecek şekilde noksanlık teşkil etmektedir. Bu eleştiri, TBMM inceleme komisyon raporlarında da yer almaktadır.⁹¹ Mevcut haliyle yasa, ayrımcılık ile mücadeleyi minör bir düzlemde sürdürmeye sebep olmaktadır. Bu nedenle de TİHEK'in yapılanması ve ayrımcılık değerlendirmesi milletler arası sözleşmelerde yer verildiği modellerden uzak kalmaktadır.⁹²

TİHEK kuruluş amacına uygun şekilde ayrımcılık ile mücadele görevini yürütür. Bu görev içerisinde sadece kendisine yapılan başvuruları karara bağlamak yoktur. Ayrımcılık konusunda toplumun bütün katmanlarını bilinçlendirmek ve eğitmekle de görevlidir. Eğitim konusunda milli eğitim dahil yükseköğretim kurumlarını da desteklemek ve yönlendirme görevini de ifa etmelidir. Ayrımcılık konusunda uluslararası gelişme ve uygulamaları takip etmek ve ayrımcılık ile mücadele için mevzuatta eksik kalan hususları araştırmakla da vazifelidir. Bu konuda Cumhurbaşkanlığına raporlar hazırlayıp kamuoyuyla paylaşmak ve her yıl TBMM ve meclis komisyonlarına bilgi vermelidir. Bu açıdan bakıldığında TİHEK Türk idari teşkilat yapısında mevcut benzer kurum ve kurullara göre oldukça geniş görev ve yetkilerle donatılmıştır diyebiliriz.⁹³ Bu haliyle, yüksek oranda, Paris Prensiplerini karşıladığını söylemek mümkündür.

2.4.4. TİHEK Mevzuatında Ayrımcılık Türleri

TİHEK ayrımcılık kavramını açıkça tanımlanmasa da kanunun 3/2f. 'da ayrımcılık yasağının kapsamı somutlaştırılmıştır. Buna göre:

⁹¹ TBMM Tutanakları (2016). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Tasarısı (1/596) ile Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Raporları, www.tbmm.gov.tr/owa/komisyon_tutanaklari.mv_goruntule, (Erişim:04.05.2025).

⁹² Aydın, "Bir Ulusal", s. 188.

⁹³ Karan ve Sever, "Bir İnsan Hakları", s. 17-23.

“...cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefî ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş gibi temellere dayalı her türlü ayrımcılık” yasaklanmıştır.

TİHEK yasası, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına ilişkin genel bir tanımdan ziyade ayrımcılığın türlerine ilişkin tanımlara yer vermiştir. Kanunun 2 ‘inci maddesi tanımlar bölümünde, 4 ‘üncü maddede yer verdiği ayrımcılık türlerinin tanımlarına yer verilmiştir. Yasa ayrımcılık türlerini sayma yoluyla göstermiş ve bunların genişletilmesini mümkün kılmamıştır.⁹⁴

TİHEK kanununda yer alan ayrımcılık türleri, yasanın 4 ‘üncü maddesi ile tasnif edilmiştir. Bu şümulde:

“...ayrı tutma, ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatları uygulama, çoklu ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, işyerinde yıldırma, makul düzenleme yapmama, taciz, varsayılan temele dayalı ayrımcılık” türleri sıralanmıştır.

Aynı maddenin 2 numaralı bendinde, eşit muamele ve ayrımcılık fiiline karşı şikâyetle bulunanın veya temsilcisinin bu nedenle olumsuz davranışlara muhatap bırakılması halini de ayrımcılık olarak nitelendirmiştir.⁹⁵ Ayrımcılık türlerinin yasada mevcut tanımlarının neye karşılık geldiği, hangi fiilin ayrımcılık türleri içerisine dâhil olduğu önemli bir meseledir.

2.4.4.1. Ayrı Tutma

Ayrı tutma, bireylerin yasada sayılı hallerden biri veya birkaçıyla, karşılaşması neticesinde, diğer bireylerden ayrı tutulmasıdır. Bu haller doğrudan bir fiil ile gerçekleşebileceği gibi tepkisizlik olarak da tezahür edebilir. Bu nedenle ayrı tutma, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının ihlaline ilişkin öğelerden olan, farklı muamele kavramına karşılık gelmektedir.⁹⁶ Misal, Görme engelli bir çalışanın tüm diğer personel açık ofiste çalışırken *“rahatsız olmazsınız”* bahanesiyle kendi odasına kapatılarak yalnız çalıştırılması ayrı tutma niteliğinde bir ayrımcılık uygulamasıdır.

⁹⁴ Odyakmaz ve öte., “6701 Sayılı”, s. 740-742.

⁹⁵ Hulusi Alphan Dinçkol, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu’nun Ayrımcılık Yasağının İhlali Kapsamında İdari Yaptırım Yetkisi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 1, 2021, s. 203.

⁹⁶ Ülker, “6701 Sayılı”, s. 527-528.

2.4.4.2. Ayrımcılık Talimatı Verme ve Bu Talimatları Uygulama

Kanunda verilen tanımdan hareketle, bu ayrımcılık türünün öne çıkan özelliği, emir veren tarafından, emri uygulamakla görevli astlara, ayrımcılık yapma talimatı vermesidir. Bu ayrımcılık türünde talimatı veren ve uygulayan birlikte ayrımcılığa sebep olmaktadır. İhlalin faili kamu görevlileri de olabilir. Doğrudan ast-üst ilişkisi bulunmasa da failin kendi adına işlem yapma yetkisi verdiği kişilere, ayrımcılığa yönelik olarak verdiği yönlendirmelerde talimat hükmündedir. Bu duruma, bir yöneticinin, iş bulma kurumuna sadece bir etnik kökene ait bulunanların müracaatlarını geri çevirme talimatı vermesi örnek olarak gösterilebilir.⁹⁷

2.4.4.3. Çoklu Ayrımcılık:

Bir ayrımcı muamelenin, yasada yer alan birden fazla ayrımcılık türlerini ihlal etmesi halinde, çoklu ayrımcılıktan söz etmek mümkündür. Çoklu ayrımcılığın katma ayrımcılık, bileşik ayrımcılık ve kesişen ayrımcılık şeklinde görülmesi de mümkündür.⁹⁸

Buna örnek olarak bekâr erkeklere ve göçmenlere kiralık konut verilmemesi gösterilebilir. Bu halde bireyler, birden çok özellik olan medeni halleri, cinsiyetleri ve ırkları nedeni ile birden çok ayrımcılık yasağı ihlali ile karşılaşmaktadırlar.⁹⁹ Misal: iş başvurusunda hem tekerlekli sandalye kullanan hem başörtülü olan bir kadına “*hem engelli hem kapalı olunca nasıl temsil edersiniz kurumu?*” denilerek elenmesi, çoklu ayrımcılık niteliğindedir.

2.4.4.4. Doğrudan Ayrımcılık:

Doğrudan ayrımcılık, gerçek ya da tüzel kişinin, kanun gereği sahip olduğu hak ve özgürlüklerden, aynı durumda bulunan diğer kişilerle eşit biçimde kullanmasını engelleyen veya müşkül hale getiren her çeşit farklı

⁹⁷ Düşmeci, “Türkiye İnsan”, s. 283.

⁹⁸ Ulaş Karan, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 233-234.

⁹⁹ Aydın, “Bir ulusal”, s. 241.

işlemi ifade eder. Bu neviden bir ayrımcılığın analizinde, ayrımcılığa maruz kalan ile mukayese edilecek bireylerin aynı ya da benzer bir konumda olması mühimdir. Mukayese ögesi bu halde belirleyici hale bürünmektedir. Ayrıca, söz konusu muamelenin 6701 sayılı yasanın kapsadığı ayrımcılık türlerinden en az birine dayanması gerekir. Eğer yapılan işlem, uygulama ya da karar objektif, ölçülü ve geçerli bir gerekçeye dayanıyorsa, bu durumda ayrımcılık yasağı ihlal edilmiş sayılmaz.¹⁰⁰

Doğrudan ayrımcılık, diğer ayrımcılık türlerine göre daha yaygın şekilde ihlal görüntüsü verir. Bunun nedeni, bireyin var olan hususiyetine bağlı olarak doğrudan farklı ve kanunda ihlal sayılan fiillere tabi tutulmasıdır. Misal: ırkı sebebine bağlı olarak hastanede tedavi edilmeyen hasta ya da otuz beş yaşın üstünde olduğu için muhasebeci olarak işe alınmayan birey doğrudan ayrımcılığa maruz kalmıştır.¹⁰¹

2.4.4.5. Dolaylı Ayrımcılık:

Dolaylı ayrımcılık, gerçek ya da tüzel kişisini, 6701 Sayılı yasada yer verilen ayrımcılık türlerinden biri nedeni ile hukuki hak ve özgürlüklerinden istifadesini, haklı ve meşru bir sebebe dayanmadan güçleştiren veya müşkül duruma getiren, şeklen bitaraf tertip, işlem ya da kriterler neticesinde kendini gösterir. Objektif tezahür eder gibi görünen normlar ya da muameleler, belirli bir kesim üzerindeki tesiri yönünden başka netice gösterdiğinde, dolaylı ayrımcılık varlığından söz edilebilir. Bu hallerde fiil veya norm doğrudan ayrımcılık içermese de bireylerin özel durumları, engellilik, yaşlılık, hamilelik gibi, ayrı bir muameleyi gerekli kılabilir. Herkese aynı uygulanan bir norm, bu gruplar için müşkül oluşturuyorsa bu vaziyet ayrımcılık yasağı olarak kabul edilir.¹⁰² Misal: belediyenin açtığı tüm istihdam kurslarına yalnızca sabah 08.00’de başlayacak ve 3 kat merdivenli binada yapılacak şekilde program koyması, dolaylı ayrımcılık teşkil eder.

¹⁰⁰ İdil Işıl GÜL ve Ulaş KARAN, “Eğitim Rehberi”, s. 9.

¹⁰¹ Ülker, “6701 Sayılı”, s. 530.

¹⁰² TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik, <https://www.tihet.gov.tr/kategori/pages/Ayrimcilikla-Mucadele-ve-Esitlik>, (Erişim: 04.05.2025), s. 10.

2.4.4.6. İşyerinde Yıldırma:

Bu durum, literatürde sıklıkla “mobing” terimiyle anılmaktadır. Anlamı, bir işletme veya kurumda çalışanı, aynı yerde çalışan işçiler tarafından, zarar vermek kastı ile sistemli ve süreklilik teşkil eder şekilde zuhur eden tüm olumsuz fiiller, tehdit, şiddet, küçük düşürme gibi davranışlardır.¹⁰³

6701 sayılı yasasında ise iş yerinde yıldırma, “...ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıkırtmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemler” olarak tanımlanmıştır. Ayrımcılık ihlalinin varlığına yönelik bir analizin yapılabilmesi için yıldırma fiilinin yasada belirtilen ayrımcılık ihlallerinden birine ait olması gerekmektedir. Bir vakıanın, ayrımcılık yasağı kapsamına alınması için işyerinde yıldırma olarak nitelendirilebilmesi gerekir. İşyerinde yıldırma değerlendirmesinde fiillerin bu amaca yönelik zamana yayılmış bir vaziyette ve kasıtlı eylemlerin olması gerekmektedir. Münferit bir fiile bağlı şekilde kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıkırtmak görünümündeki davranışlar iş yerinde yıldırma olmayacaktır. Zira “bıkırtmak, soğutmak, dışlamak” fiilleri tek bir davranış değil, birden fazla davranış sonucu ve bir zaman dilimi sonrasında ortaya çıkabilecek duygular vasfındadır.¹⁰⁴ Misal: ofiste amirin, psikolojik engeli olan bir memura, diğer personelin önünde “yine kriz geçirirsen burayı karıştırma” diyerek önyargılı davranması ve onu bilerek tüm toplantılardan dışlaması, işyerinde yıldırma türünden bir ayrımcılık teşkil eder.

2.4.4.7. Makul Düzenleme Yapmama:

Engellilerin, hak ve hürriyetlerden eksiksiz ve yurttaşlarla eşit şekilde istifadesini temin gayesiyle yapılması zorunlu, makul ve orantılı değişiklikler ile önlemler alınmasını ifade eden uygulama “makul düzenleme” olarak adlandırılmaktadır.¹⁰⁵ Bu kavram, engelli bireylerin maruz kaldığı dezavantajların bertaraf edilmesi için yöneticilerin veya görevli kişi ve

¹⁰³ Salim Yunus Lokmanoğlu, *İşyerinde psikolojik taciz* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 448116), s. 11.

¹⁰⁴ Ülker, “6701 Sayılı”, s. 531-532.

¹⁰⁵ Enes Ersöz, “Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Makul Uyumlaştırma Kavramı”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, 2020, s. 159-160.

idarelerin, mevzuatta yer alan hususlarda, gerekli ve zorunlu olan düzenlemeleri oluşturma mesuliyetlerini kapsamaktadır. Yapılması öngörülen düzenlemeler hakkında bir vaki değerlendirme, durumun özel koşulları ile yükümlü tarafın maddi ve idari olanakları gözetilerek yapılır. Mevcut halde makul düzenleme yapılmaması halini ayrımcılık olarak nitelendirilmek bir takım koşulların varlığına bağlıdır. Buna göre, lehine makul düzenleme talebinde bulunan bireyin, bu ihtiyacını, sorumlu tarafa açık şekilde bildirmiş olması gerekmektedir. Yapılacak bu düzenlemenin sorumluya orantısız veya aşırı bir külfet getirmemesi gerekmektedir. Son olarak da üçüncü şahısların etkinliklerini bu düzenlemeden ciddi biçimde olumsuz etkilenmemesi gerekmektedir.¹⁰⁶

2.4.4.8. Taciz:

Taciz fiili, mağdurun onurunu zedeleyen ya da korku verici, düşmanca, küçük görme veya saldırganlık olabilecek, bilinçli veya bilinçsiz her biçimde eylemlerden mütevellittir. Bu türden fiiller, münferit bir kelam, hakaret veya küçük düşürücü bir eylem biçiminde olabileceği gibi, zamana yayılı üstelenen bir eda şeklinde de meydana gelebilir. Tacizden sorumlu tutmak için, fiilin birey üzerinde aşağılayıcı ya da onur kırıcı bir tesirinin bulunması yeterlidir. Mağdurun bu fiile maruz kalması ayrımcılık ihlalinin varlığı için yeterli olup ayrıca fiilden zarar görmesi hali aranmaz.¹⁰⁷

2.4.4.9. Varsayılan Temele Dayalı Ayrımcılık:

Bireyin, yasada belirtilen ayrımcılık türlerinden birini taşımadığı hâlde, bu temele sahip olduğu varsayımıyla ayrımcı muameleye tabi tutulması durumu, “*varsayılan temele dayalı ayrımcılık*” olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, bir bireyin, aslında sahip olmadığı bir ırk, din, mezhep veya siyasi görüş gibi özellikler nedeniyle ayrımcılığa uğraması söz konusu olur. Örneğin: bireyin dini inancı İslam olmasına rağmen İsevi olduğu

¹⁰⁶ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, “Eğitim Rehberi”, s. 12.

¹⁰⁷ Ülker, “TİHEK”, s. 531-532.

düşünülerek, herhangi başka sebep yokken işine son verilmesi, “varsayılan temele dayalı ayrımcılık” biçimi olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁸

2.4.4.10. Mağdurlaştırma

Eşit davranma yükümlülüğünü tatbik eden yahut mevcut ayrımcılığın önlenmesi amacıyla idari veya adli süreçleri başlatan veya bu süreçlere katılan bireyler ve bunların temsilcileri, bu sebeple olumsuz yaklaşıma tabi tutulmuşlarsa, bu durum 6701 sayılı Kanunun 4/2f. ‘de farklı bir türde ayrımcılık temelinde ihlal olarak kabul edilir. Mağdurlaştırma ayrımcılık yasağı ihlalinin şikâyet edilmesi ile birlikte, ortaya çıkan ayrı bir ayrımcılık halidir. Örneğin: kendisine mobing uygulayan amirin fiillerini, TİHEK’e, KDK’ya, üst bir makama veya savcılığa şikâyet eden memurun, bu nedenle kötü muameleye maruz bırakılması, terfi ettirilmemesi, izin verilmemesi gibi sebeplerle mağdur edilmesi hali, mağdurlaştırmaya yönelik ayrımcılıkla ilgili bir ihlal oluşturur.¹⁰⁹

2.4.4.11. Ayrımcılık Yasağının İleri Sürülemeyeceği Haller

6701 sayılı yasa, “...cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığı” menetmiştir. Yasa ayrımcılık biçimlerini sayma yöntemi ile sınırlamıştır. Artık kıyaslama yoluyla yasanın içeriğinin çoğaltılması mümkün değildir. Bunlar dışında yasada yer verilmeyen ayrımcılık türlerine dayanarak, vuku bulan ihlallerin, TİHEK denetimine sokulamayacağı aşîkârdır. Örneğin, ayrımcılık temelleri arasında cinsel yönelim temeline yer verilmediğinden LGBTİ bireylerin cinsel yöneliminden dolayı ayrımcı muameleye tabi tutulması halinde bu bireyler TİHEK’e başvuramayacak, söz konusu ayrımcı muamele TİHEK’in denetimi kapsamına girmeyecektir.¹¹⁰

¹⁰⁸ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Rehberi, <https://www.tih.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-rehberi-yayimlandi/>, (Erişim: 04.05.2025), s. 26.

¹⁰⁹ Düğmeci, “Türkiye İnsan”, s. 284.

¹¹⁰ Düğmeci, “Türkiye İnsan”, s. 287.

Yasa gereği, ayrımcılık iddiası bir mesleğin icrası için aranan zorunlu niteliklerin varlığı halinde ileri sürülemeyecektir. Bunlardan ilki istihdam ve serbest meslek alanları için mecburi olan mesleki vasıfların olduğu hallerde sırf bunun için yapılan ve işin amacına ait uygun ve orantılı olarak tezahür eden farklı muamelelerdir. İkincisi ise işin niteliği gereği sadece belli bir cinsiyetin istihdamını zorunlu kılan durumun varlığıdır. Üçüncüsü ise işe kabul ve istihdam sürecinde, hizmetin zorunlulukları nedeniyle yaş sınırlarının belirlenmesi ve uygulanması ile gereklilik ve amaçla orantılı olması şartına bağlı olan ve bireyin yaşına dayalı farklı muameledir. Dördüncüsü ise çocuk veya özel bir yerde tutulması gereken bireylere yönelik alınan ve uygulanan özel tedbirler ve koruma önlemleridir. Beşincisi ise bir dine ait kurumda, din hizmeti veya o dine ilişkin eğitim ve öğretim vermek üzere sadece o dine mensup kişilerin istihdamını gerektiren hallerdir. Altıncısı ise dernek, vakıf, sendika, siyasi parti ve meslek örgütlerinin, ilgili mevzuatlarında veya tüzüklerinde yer alan amaç, ilke ve değerler özünde, üyeliğe alınacak kişilerde belli şart ve nitelik aranması halidir. Yedincisi ise bireyler arasında var olan eşitsizlikleri bertaraf etmek için gerekli, amaca uygun ve orantılı olarak yapılan farklı muamelelerdir. Sekizincisi ise vatandaş olmayanlar hakkında, ülkeye giriş ve ikametlerine ilişkin koşullardan ve mevcut hukuki statülerinden kaynaklanan farklı muamelelerdir.¹¹¹

2.4.4.12. Zorunlu Mesleki Gereklilikler Hâlinde Farklı Muamele

İşin özelliği gereği ve serbest meslek konularında, özellikle mesleğe ait özel beceri gerekliliklerinde, oluşan farklı yaklaşımlar ayrımcılık olmamaktadır. Örneğin, yapı konusunda iştigal eden bir kuruluş, sadece vinç operatörü ehliyetine sahip bireyleri seçmek isterse, bu seçim ayrımcılık olarak gösterilemez.

¹¹¹ TİHEK, “Engelli Temelinde Ayrımcılık: Ayrımcılık Temelleri Serisi No:4”, s. 16, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/Engellilik-Temeline-Ayrimcilik-El-Kitabi>, (Erişim: 04.05.2025).

2.4.4.13. Belli Bir Cinsiyetin İstihdamını Zorunlu Kılan Durumlar

Bir takım işlerde yalnızca bir cinsiyetin çalıştırılması öngörülebilir. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 72'nci maddesi gereği,

*“...maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması” yasaklamıştır.*¹¹²

Bu yasal düzenleme ile kadınlar, yasada açıkça men edilmiş bulunan yer altında veya su altında yapılan işlerde, kanalizasyon ve tünel inşaatında çalıştırılmadıkları için, cinsiyet temelli bir ayrımcılık ihlaline maruz kalmış sayılmayacaktır.

2.4.4.14. Yaş Sınırlarının Belirlenmesi ve Uygulanması

Bir işletmede iş için kabul ve alım esnasında, işin vasfına ve zorunluluklarına ve gayesine göre yaş sınırları belirlenmiş olabilir. Örneğin, maden sahasında 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması hali, ayrımcılık olarak değerlendirilemez.¹¹³

2.4.4.15. Çocuklar ve Özel Yerde Tutulması Gereken Kişiler İçin Alınan Tedbirler

Küçükler veya durumun niteliği gereği hususi bir yerde tutulması gereken bireyler için başvurulacak koruma önlemleri ve tertibat düzenlenmesi hali ayrımcılık teşkil etmez. Örneğin, gözetim altındaki bir çocuğa meslek edinme kursu sağlanması veya çocuklara tütün mamulleri satılmaması halleri ayrımcılık olarak kabul edilmez.¹¹⁴

¹¹² Ertuğrul Yuvalı, “4857 Sayılı İş Kanunu'nun ve İlgili Mevzuatın Kadın İşçiler ile İlgili Hükümlerine Genel Bir Bakış”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 106, (2013), s. 103-104.

¹¹³ TİHEK, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu”, s. 91, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/2023>, (Erişim: 04.05.2025).

¹¹⁴ Düğmeci, “Türkiye İnsan”, s. 308.

2.4.4.16. Bir Dine Ait Kurumda, Din Hizmeti ve Eğitiminde Sadece O Dine Mensup Kişilerin İstihdamı

Dini bir kurumda, o dine özgü hizmet vermek veya eğitim öğretim yapmak gayesiyle, yalnız o dini benimsemiş bireylerin istihdamı ayrımcılık sayılmaz. Örneğin: Katolik bir kilisede papaz olarak görev alacak kimsenin Katolik Hristiyan olması şartı aranabilir.¹¹⁵

2.4.4.17. Dernek, Vakıf, Sendika, Siyasi Parti ve Meslek Örgütlerinde Üye Alım Şartları

Bazı dernekler, vakıflar, sendikalar ve siyasi partiler, kuruluş amaçları doğrultusunda belirli şartlar ve nitelikler arayabilir. Mensubiyet şartları, derneğin, siyasi partinin tüzüğü, vakfın kuruluş senedi ile kurala bağlanmış ise söz konusu tüzük ve senet, anayasa ve yasalara uygun olmalıdır. Belli meslek gurubuna ait şekilde üye kabul eden dernek tüzüğünde üyelik için derneğin maksadına ilişkin olarak hususi bir şart konulmuş olması ayrımcılık olarak görülmemektedir. Örneğin: emekli memurlar derneğine üye olabilmek için tüzüğünde, emekli olma koşulunun aranıyor olması, ayrımcı uygulama oluşturmamaktadır.¹¹⁶

2.4.4.18. Eşitsizlikleri Ortadan Kaldırmaya Yönelik Farklı Muamele

Toplumsal eşitsizlikleri sonlandırmak için zorunlu, amaca uygun ve orantılı farklı muameleler ayrımcılık teşkil etmez. Toplumun belli bir grubuna dahil olanlar lehine, sosyal ve ekonomik adaletsizliğin bertaraf edilmesi saikıyla ayrımcılık yapılması mümkündür. Bu kapsamda, ekonomik olarak zayıf olan ailelere çeşitli destek sağlanması, bazı binaların yalnızca engellilere tashih edilmesi ayrımcılık yasağı ihlal sayılmayacaktır.¹¹⁷ Güncel mevzuata ait bir örnek, “*İş Kanunda engelli bireylere yönelik istihdam kotası*” uygulaması ayrımcılık sayılmamaktadır.

¹¹⁵ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, “Eğitim Rehberi”, s. 14.

¹¹⁶ Aydın, “Bir ulusal”, s. 243.

¹¹⁷ Düğmeci, “Türkiye İnsan”, s. 309.

2.4.4.19. Vatandaş Olmayan Kişiler İçin Uygulanan Farklı Muamele

Ülkeye giriş, ikamet ve hukuki statü koşullarından sebeple, yabancı uyruklu kişilere uygulanan farklı muameleler, ayrımcılık olarak değerlendirilmez. Örneğin, Türk Vatandaşlığına kabul için istenen, aranan koşullar veya yabancı uyrukluların kamu görevlisi olamaması, ayrımcılık teşkil etmez.¹¹⁸

2.5. Ayrımcılık Yasağı İhlaline karşı TİHEK’e Başvuru

Kuruma başvuru usulleri “*Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” ile düzenlenmiştir. Bu yönetmelik hükümleri çerçevesinde, kurum çalışanlarına yönelik:

“...mesleki ve etik değerler, komisyonların ve dairelerin oluşumu, çalışma esasları, kuruma başvuruların nasıl yapılacağı, verilecek karar türleri, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan bireylerin bulundukları yerlere haberli veya habersiz gerçekleştirilecek ziyaretler ile özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin başvurularının incelenmesi ve sonuçlandırılmasına ilişkin usul ve esaslar” sıralanmıştır.¹¹⁹

Kuruma ayrımcılık yasağı ihlali ile karşılaşan kim varsa başvurabilir. Başvurucunun gerçek ya da tüzel kişi, yabancı, olmasının, başvuru hakkının kullanılması yönünden bir tahdidi yoktur.

Kurum, ulusal önleme mekanizması görevi gereği kendisine ulaşan başvuru neticesinde, “*İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı BM Sözleşmesi*”, 2006 yılında yürürlük kazanan “*İhtiyari Protokolü*” hükümleri ile kurulan ve görev yürüten ulusal önleme mekanizmaları:

¹¹⁸ TİHEK, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Rehberi”, s. 27, <https://www.tih.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-rehberi-yayimlandi/> (Erişim: 04.05.2025).

¹¹⁹ Ayça Beyoğlu, “T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun kurumsal yapı, işleyiş ve etkinlikleri açısından bir karşılaştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S. 3, (2021), s. 998.

“...işkençe ve diğer zalimane, insanlık dışı veya küçültücü muamele ya da cezayı önlemek için, kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları veya koruma altına alındıkları” yerleri de ziyaret edebilir.¹²⁰

Gerçek kişiler açısından kuruma başvuru yapılabilmesi, ayrımcılık yasağının ihlalinin doğrudan zarar görmeye bağlanmıştır. Ayrımcılık fiiline bağlı olarak, zarar görmemiş bireyler, kuruma ihlal başvurusunda bulunamazlar. Tüzel kişiler, maruz kaldıkları ayrımcılık türü, mevcut bir yasal haklarını ihlal etmediği sürece, kuruma ihlal başvuru yapamazlar.¹²¹

6701 S. Yasanın “Başvurular” kenar başlıklı 17/2f maddesine göre:

“İlgililer, Kuruma başvurmadan önce bu Kanuna aykırı olduğunu iddia ettikleri uygulamanın düzeltilmesini ilgili taraftan talep eder. Bu taleplerin reddedilmesi veya otuz gün içerisinde cevap verilmemesi hâlinde Kuruma başvuru yapılabilir. Ancak Kurum, telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ihtimali bulunan hâllerde, bu şartı aramadan başvuruları kabul edebilir”.

Bu hükme göre kuruma müracaat evvelinde, ihlali gerçekleştiren taraftan, ihlal işlem veya fiilini düzeltmesi talep edilmelidir. Bu ön koşul yerine getirilmeden yapılan başvuru, incelenmeyecektir.¹²²

İhlal başvurusu, kuruma elden, posta, elektronik posta, faks, kaymakamlıklar ve valilikler yoluyla yapılabilir. Bununla birlikte kurumun web sitesi üzerinden veya e-Devlet sisteminden online başvuru yolu açıktır. Başvuru ücretsizdir. Başvurandan her ne gerekçe ile olsun herhangi bir harç, gider vs. şeklinde ücret alınmaz.¹²³

Yasa ile elde ettiği inceleme konularından birinde Ayrımcılığa yönelik bir ihlal gördüğü halde TİHEK, kendisine bir başvuru yapılmasına gerek

¹²⁰ TİHEK, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi “, s. 3, <https://www.tih.gov.tr/public/editor/uploads/Bireysel%20Ba%C5%9Fvuru%20Rehberi.pdf>, (Erişim:04.05.2025).

¹²¹ Servet Alyanak, “Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumuna Yapılan Şikayet Başvurularında Kabul Edilebilirlik Koşulları”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, (2023), s. 1206.

¹²² Beyoğlu, “T.C. Kamu”, s. 1003.

¹²³ TİHEK, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi “, s. 29, <https://www.tih.gov.tr/public/editor/uploads/Bireysel%20Ba%C5%9Fvuru%20Rehberi.pdf>, (Erişim:04.05.2025).

olmadan, ayrımcılık temelli ihlal hakkında resen harekete geçerek inceleme başlatabilir.¹²⁴

2.6. TİHEK Başvuru İnceleme Usulleri

TİHEK insan hakkı ihlaline yönelik ayrımcılık yasağının ihlali konusunda sınırsız bir inceleme alanına sahip değildir. “...Yasama ve yargı yetkilerinin kullanılmasına ilişkin uygulamalarına, HSK kararlarına, Anayasa’nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlere ilişkin başvurular” TİHEK tarafından doğrudan incelenemezlik kararı ile neticelendirilmektedir. Bunun yanında TİHEK’in görev kapsamında olmayan başvurular ve kötüye kullanılan başvuru hakkı niteliğindeki talepler benzer bir şekilde incelenemez görülmektedir. TİHEK bu başvuruları esasa girmeden hemen incelenemezlik kararı vermek suretiyle karara bağlamaktadır.¹²⁵

Kurum başvuru kabul etmeye başladığı 24.11.2017 tarihinden önce meydana gelen ihlal başvurularını zaman yönünden yetkili olmaması nedeni ile incelemeyecektir. Ancak yasa bundan sonraki bir ihlal başvurusu için belli bir zamanaşımı öngörmemiştir. Bu eksiklik aradan geçen sürede delilleri ulaşmanın ve incelemenin külfeti nedeniyle zor olacağı ihtimalini doğurmaktadır. Doktrinde bunu KDK ’ya yapılan başvurular yönünden düzenlenen altı aylık süre ile AİHM’e başvuru için aranan dört aylık süre ve AYM’ye yapılacak başvurular yönünden aranan 30 günlük başvuru süresi ile aynı yönde ve makul olması gerektiğini savunan yazarlar mevcuttur.¹²⁶

Başvuru kabul edildikten sonra kurum üç aylık sürede incelemeyi bitirmelidir. Süre lüzum olursa bir defaya mahsus üç ay daha uzatılabilir. Şikâyet edilen taraftan 15 günlük süre içerisinde iddialara karşı cevap vermesi istenir. Süre talep halinde 15 gün daha uzatılabilir. Kurul önünde sözlü savunma yapmak mümkündür.

Başkan tarafları uzlaşmaya davet edebilir. Bu davetin ardından taraflar 1 aylık süre içerisinde anlaşmak zorundadır. Süre sonunda anlaşma olmaz ise

¹²⁴ Firdevs Güreşçi, *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurumsal arka planı, hukuki yapısı ve kararlarının değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 715584), s. 61.

¹²⁵ Dügmeçi, “Türkiye İnsan”, s. 323.

¹²⁶ Alyanak, “Türkiye Kabul”, s. 1219-1220.

bu konuda bir rapor tutularak 20 gün sonunda ihlal olup olmadığı hakkında karar verilir.¹²⁷

İncelenen ve değerlendirilen husus, özel uzmanlık görüşü alınmasını zorunlu kılıyor ise, gideri Kurum bütçesinden karşılanmak üzere, bilirkişi veya bilirkişiler heyet halinde birlikte görevlendirebilir.¹²⁸

2.7. İspat Yükü

Medeni yargılama hukukumuzda yargı önüne getirilen uyuşmazlıklarda objektif ispat yükü kural olarak iddia sahibine aittir.¹²⁹ Yasa TİHEK başvuruçuları için Ayrımcılığın ispatı hususunda, 21’inci maddesi:

“Münhasıran ayrımcılık yasağının ihlali dolayısıyla Kuruma yapılan başvurularda, başvuranın iddiasının gerçekliğine ilişkin kuvvetli emarelerin ve karine oluşturan olguların varlığını ortaya koyması hâlinde, karşı tarafın ayrımcılık yasağını ve eşit muamele ilkesini ihlal etmediğini ispat etmesi gerekir.”

Düzenlemesi getirmektedir. Buna göre başvurularda, iddianın gerçekliğine ilişkin kuvvetli emare ve karinelerin varlığını ispat etmek başvuruçucu için yeterlidir. Bu olguların ispat edilmesi ile birlikte karşı tarafın ayrımcılık yasağını ve eşit muamele kuralını ihlal etmediğini kanıtlaması icap etmektedir. Bu düzenleme ile ispat yükünün taraflara paylaştırıldığını görmekteyiz.¹³⁰

2.8. TİHEK Karar Türleri

TİHEK ele aldığı Ayrımcılık yasağı ihlali başvurusunu bir karara bağlamak zorundadır.

“İncelenemezlik kararı, gerekçeli kabul edilmezlik kararı, gönderme kararı, ihlal kararı, idari yaptırım kararı, uzlaşma kararı, ret kararı ve karar verilmesine yer olmadığına dair karar” bunlardandır.

¹²⁷ Güreşçi, “Türkiye Değerlendirmesi”, s. 62.

¹²⁸ Güreşçi, “Türkiye Değerlendirmesi”, s. 63.

¹²⁹ Didem Birbir Efendioğlu, *İdari Yargılama Hukukunda ispat standardı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 588834), s. 27.

¹³⁰ Karan ve Sever, “Bir İnsan Hakları”, s. 43.

2.8.1. İncelenemezlik Kararı

TİHEK yönetmeliği 66'ncı madde düzenlemesi gereği, bir başvuru ön inceleme sırasında mevzuat koşullarına göre incelenebilir olup olmadığı yönünden ele alınır. Başvuru kanun gereği incelenebilir olan, ayrımcılık yasaklarından veya ulusal önleme sistemi dışında kalan bir insan hakları ihlaline dayanıyorsa, bu konular hakkında Kuruma başvuru yapılamayacaktır. Bu minvalde olan başvurular hakkında “*İncelenemezlik Kararı*” verilir.¹³¹

2.8.2. Gerekçeli Kabul Edilmezlik Kararı

Başvuru hakkında ön inceleme esnasında, gerçekliği, bir hakkın kötüye kullanma halinin varlığı araştırılır. İhlal nedeniyle bir zararın vukuunun tespiti açısından, başvurunun incelenebilir oluşu hakkında bazen esasla birlikte inceleme sırasında da başvurunun yasanın aradığı gerekli koşulları taşımadığının anlaşılması hali oluşabilir. Bu durumda “*Gerekçeli Kabul Edilmezlik Kararı*” verilir.¹³²

2.8.3. Gönderme kararı

İhlal başvurusunda bulunan tarafından yasaya aykırılığı ileri sürülen uygulamanın düzeltilmesi karşı taraftan talep edilmeden yapılan başvuru hakkında karşı tarafın inceleme yapması amacıyla kurul tarafından “*Gönderme Kararı*” verilir. Gönderme kararı aynı zamanda başvurucaya da tebliğ edilir. Lakin telafisi zor veya imkânsız zararların doğması ihtimali varsa inceleme talebinden önce karşı tarafa müracaat şartı aranmadan başvurular kabul edebilir.¹³³

¹³¹ TİHEK, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi “, s. 6.

¹³² Alyanak, “Türkiye Kabul”, s. 1222-1223.

¹³³ Düğmeci, “Türkiye İnsan”, s. 324.

2.8.4. İhlal Kararı

Başvurunun, ayrımcılık temelinde ihlali doğruladığı sonucuna varılması hâlinde “İhlal Kararı” verilir. Bunun neticesinde, karara ilaveten karşı taraf yönünden, gerekli görürse idari yaptırım kararı da verilebilir. TİHEK, kanunda suç konusu olan, insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlallerini tespit ettiği halde, failler hakkında, yasal yükümlülüğü gereği suç duyurusunda bulunur.¹³⁴

2.8.5. İdari yaptırım kararı

İhlali gerçekleştiren:

“...kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri hakkında, ihlalin etki ve sonuçlarının ağırlığı, failin ekonomik durumu ve çoklu ayrımcılığın ağırlaştırıcı etkisi dikkate alınarak kanunda güncellenen oranda İdari Para Cezası verilir”.

İdari Para Cezası ödenmesine sebep olan memurlara bağlı oldukları birimler tarafından rücu edilmesi mümkündür. Hakkında ihlal kararı verilen kişi, kuruluş ve kurumlar için bir defaya mahsus, para cezası yerine uyarıda bulunma kararı verilebilir. Uyarıya rağmen ihlalin tekrerrüğü veya uyulmaması halinde verilecek para cezası, yarı oranında arttırılır. Bu artış ceza üst haddini aşamaz. Para cezaları tebliği müteakip bir ay süresinde ifa edilir. İdari müeyyidelere ait yasa ve yönetmelikte düzenleme bulunmayan halde 30/3/2005 tarihli ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu hükümleri uygulanır.¹³⁵

2.8.6. Uzlaşma kararı

Başvuru konusunda, muhatap tarafından, ihlal iddiasının çözüme kavuşturulduğu ve gerekli düzeltmelerin tamamlandığı hususu, TİHEK’e bildirilir veya gerekli görülmesi halinde, inceleme ve araştırma esnasında

¹³⁴ Aydın, “Bir ulusal”, s. 252.

¹³⁵ Aydın, “Bir ulusal”, s. 253.

taraflar uzlaşmaya davet edilebilir. Davet ile taraflar arasında bir uzlaşma sağlanmış ise “*Uzlaşma Kararı*” verilir.¹³⁶

2.8.7. Ret kararı

İhlal başvurusuna ilişkin inceleme ve araştırma neticesinde, başvurunun yerinde olmadığı yönünde Kurulda çoğunluk kanaati oluşması hâlinde “*Ret Kararı*” verilir. TİHEK kararlarını oy çokluğu usulüne göre verir. Karşı oy ve gerekçesi karar metinlerinde yer alır.¹³⁷

2.8.8. Karar verilmesine yer olmadığına dair karar

Araştırma ve inceleme sürecinde başvurucunun müracaatından dönmesi, ölümü, tüzel kişilerde sona erme hali, araştırma ve inceleme sürecinde başvuru konusu muamele veya ihlal iddiası hakkında savcılık soruşturması veya dava açılması, hallerinde, başvuru sonlandırılarak, başvuru hakkında “*Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair Karar*” verilir.¹³⁸

2.9. TİHEK Kararlarına Karşı İtiraz

TİHEK kararları hukuk denetimine açıktır. İdari işlem vasfındaki kurum kararlarına karşı ilgililerin dava yoluyla mahkemelere itiraz etme hakkı vardır. Bu itiraz, idari para cezası kararlarına yönelik olarak, karar tebliği tarihini müteakip 15 gün içine yetkili Sulh Ceza Mahkemesine yapılır. Bunun dışında kalan kararlar için tebliğ tarihinden başlayarak 60 gün içerisinde, yetkili İdare Mahkemesine açılacak bir dava ile karara itiraz edilir.¹³⁹

2.9. TİHEK 2023 Faaliyet Raporunda Engelli Ayrımcılığı

TİHEK yasal yükümlülüğü gereği kamuoyunu faaliyetleri ile ilgili olarak bilgilendirmek üzere 2025 yılında, “*Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023*

¹³⁶ TİHEK, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi”, s. 28.

¹³⁷ Düğmeci, “Türkiye İnsan”, s. 326.

¹³⁸ Aydın, “Bir ulusal”, s. 254.

¹³⁹ Aydın, “Bir ulusal”, s. 255.

Raporu” yayınlamıştır. Raporda açıklandığı üzere, 2023 yılı içerisinde TİHEK’e toplam 560 müracaat alınmıştır. Bunların 442’si, 6701 S. Kanun’da sayılan ayrımcılık türlerine ait olmadığı ve Yönetmelik’te belirtilen başvuru şartlarını taşımadığı nedeniyle reddedilmiştir. TİHEK’e, 2023 yılı içerisinde Kanun’da sayılı ayrımcılık türleri içinden, 110 başvuruyla en fazla “*engellilik temelinde ayrımcılık*” yapıldığı yönünde başvuruda bulunulmuştur.¹⁴⁰

2.10. TİHEK Kararları

TİHEK vermiş olduğu kararların bir kısmını yayınlamaktadır. Bu şekilde kararlara erişim mümkün olmaktadır.¹⁴¹

Kararlar arasında filtreleme yöntemi ile dilediğiniz ayrımcılık temeli üzerinden arama yapılabilir. Bu sayede açık kaynak üzerinden bilimsel analiz, verilerin karşılaştırılması gibi ampirik çalışmalarda bulunmak kolay haldedir. Türk Hukuk ve İdare Sisteminde binlerce yıla aşan devlet deneyimini, çağın gereği teknolojik imkânlarla başarılı şekilde birleştirmekte ve bize yardımcı olmaktadır.

Tez konumuz ile sınırlı olarak TİHEK’in engelli ayrımcılığı başvuruları üzerinden verdiği kararlardan örnekler seçerek, kurumun kararlarında engelli temelinde ayrımcılık ile mücadele kabiliyetini değerlendirmek gereklidir. Bazı kararlarda birden çok ayrımcılık hali birlikte ihlal değerlendirilmesini tabi tutulmuş olduğunu görmekteyiz. Başvurularda verilen ret kararlarının sebeplerine iyi bakmak lazımdır. Zira sırf bu nedenle kurum haksız yere eleştiriliyor olabilir. Engelli ayrımcılıkları için farklı konu başlıklarında başvurular yapılmaktadır. Bunlara ait örnek seçilen kararlar konu başlıkları altında incelenmiştir.

¹⁴⁰ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu, s. 60, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/2023>, (Erişim 04 Mayıs 2025).

¹⁴¹ TİHEK, Kararlar, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>, (Erişim 04 Mayıs 2025).

2.11. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU (OMBUDSMANLIK)

2.11.1. Genel Olarak KDK

Günümüzde kamu hizmetlerinin kapsamı, çeşitliliği ve teknik karmaşıklığı her geçen gün artmakta: bu durum, idarenin hizmet sunumu sırasında çeşitli aksaklıkların, gecikmelerin ve hakkaniyete aykırı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle modern refah devleti anlayışının bir sonucu olarak, devletin birey üzerindeki etkisinin artması ve kamu yönetiminin daha müdahaleci bir hal alması, idare ile vatandaş ilişkilerinde yeni hak ihlali türlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, kamu yönetiminde hesap verilebilirliği artırmak, kötü yönetimi önlemek, idarenin işlem ve eylemlerini hukuk devleti ilkesi çerçevesinde denetlemek ve vatandaşların şikâyetlerini bağımsız bir merciye iletmesine olanak tanımak amacıyla KDK kurumu ortaya çıkmıştır.¹⁴²

KDK kurumu, yalnızca bireysel başvurulara cevap vermekle kalmayıp, aynı zamanda idarenin işlem ve eylemlerinin insan hakları ve kamu yararı ilkeleri ışığında değerlendirildiği bir dış denetim mekanizması işlevi de görmektedir. Bu kurumun temel amacı, idarenin hizmet sunum kalitesini yükseltmek, karar alma süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlamak ve vatandaşın idare karşısındaki konumunu güçlendirmektir.¹⁴³

2.11.2. KDK Tarihi Süreci

İlk örneğine 1809 yılında İsveç'te rastlanan KDK, zamanla farklı ülkelerde farklı kurumsal yapılarla uygulanmış: Türkiye'de ise 2010 anayasa değişikliği ile anayasal dayanağı oluşturulduktan sonra, 2012 yılında 6328 Sayılı Kanun ile Kamu Denetçiliği Kurumu adıyla teşkil edilmiştir. Türkiye'deki KDK sistemi, idarenin hukuka ve hakkaniyete uygun davranmasını sağlamak ve yurttaşların idareyle yaşadığı ihtilaflara karşı

¹⁴² Cihan Necmi Günal, Maksud Emre Mülazımoğlu, Yüksel Altıntaş, "Türkiye'de Engelli Haklarının Korunmasında Bir Aktör Olarak Kamu Denetçiliği Kurumu Ombudsman", *Ombudsman Akademik*, S. 19, (2023), s. 193.

¹⁴³ Sait Üstüntaş, *Kamu Denetçiliği Kurumu: Avrupa örnekleri ve Türkiye uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2023, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 810078), s. 39.

başvurabilecekleri idare dışı bağımsız bir denetim mekanizması sunmak üzere yapılandırılmıştır.¹⁴⁴

İnsan haklarına dayalı adalet anlayışı doğrultusunda faaliyet yürüten KDK, kamu hizmetlerinin birçok alanında, başta sağlık, güvenlik, eğitim ve ulaşım olmak üzere, idari uygulamalara ilişkin bireysel şikâyetleri incelemekte ve bu şikâyetler üzerine idareye yönelik tavsiye niteliğinde kararlar vermektedir. Özellikle çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı grupların haklarının korunması ve bu gruplara yönelik ayrımcılığın önlenmesi de kurumun özel ilgi alanları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, KDK yalnızca klasik kamu hizmetlerinin denetlenmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal adaletin güçlendirilmesi ve kırılgan grupların yönetime eşit katılımının sağlanması amacıyla işlev gören bir kurum haline gelmiştir.¹⁴⁵

2.11.3. KDK Tanımı

Ombudsman kavramı, farklı ülkelerde çeşitli isimlerle anılmaktadır. Hollanda'da “*ulusal ombudsman*”, Fransa'da “*arabulucu*”, İspanya'da “*halk savunucusu*”, Kanada'da “*vatandaş koruyucusu*”, Avusturya'da “*halkın avukatı*”, Portekiz'de “*adalet temsilcisi*”, İngiltere'de “*yönetim için parlamento komiseri*”, İtalya'da “*sivil savunucu*”, Polonya'da “*insan hakları savunucusu*” ve Gana'da “*insan hakları ve idari yargı komiseri*” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁶

Türkiye'de ise bu kavram: “*halk denetçisi*”, “*yurttaş sözcüsü*” veya “*arabulucu*” terimleriyle eşleştirilmektedir. İsveç'te “*ombudsman*” kelimesi, “*vekil*”, “*elçi*” veya “*temsilci*” anlamına gelen “*ombuds*” ve “*kişi*” ya da “*adam*” anlamına gelen “*man*” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Sezer Nazlı, *Dünden bugüne Türkiye'de kamu denetçiliği* (Yüksek Lisans Tezi), Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Nevşehir 2023, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 847768), s. 16.

¹⁴⁵ Günel, Mülazımoğlu ve Altıntaş, “Türkiye’de Engelli”, s. 193.

¹⁴⁶ Üstüntaş, “Kamu Denetçiliği”, s. 5.

¹⁴⁷ Mesut Kılıç, *Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarının Türk Kamu Yönetiminde Etik İlke Uygulamalarının Yaygınlaştırılması Üzerindeki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin

KDK, devletin ve yöneticilerinin ellerinde bulundurduğu mutlak güce karşı halkın haklarını koruma amacıyla halkın yanında konumlanan, devlet ile vatandaş arasında denge ve denetim, mekanizması işlevi gören bir kurum olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁸

2.11.4. Türkiye’de KDK

Türkiye’de KDK Kurumu, TBMM’nin 14 Haziran 2012 yılında 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu’nu kabul etmesi ve bu kanunun 28338 Sayılı Resmî Gazete ’de yayınlanması ile oluşmuştur.¹⁴⁹

Yasa ilk maddesinde Kurumun amacını:

“...kamu hizmetlerinin işleyişinde özerk ve etkin şikâyet mekanizmalarının kurulması yoluyla, yürütmenin eylem ve işlemleri ile tutum ve yaptıkları davranışlarından sorumlu olmak, yargı anlayışı içinde hukuka uygunluk ve hakkaniyete ilişkin araştırma, inceleme ve öneri de bulunmak üzere KDK Kurumunu oluşturmaktır”, olarak tarif etmiştir.

Yasa ayrıca KDK’yı, Ankara merkezli olarak, TBMM’ye tabi, hususi bütçeye sahip kurum şeklinde tanımlamıştır.¹⁵⁰

2.11.5. KDK Başdenetçilik ve Denetçiler

Kurum “Başdenetçilik” ve “Sekreterlik” birimlerinden müteşekkildir. Kurumu idare ve temsil etmek başdenetçinin görevidir. Başdenetçilik bir başdenetçi ve beş denetçiden ibarettir. Başdenetçi, başvuran adaylar içerisinde, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Dilekçe Komisyonu’nun elemesinden başarıyla geçenler arasından, TBMM Genel Kurulu tarafından 4 yılda bir olmak üzere seçilir.¹⁵¹

Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2023, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 799730), s. 26.

¹⁴⁸ Cihan Necmi Günel ve Maksud Emre Mülazımoğlu, “Yurttan Paydaş Geçişin Önündeki Engellerin Ortadan Kaldırılması: Kötü Yönetişimin Karşısında Kamu Denetçiliği Kurumu”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, C. 7, S. 13, (2020), s. 126-127.

¹⁴⁹ Yılmaz Altun, *Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) ve Türk idare sisteminin işleyişine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 785746), s. 80.

¹⁵⁰ Üstüntaş, “Kamu Denetçiliği”, s. 52.

¹⁵¹ Bilge Uz, “Ombudsmanlık Kurumlarının Özellikleri ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarının Uygulamadaki Etkileri” *Ombudsman Akademik*, S. 19, (2024), s. 87.

Kamu Denetçileri, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Dilekçe Komisyonu tarafından dört senelik görev süresi için seçilmektedir.

Başdenetçi, şikâyetleri inceler, araştırır ve idareye önerilerde bulunur. Her yıl Kuruma verilen görev ve faaliyetleri içerir yıllık raporu hazırlamak ve sunmakla görevlidir. Başdenetçi gerekli gördüğü halde özel raporlar hazırlayabilir ve bu hazırladığı raporları da kamuoyuna duyurabilir. Çocuk hakları alanında görevlendirilen denetçiler arasında birisinin kadın olması şartıyla işbölümünü sağlar. Genel Sekreter ve diğer personelin atanmasından ve yokluğunda vekâlet edecek denetçinin belirlenmesinden ve kanunlarda kendisine yüklenen vazifeleri ifadan sorumludur.¹⁵²

Başdenetçi, kendisine bağlı denetçiler arasında işbölümü yapar. Kamu Denetçileri, başvuruları görev konularına göre ihtisaslaşmış kadrosu ile inceler, değerlendirir ve Başdenetçiye çözüm önerileri sunar.¹⁵³

2.11.6. Kuruma Şikâyet Başvurusu

Devletin tüm fiil ve uygulamaları ile tutum ve muamelelerinden verdiği veya vermediği hizmetlerden sebep, hakkı ihlal edilen gerçek ve tüzel kişiler, KDK'ya şikâyet başvurusunda bulunabilir. Başvurunun insan hakları, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çocuk hakları ve kamuyu ilgilendiren genel konulara yönelik olması hâlinde menfaat ihlali şartı aranmaz. On sekiz yaş altında olan çocuk ve gençler velisinin onayı aranmadan, doğrudan kuruma başvuruda bulunabilir. Kurum, engellilerin de şikâyetinde bulunabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmıştır.¹⁵⁴

Kuruma başvuran gerçek ve tüzel kişilerin Türk vatandaşı veya Türkiye'de kurulmuş tüzel kişi olmasının önemi yoktur.¹⁵⁵ KDK'ya:

“...Orman, Su, Çevre ve Şehircilik, Mülkiyet Hakkı, Gıda Tarım ve Hayvancılık, Adalet, Milli Savunma, Güvenlik, Sağlık, Ulaştırma, Basın, İletişim, Mahalli

¹⁵² Üstüntaş, “Kamu Denetçiliği”, s. 58.

¹⁵³ Sertif Ceylan, “Kamu Denetçiliği Kurumunun Türkiye Uygulamasının Etkinliği” (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 623995), s. 80.

¹⁵⁴ Nilüfer Canat Sürekli, “Kamu Yönetiminin Denetlenmesi ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kararları”, *Ombudsman Akademik*, S. 22, (2025), s. 328.

¹⁵⁵ Oğuzhan Avcı, *Kamu Yönetiminde Ayrımcılığın Önlenmesi Açısından Kamu Denetçiliği Kurumunun Rolü* (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 771190), s. 78.

İdareler, İnsan Hakları, Nüfus, Vatandaşlık, Mülteci ve Sığınmacı Hakları, Eğitim ve Öğretim, Gençlik ve Spor, Enerji, Sanayi, Gümrük ve Ticaret, Bilim, Sanat, Kültür ve Sanat ve Turizm, Ekonomi, Maliye ve Vergi, Kamu Personeli Sorunları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Engelli Hakları, Kadın Hakları, Çocuk Hakları, Sosyal Hizmetler, Ailenin Korunması, İşçi Hakları”

Gibi kamu hizmetine konu olan hususlarda başvuru yapmak mümkündür.¹⁵⁶

Kamu kurumlarının bazı işlem ve eylemlerine karşı yapılan başvurular hakkında KDK inceleme yapma yetkisine sahip değildir. Bunlar:

“Cumhurbaşkanı tarafından resen imzalanan emir ve kararlar, yasama ve yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler ile Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tamamen askeri nitelikteki” eylem ve işlemleridir.¹⁵⁷

Kurumun herhangi bir başvuru yapılmamış olsa da idarenin işleyişinde gördüğü eksikliği inceleme ve değerlendirme yetkisinin bulunup bulunmadığı hususunda bir açıklık yoktur. Ancak kurumun, gerekli gördüğü hususlarda, yasanın 7’inci maddesi ile özel rapor çıkarma yetkisinin varlığı, kuruma bir başvuru olmasa da gerekli gördüğü alanlarda İnsan Hakları ve eşitlik temelli rapor hazırlama imkânı tanımakta olup, başvuru şartı gerçekleşmese de inceleme ve değerlendirme yapması mümkün olabilecektir.¹⁵⁸

Kuruma başvuru basit ve parasızdır. Başvuruda belli bir şekil kuralı yoktur. Başvuru KDK internet sayfasından (www.ombudsman.gov.tr), valilik ve kaymakamlıklardan, posta yoluyla, bizzat kurum ve temsilciliklerine, e-devlet uygulamasından yapılabilir.¹⁵⁹

Başvuru yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bu eksikliklerin varlığı halinde başvuru kabul edilmeyebilir. Şikâyet konusu, kamu kurumu tarafından gerçekleştirilen işlem, eylem, tutum ya da davranıştan kaynaklanmalıdır.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Kamu Denetçiliği Kurumu, *Kamu Denetçiliği Kurumu Başvuru ve İyi Yönetim Rehberi*, s. 11, <https://www.ombudsman.gov.tr/Yayinlarimiz/BrosurRehber>, (Erişim: 04.05.2025).

¹⁵⁷ Üstüntaş, “Kamu Denetçiliği”, s. 53.

¹⁵⁸ Altun, “Kamu Ombudsman”, s. 86.

¹⁵⁹ KDK, “Başvuru Rehber”, s. 12.

¹⁶⁰ Muhammed Şahin, *Dünyada Ombudsmanlık Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu*, Ankara, İksad Yayınevi, 2021, s. 173.

Başvuru evrakında, ad, soyad, vatandaşlık ve iletişim numarası, imza ve yasal temsilcinin iznine bağlı eksiklik bulunmamalıdır.¹⁶¹

Şikâyet konusu hususun değerlendirilmeye alınmasının ön koşullarından bir tanesi de idareye şikâyet konusu işlem hakkında düzeltme yapması için başvuruda bulunma zorunluluğudur. Kurumun cevabı ya da 60 günlük cevap verme süresinin dolmasının ardından Kuruma başvuru yapılabilir. Bu gözetilmeden yapılan başvurularda Kurum, başvuruyu çözmesi için muhatap idareye gönderecektir. Muhatap idare gönderilen şikâyete ait husus çözüme kavuşturulamaz ise şikâyetçi 6 aylık sürede yeniden Kuruma başvurabilir. Muhatap tarafı idare veya idareye ait kabul edilen kuruluş olmayan ve gerçek kişiler arasında yaşanan sorunlar hakkında yapılan müracaatlar incelenmez. Başvuru metninde, şikâyet hususu kısa-öz ve taleplerin de sarıh ve anlaşılır biçimde olması gereklidir. Muhatap hakkında dava açmadan evvel KDK'ya başvuru yapılmalıdır. KDK huzurunda başvurunun incelenmesi esnasında yargı yoluna gidilmemeli ve muhataba dava yöneltilmemelidir. Zira dava açılan bir husus artık, yargısal bir faaliyet kapsamında olup, yargı makamları tarafından sonuçlandırılacaktır. Bu sebeple yargı konusunda olan işlemler yasa gereği KDK tarafından incelenmeyecektir.¹⁶²

Kuruma başvuru, dava süresini keser. Başvurunun sona erdirilmesi ile bu süre kesildiği tarih itibarıyla tekrar devam eder. KDK'ya başvuruda süre aranmaktadır. Kuruma başvuru, idarenin işlem tarihinden veya idareye yapılan itiraza verilen idari cevaptan itibaren 6 aydır. Cevap verilmemiş ise cevap verilmemiş sayılmasından itibaren bu süre hesap edilir. Başvuruya konu idari işlem ve eylemlere karşı yargı yolu mevcut olduğundan dolayı, KDK tarafından verilen kararlara itiraz yolu yoktur. KDK, evvelinde karara bağladığı, sebebi, konusu ve tarafı aynı olan başvuruları tekrar ele alıp incelemeyebilir. Kurum kararı neticesinde, şikâyete konu talep yine karşılanmamış ise dava açma süresinden arta kalan zaman içerisinde yargı yoluna gitmek mümkündür.¹⁶³

¹⁶¹ KDK, "Başvuru Rehber", s. 16.

¹⁶² Şahin, "Dünya'da", s. 190-197.

¹⁶³ Şahin, "Dünya'da", s. 197-199.

2.11.7. KDK Şikâyet Başvurusu İnceleme usulleri

KDK kendisine ulaşan başvuruların, esasına girmeden evvel, ön incelemeye tabi tutar. Ön inceleme esnasında eksiklik arz eden başvuruları geri çevirir veya tamamlanması mümkün ise usule ait süreci tamamlar. Ön incelemeyi aşan başvurular esastan değerlendirmeye başlanır. Denetçi tarafından gerçekleştirilen değerlendirme bitince de kabul edilebilirlik yönünden bir görüş, rapor halinde Başdenetçiye karar vermek üzere sunulur. Baş denetçi raporu yeterli bulursa inceleme hakkında kararını açıklar. Bu kararlar “Tavsiye Kararı, Ret Kararı, Dostane Çözüm Kararı ve Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair Karar” olabilir.

Yasanın 36’ıncı maddesine göre KDK, başvuru tarihinden başlayarak en geç altı ay içerisinde inceleme ve araştırmasını tamamlayarak karar vermelidir. Ön görülen sürede başvurunun sonuçlandırılmaması hâlinde “başvurunun sonuçlandırılmama gerekçesi ve dava açma süresinin işlemeye başladığı” hususları başvurucuya bildirilir.¹⁶⁴

2.11.7.1. Ön İnceleme

Ön inceleme esnasında başvurunun, yasada işaret edilen koşulları haiz olup olmadığı ele alınır. Ön incelemede başvurunun KDK görev alanında olup olmadığına bakılır. Başvuru süresinde yapılmış mı? Daha önce yapılmış olan bir başvuru ile sebep, konu ve taraf bakımından benzer mi? Başvuru hakkında daha önceden KDK tarafından verilmiş bir karar mevcut mu? Yargı organlarında başvuru konusu hakkında açılmış bir dava veya yargı organları tarafından verilmiş bir karar var mı? İdari başvuru yollarının tüketilip, tüketilmediği hususları araştırılır. Bununla birlikte başvurunun usulüne uygun ve muhteva yönünden bir eksik ihtiva edip, etmediğine bakılır. Son olarak da başvurunun hak ihlali varlığına ilişkin de bir inceleme yapılır.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Şahin, “Dünya’da”, s. 204.

¹⁶⁵ Enis Ergüzel, *Yargı Ombudsmanlığı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği: Bir model Önerisi* (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2022 YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 776818), s. 190.

Ön inceleme sonrasında, başvuru hakkında, idari başvuru yollarının tüketilip tüketilmediği hususu dışında kalan hallerde, şikâyet başvurusu için “İncelenemezlik Kararı” verilir. İdari başvuru yollarını tüketmeden şikâyetçi olanların talepleri hakkında, idareye müracaat koşulunun tamamlanmasını temin amacıyla, başvurunun muhatap idareye gönderilmesi için “Gönderme Kararı” verilir. Kararının bir sureti de başvurucaya gönderilir.¹⁶⁶ Başvuruda karşı tarafta yer alan idarenin yanlış gösterilmesi halinde, Kamu Denetçiliği Kurumu, muhatap idareyi belirleyerek, başvuru hakkında inceleme ve araştırma yapmaya başlar.¹⁶⁷

İncelenemezlik kararı verilen hallerde, eksik olan hususların tamamlanması koşuluyla, başvuru süresinde KDK’ya tekrar şikâyet başvurusunda bulunulabilir. Başvuru hakkında yapılan ön incelemede başvuru gereklerinin bulunmadığı sonradan anlaşılırsa, bu sefer incelenemezlik veya gönderme kararı verilir.¹⁶⁸

2.11.7.2. Karar Türleri

Ön inceleme neticesinde, başvurunun yasada aranan koşulları karşıladığına karar verildiğinde, KDK, meselenin esası yönünden inceleme ve araştırma gerçekleştirir.

İnceleme ve araştırma süreci, görevlendirilmiş olan denetçi tarafından gerçekleştirilir. Denetçi kamu kurumlarını eylemleri, işlemleri, tabi oldukları yasa ve mevzuat ile personelin tutum ve davranışları üzerinden denetler. Araştırma safhasında denetçi gerekli görürse aynı yargı faaliyetlerinde karşılaştığımız gibi keşif, yerinde inceleme denetleme yaptırıp, uzman bilirkişilerden rapor isteyebilir.¹⁶⁹

Yasada KDK kararlarının, “Öneri” niteliğinde olduğu zikredilmiş olsa da karar türlerine ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bununla birlikte

¹⁶⁶ Birol Özdemir, *Kamu Denetçiliği Kurumunun İşlevi, Yapısı ve Devlet Teşkilatındaki Konumu*, Ankara, Adalet Yayınevi. 2015, s. 153.

¹⁶⁷ Mert Ok, *Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarında İyi Yönetim (Yüksek Lisans Tezi)*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 662550), s. 100.

¹⁶⁸ Özdemir, “Kamu”, s. 154.

¹⁶⁹ Üstüntaş, “Kamu Denetçiliği”, s. 71.

KDK'nın verebileceği kararların çeşitleri, yasaya ait yönetmelikte gösterilmiştir. Yönetmeliğin 31'inci maddesi uyarınca, KDK tamamlamış olduğu inceleme ve araştırma neticesinde, başvuru hakkında “Tavsiye Kararı, Ret Kararı, Dostane Çözüm Kararı veya Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair Karar” türünde dört farklı karar açıklamaktadır.¹⁷⁰

2.11.7.2.1. Tavsiye Kararı

Tavsiye Kararı, yapılan inceleme ve araştırmalar neticesinde başvuru konusu şikâyetin haklı olduğu kanaatine ulaşılması durumunda verilmektedir. KDK, tavsiye kararında

“idare hakkında, idarenin hatalı davrandığını kabul etmesine, zarar varsa tazmin edilmesine, idarenin bir işlem yapmasına veya eylemde bulunmasına, mevzuatta değişiklik yapılmasına, yapılan işlemin geri alınmasına, ortadan kaldırılmasına, değiştirilmesine veya düzeltilmesine, mevcut uygulamanın düzeltilmesine, başvuru ile uzlaşmaya gidilmesine ve tedbir alınmasına ya da bu tavsiyelerden başka uygun görülen başka bir tavsiye kararına” uyulmasını öngörebilir.

Tavsiye kararının muhatabı olan idare, kararda tavsiye edilen çözüm yolunun uygulanmasını mümkün görmüyor ise gerekçelerini otuz gün içinde kuruma bildirir. Otuz gün içinde tavsiye kararına rağmen herhangi bir düzeltme yapılmaz ise kesilmiş olan dava açma süresi kaldığı yerden devam eder. KDK, şikâyet başvurusu hakkında yaptığı inceleme ve araştırma neticesinde şikâyetin kısmen yerinde olduğuna kanaat ederse “*Kısmen Tavsiye Kısmen Ret Kararı*” verebilir.¹⁷¹

2.11.7.2.2. Ret Kararı

KDK başvuru hakkında gerçekleştirdiği araştırma ve inceleme neticesinde, talebin yerinde olmadığı ve idareye başvuru ile ilgili öneride bulunmanın gerekmeceğinin anlaşıldığı hallerde, yapılan başvuru hakkında

¹⁷⁰ Şahin, “Dünya’da”, s. 205.

¹⁷¹ Ergüzel, “Yargı”, s. 192.

“Ret Kararı” vermektedir. Ret kararının şikâyetçiye tebliği müteakip, kesilmiş olan idari dava süresi, tekrar işlemeye devam eder.¹⁷²

2.11.7.2.3. Dostane Çözüm Kararı

KDK’nın kuruluş amaçlarından birisi de vatandaş ile devlet arasındaki “arabulucu” rolünü ifa etmektir. Bu role uygun olarak KDK, tarafları şikâyet konusunda öncelikle sulh olmaya davet eder, bu davet kabul görür taraflar arasında şikâyet konusunda uzlaşma sağlanır ve ilgili sorun çözülmüş olursa, inceleme sonrasında “Dostane Çözüm Kararı” verir.¹⁷³

2.11.7.2.4. Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair Karar

KDK’nın başvuruya ilişkin inceleme gerçekleştirdiği esnada, şikâyet konusunun sona ermesi veya şikâyet konusunda karar vermeye mani sebeplerden birinin zuhur etmesi durumunda, başvuru hakkında karar vermek anlamsız hale bürünecektir. Buna verilebilecek örnekler:

“başvurucunun dostane çözüm kararına sebep olmayacak şekilde başvurusundan vazgeçmesi, başvuru gerçek kişi ise ölümü veya tüzel kişi ise tüzel kişiliğinin sona ermesi, inceleme ve araştırma devam ederken başvuru konusu hakkında dava açılması” şeklinde olabilir.

İnceleme konusunda bir karar vermenin mümkün olmayacağı bu gibi durumlarda KDK, başvuru hakkında “Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair” karar vermektedir.¹⁷⁴

2.11.8. Kurumun 2024 Yıllık Raporda Engelli Ayrımcılığı

Yasa gereği her yıl hazırlanan, KDK Yıllık Raporunda, engelli ayrımcılığı üzerine yapılan başvurular hakkında istatistiksel bilgi verilmektedir. Bu veriler ışığında Türkiye’de KDK’ya yapılan engelli

¹⁷² Şahin, “Dünya’da”, s. 207-208.

¹⁷³ Avcı, “Kamu”, s. 80-81.

¹⁷⁴ Şahin, “Dünya’da”, s. 209.

ayrımcılığı başvurularını ve başvurular hakkında verilen kararları analiz etmek mümkündür.

Kurum Ocak 2025 yılında yayınladığı 2024 yılı raporunda, engelliler aleyhine ayrımcılık konusunda 34 adet başvuru aldığını açıklamıştır.¹⁷⁵

Raporda engelli ayrımcılığı üzerine verdiği kararlardan örnekler sunmuştur. Sunulan örneklerde çoğunlukla tavsiye niteliğinde açıklanan kararlar yer bulmuştur.

2.11.9. Kurumun Engelli Ayrımcılığı Üzerine Verdiği Karar Örnekleri

KDK, vermiş olduğu kararlarda, devlet kurumlarının eylem ve işlemleri üzerinden bir denetleme görevi ifa ettiğinden dolayı belli bir konu başlığı ve türler üzerinden inceleme yapılmadan örnek kararlar ile engellilik nedenine bağlı ayrımcılıkla mücadele üzerinde etkileri değerlendirilmektedir.

2.11.10. TİHEK ve KDK Karşılaştırması

Bir tablo üzerinden, bir engelli ayrımcılığı konulu başvuruda, kurumların başvuru kabul, ön inceleme ve karar aşamalarının karşılaştırılmalı olarak gösterilmesi halinde:

	TİHEK	KDK
Başvuru	Kuruma yapılacak bir ihlal başvurusu veya gerekli gördüğü hallerde resen inceleme başlatabilir.	Kuruma ulaşan bir şikâyet başvurusu varlığı halinde ihlal incelemesi başlatabilir, gerekli gördüğü konularda rapor hazırlayarak engelli ayrımcılığının giderilmesi hususunu raporlayabilir.

¹⁷⁵ Kamu Denetçiliği Kurumu (2025), “2024 Yıllık Raporu”, s. 87, <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/KDK-2024-Yillik-Rapor/index.html>, (Erişim: 04 Mayıs 2025).

Kimler Hakkında İnceleme Başlatılabilir?	Kamu kurumları, özel şirketler, gerçek kişiler hakkında inceleme yapmaya karar verme yetkisini haizdir	Sadece kamu kurumları ve kamu kurumuna bağlı olarak çalışan özel hukuk şirketleri hakkında inceleme yetkisini haizdir.
Haklarında İnceleme Yapamayacağı Kurum ve Kişiler	1)Yasama ve Yargı salâhiyetlerinin ifasına ait işlemler, 2)Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları 3)Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler	1)Cumhurbaşkanı'nın işlemleri, resen imzaladığı karar ve emirler, 2) Yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, 3)Yargı salâhiyetine bağlı verilen hükümler, 4) TSK'nın askerî vasıfta olan işlemler, hakkında yapılan şikâyetler
Kurumca İncelenmeyecek Şikâyet Başvuruları	1)TİHEK görev kapsamında olmayan yasama ve yargı salâhiyetlerinin ifasına ait işlemler 2)HSK kararları 3)Anayasa gereği yargı denetiminden muaf tutulan işlemler 4)TİHEK önünde mevcut bir başvuruyla, nedenleri, mevzu, tarafları aynı, öncesinde karara bağlanan bir başvuru ile nedenleri, mevzu, tarafları aynı olan, 5)Yargı organlarında görülmekte olan veya	1)Yargı makamlarında derdest veya yargı makamlarınca hükme bağlanmış hususlar hakkında yapılan başvurular, 2)Nedenleri, mevzu ve tarafları aynı, incelenmekte olan veya öncesinde karara bağlanan başvurular hakkında tekrarlanan şikâyetler, 3) Belli bir mevzu ihtiva etmeyen başvurular incelenmez.

	yargı organlarınca karara bağlanmış uyuşmazlıklara ilişkin olan, 6)Belli bir mevzuu ihtiva etmeyen, 7)Yasa gereği başvuruda ihtiva etmesi zorunlu bilgilerden mahrum, 8)İhlal fiilinden zarar görmemiş olanların başvuruları hakkında incelenemezlik kararı verir.	
Başvuru Ön Koşulu	1) Başvuru öncesinde ihlal konusunda vaki halin veya muamelenin düzeltilmesi karşı taraftan talep edilmelidir. Bu talepler reddedilir veya otuz gün içerisinde cevap verilmez ise TİHEK’e başvuru yapılabilir. 2)Lakin TİHEK, telafisi zor veya imkânsız zararların oluşması ihtimalinde, bu başvuru şartı aramadan da şikâyetleri kabul edebilir.	1)İdari başvuru yollarının İYUK ile özel kanunlarda yer alan düzenlemelere uygun şekilde tüketilmiş olması gereklidir. 2)Telafisi zor veya imkânsız zararların oluşması ihtimalinde idarî başvuru yoları tüketilmese dahi şikâyeti kabul edebilir. 3)İdarenin tutum ve davranışlarına karşı yapılacak şikâyetlerde idarî başvuru yollarının tüketilmesi şart değildir. 4)İdarenin, yasalarda açıkça kesin olduğu belirtilen işlemlerine karşı doğrudan Kuruma

		şikâyet başvurusu yapılabilir.
Başvuru Süresi	İhlal Konusu fiil ve eylem için yasada belli bir başvuru süresi öngörülmemiştir.	İdari başvuruda: 1)İdarenin cevabının tebliği tarihinden veya İdarenin 60 gün zarfında cevap vermediği an bu sürenin hitamından sonra 6 ay zarfında KDK'ya şikâyetle bulunulabilir. 2)İdarenin tutum ve davranışları, yasalarda kesin olarak gösterilen işlemlere aleyhine, tutum ve davranışın meydana geldiği veya ittıla tarihinden veya işlemin tebliği tarihinden itibaren 6 ay içinde şikâyetle bulunulabilir.
Ön İnceleme	Ön incelemede şikâyet başvurusu 1)TİHEK görev sahasında olup olmadığı, 2)Mevcut ve derdest bir başvuruyla sebepleri, konusu ve taraflarının aynı olup olmadığı, 3)Kurum tarafından daha önce sonuçlandırılan bir başvuruyla, sebepleri, konusu ve taraflarının benzer olup olmadığı,	Ön incelemede şikâyet başvurusu 1)KDK görev sahasında olup olmadığı, 2)Süresinde mi değil mi? 3)Mevcut ve derdest olan bir şikâyet başvurusuyla sebepleri, konusu ve taraflarının aynı olup olmadığı, 4)Daha önce sonuçlandırılan bir şikâyetle sebepleri,

	4)Yargı makamlarında derdest olan veya yargı makamlarınca karara bağlanmış anlaşmazlıklara ait olup olmadığı, 5)Başvuru evvelinde yasaya aykırı olduğu öne sürülen uygulamanın düzeltilmesinin ilgili taraftan talep edilip edilmediği, 6)Belli bir hususu içerip içermediği, 7) Başvuruda bulunması zorunlu bilgilerin yer alıp almadığı yönlerinden incelenir. Çoklu başvurularda, incelenebilirlik şartları her başvuru açısından ayrı ele alınır.	konusu ve taraflarının benzer olup olmadığı, 5) Yargı makamlarında derdest olan veya yargı makamlarınca karara bağlanmış anlaşmazlıklara ait olup olmadığı, 6) İdari başvuru yollarının tamamlanıp tamamlanmadığı, 7)Şikâyetin Türkçe veya şikâyetçinin haklı bir sebeple kendini daha iyi ifade edebildiği dilde yapılıp yapılmadığı, 8) Beli bir hususu ihtiva edip etmediği, 9)Şikâyette bulunması zorunlu bilgilerin yer alıp almadığı, 10)Menfaat ihlalinin varlığı yönünden incelenir.
İncelenemezlik Kararı	Ön incelemede eksik olan hususların varlığı halinde incelenemezlik kararı verilir.	Ön incelemede zorunlu şartların eksik olması hâlinde incelenemezlik kararı verilir.
Gönderme Kararı	Kanuna aykırı olduğu ileri sürülen uygulamanın düzeltilmesi talebi olmadan yapılan başvuru	İdari başvuru yoları tüketilmeden yapılan şikâyet başvurusu hakkında ilgili idareye gönderme kararı verilir

	hakkında ilgili tarafa gönderme kararı verilir.	
Tarafların Başvuruyu Anlaşma Yoluyla Çözümüne Kavuşturması	Taraflar uzlaşmaya davet edildikten sonra, ihlal konusu işlem hakkında çözüm yolu bulunur, başvurucunun zararı tazmin edilir ise başvuru hakkında Uzlaşma Kararı verilir.	Şikâyet konusunun, idare tarafından düzeltilmesi veya şikâyetin çözüme kavuştuğu, taraflarca KDK'ya bildirilmesi hâlinde, dostane çözüm kararı verilir.
Ret Kararı	Değerlendirme neticesinde müracaatın yerinde olmadığı sonucuna varılması hâlinde ret kararı verilir.	Değerlendirme neticesinde şikâyetin yerinde olmadığı sonucuna varılması hâlinde ret kararı verilir.
Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair Karar	1)Başvurudan vazgeçme, 2)Ölüm veya tüzel kişiliğin son bulması, 3)İnceleme sürecinde başvuru konusu hakkında dava açılması halinde inceleme ve araştırma sonlandırıldığında, karar verilmesine yer olmadığına dair karar verilir.	1)Şikâyetten vazgeçme, 2)Ölüm veya tüzel kişiliğin son bulması, 3)İnceleme sürecinde şikâyet konusu hakkında dava açılması halinde inceleme ve araştırma sonlandırıldığında, karar verilmesine yer olmadığına dair karar verilir.
Gerekçeli Kabul Edilmezlik Kararı	TİHEK esasa dair incelemesinde başvurunun kanun kapsamında incelenebilir olmadığına gerekçeli kabul edilmezlik kararı verir.	Böyle bir karar şekli kanunda düzenlenmemiş.

İhlal Kararı	İnceleme neticesinde, başvuru haklı ise ihlal kararı verilir.	Böyle bir karar şekli kanunda düzenlenmemiş.
İdari Yaptırım Kararı	Başvurunun ayrımcılık yasağı ihlali ile ilişkili olması durumunda ihlal kararı ile birlikte muhatap taraf hakkında idari para cezasıyla idari yaptırım kararı da verilebilir.	İdari yaptırımda bulunma yetkisi kanunda verilmemiş.
Suç Duyurusunda Bulunma	Kurul, suç kapsamında insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlallerini tespit halinde ilgililer hakkında suç duyurusunda bulunur.	Suç Duyurusunda bulunma zorunluluğu kanunda düzenlenmemiş.
Tavsiye Kararı	Böyle bir karar verme yetkisi yok.	Şikâyetin yerinde olduğu kanaatine varılması hâlinde, idare hakkında aşağıdaki tavsiyelerden bir veya birkaçı ile birlikte tavsiye kararı verilir: 1)Hatalı davranıldığının kabulü 2)Zararın tazmini 3)İşlem yapılması veya eylemde bulunulması 4)Mevzuat değişikliğinin yapılması 5)İşlemin geri alınması, kaldırılması değiştirilmesi veya düzeltilmesi

		6)Uygulamanın düzeltilmesi 7)Uzlaşmaya gidilmesi, 8)Tebdir alınması 9)Kurum, başka bir tavsiye kararı da verebilir.
--	--	--

Tablo 1: TİHEK KDK Görev ve Yetkileri Karşılaştırma Tablosu¹⁷⁶

2.12. Değerlendirme

Ayrımcılık kavramı, bu bölümde de gösterildiği gibi, yalnızca hukuki bir yasağın değil, aynı zamanda toplumsal normların, algıların ve kurumsal işleyişlerin iç içe geçtiği bir alanın adıdır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık söz konusu olduğunda, bu iç içelik daha da belirginleşir; çünkü engelliliğin kendisi, normalliliğin sınırlarını tanımlayan kültürel bir zemin üzerinde inşa edilir. Hukuki metinler ayrımcılığı yasaklasa da, bu yasağın neyi kapsadığı, hangi durumların “*ayrımcılık*” olarak tanınacağı ve hangilerinin olağan idari uygulama sayılacağı çoğu zaman açık değildir. Özellikle ulusal mevzuatın biçimsel normatif çerçevesi ile uluslararası düzenlemelerin daha dinamik hak temelli yaklaşımı arasında örtük bir gerilim bulunmaktadır. Bu gerilim, yalnızca normlarda değil, normların uygulanma biçimlerinde de kendini gösterir. Nitekim engellilere yönelik ayrımcılık yasağına dair hukuki düzenlemelerin etkinliği, bu düzenlemeleri somut durumlara uygulayan kurumların yaklaşımıyla doğrudan bağlantılıdır. Zira bu kurumların engelli ayrımcılığı ile mücadelede ortaya koyduğu tutum, mücadelenin ivmesi ve yönünün seyri açısından belirleyici olmaktadır. Kurumların kararlarında üzerine durdukları kavramlar ve engelli ayrımcılığı karşısında mücadele ile birlikte toplumsal bakış açısının da değiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle, ayrımcılık yasağının pratikte nasıl anlam kazandığını anlayabilmek için, bu düzenlemelere dayanarak karar veren ulusal insan hakları mekanizmalarının tutumunu incelemek gerekir.

¹⁷⁶ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. BÖLÜM

TİHEK VE KDK KARARLARINDA ENGELLİLİK

TEMELLİ AYRIMCILIK

Engelli ayrımcılığı hususunda yargı dışı başvuru yolu olarak tanıttığımız bu iki kuruma bu konu ile sınırlı kalınarak, yapılan başvurular ve verilen kararlardan seçilenler üzerinden karşılaştırma yapmakta fayda vardır.

3.1. Engelli Çocukların Eğitim Hakkına Erişim Ayrımcılık İhlali Kararları

TİHEK, engelli çocuğun, eğitim hakkının önemini vurgulamakta ve engelli çocukların fırsat eşitliği yönünden de eğitim haklarından yaşlıları gibi faydalandırılmaması konusunda hassasiyet göstermekte ve çoğunlukla ihlal yapıldığı yönünde karar vermektedir. Bazen karşı taraf şikâyet konusunda düzenleme yapmakta ve bu hallerde de uzlaşma kararı verilmektedir (Bkz. Sayfa 67 Tablo 1).

KDK’da başvurular hakkında ilgili idarelere engelli ayrımcılığının giderilmesi için tavsiye kararları vermektedir.

TİHEK, 2021/997 numaralı başvuru hakkında verilen 14.06.2022 tarihli İhlal Kararı:

TİHEK’e dilekçe sunan başvurucu özetle,

“...Epilepsi hastası ve %90 oranında görme engeli olan oğlunun eğitim aldığı özel eğitim sınıfının kapatılması nedeniyle ayrımcılık temellerinden engellilik temeli ile bağlantı olarak makul düzenleme yapılmaması nedeniyle oğlunun eğitim hakkının ihlal edildiği ve ayrımcılığa maruz kaldığını iddia etmektedir”

TİHEK başvuruyu, uluslararası sözleşmeler gereği, okulların engelli ve hareketleri kısıtlı çocukları eğitim hayatı içerisinde tutmak için lazım olan iletişimsel ve fiziksel engellerden arındırılmış olmasının bir zorunluluk olduğunu işaret etmektedir. Okula erişim sağlayamayan çocukların, eğitim hakkına fırsat eşitliği temelinde erişim sağlayamamasını engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlali olarak görmektedir.

TİHEK, başvuruyu ayrımcılık yasağı ihlali olarak kabul etmiş ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün idari para cezası ödemesine karar vermiştir. Başvurucu öğrencinin engeline göre bir program ve materyaller çerçevesinde eğitilmiş uzmanlarca öğrenimine devam etmesi gerekli düzenlemenin yapılmasının gerekli olduğuna karar vermiştir.¹⁷⁷

KDK 2023/17383 numaralı başvuru hakkında verilen 08.02.2024 tarihli Gönderme Kararı:

Disleksi Aileleri Tanı Eğitim ve Dayanışma Derneği talebinde özetle:

“...Cumhuriyetimizin 100’üncü yılında, Afyonkarahisar’da bir ilkokulda kutlanan 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’nda, öğrencilerin gösterisinde, kamuoyuna da yansıyan Özgül Öğrenme Güçlüğü (Disleksi) tanılı özel gereksinimli çocuğun, gösteri sırasında hareketleri doğru yapamıyor ve en önemlisi disleksili diye gösteri grubundan, herkesin önünde öğretmeni tarafından ayrılması ve ayrıştırılması hususunda, engelli ayrımcılığı yönünden, inceleme ve soruşturma yapılmasını ileri sürmüştür”

KDK inceleme ve değerlendirmesinde başvuruyu:

“...Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM Engelli Hakları Sözleşmesi gereği engelli çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun en temel çıkarının gözetilmesine önceliğine bağlı olarak”

Ele almıştır. Başvurucu STK, başvuru ön koşulları arasında sayılan, “idari başvuru yolunu tüketmeden” başvuruda bulunmuştur. Bu nedenle başvurunun bu aşamada incelenme imkânı bulunmadığı sebebiyle, başvuru talebi hakkında ilgili idareye “Gönderme Kararı” vermiştir. Şikâyet konusu gösterinin, çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ’ye uygun olarak yapıp yapılmadığının yapılacak inceleme ve soruşturmadan özel gereksinimli çocuğun zarar görmemesi, soruşturma sonrası tutulacak raporun bir örneğinin kuruma iletilmesi ve gerekli tedbirlerin uygulanması talepleri gönderme kararına eklenmiştir.

Afyonkarahisar Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü, cevabi yazısında:

¹⁷⁷ TİHEK, 14.06.2022, 2021/997,385, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

“...İlkokul Öğretmeni hakkında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında gerekli dikkat ve özeni göstermeyerek, o gün gösteri için gelen engelli öğrenciyi, gösteriye katmadığı ve onu kenarda beklettiği hususları sübuta erdiğinden 457 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 125/B/a maddesi kapsamında Kınama Cezası ile tecziyesi edilmesine ve öğretmenin görev yerinin il merkezinde başka bir okula değiştirilmesine karar verildiğini” bildirmiştir.¹⁷⁸

KDK bu kararında kendisine yapılan STK başvurusunu, idari başvuru yolu tüketilmediği için incelemeye almasa da, başvuru konusunun ihlal niteliğinde olduğunu değerlendirerek, gönderme kararında idareye, hangi ölçütlere bağlı olarak soruşturma yürütmesi gerektiğini işaret ederek, dolaylı olarak tavsiyede bulunmuştur diyebiliriz. İdare bu kurum yazısına göre bir çözüm getirmiş ve mevzuat gereğini yaparak, engelli ayrımcılığı yapan öğretmen hakkında disiplin cezası ve yer değiştirme kararlarını uygulamış ve bu hususları KDK’ya bildirmiştir. Hal böyle olunca, aslında gönderme kararı ile birlikte, KDK tarafından doğrudan bir tavsiye kararı olmadan da sanki bir tavsiye kararı verilmişçesine başvuru, ilgili öğretmen hakkında fiiline uygun ceza işlemleri uygulanması ile birlikte çözüme kavuşturulmuş, engelli ayrımcılığı ihlalinin önlenmesi için önemli bir örnek teşkil eder vaziyete bürünmüştür.

TİHEK, 2024/2046 numaralı başvuru hakkında verilen 08.04.2025 tarihli İhlal Yapılmadığı Kararı:

TİHEK’e yapılan bir başvuruda ileri sürülen iddia:

“...Otizm spektrum bozukluğu tanılı oğlunun ilköğretim hayatına başladığı okulda özel eğitim ihtiyacına uygun şekilde bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlanmamasının engellilik temelinde ayrımcılık oluşturduğu yönündedir”

Başvuruda, engelli çocuğun, okulda yetersiz eğitim aldığını, çocuğa mevzuata uygun akademik ve bilişsel seviyesine göre Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) yapılmadığını, çocuğun okulda sosyal aktivitelere alınmadığı, öğretmenlerinin çocuğun doktorları ile iletişime geçmekten imtina ettiğini, durumu ilgili yerlere defalarca şikâyet etse de CİMER dahi

¹⁷⁸ KDK, 08.02.2024, 2023/17383, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

başvurularını görmezden geldiğini, başvurularının cevaplanmadığına yer verilmiştir.

Muhataplardan Milli Eğitim Müdürlüğü yazılı görüş beyanında:

“...İddiaların haksız olduğunu, çocuğun orta düzeyde olan otizm bozukluğunun kayıt esnasında saklanarak buna ait raporun hukuka uygun olmayan şekilde hafif düzey olarak değiştirildiğini, bu sayede çocuğun okula alındığını, başvurucunun taleplerinin mevzuat dışında işlemler olduğunu ve bunların yerine getirilmesi için okul ve idareyi zorladığını, verilen yanıtlardan tatmin olmadığını ve çalışma insicamını bozduğunu, öğretmenden memnun olmadığı için oğlunu okula göndermediği cevabını sunmuştur”

Diğer muhatap olan okul idaresi cevabı da benzer olmakla birlikte yazılı görüşlerinde:

“...başvurucunun çocuğu için tuvalet ihtiyacında dahi özel refakatçi talep ettiğini, tuvalete götürmeleri için öğretmenlere para teklif ettiğini, bunun mevzuata aykırı olduğunu ve aslında çocuğun mevzuat gereği tuvalet ihtiyacını tek başına giderecek kapasitede olmadan okula kabul edilemeyeceğini, başvurucunun sürekli okulda huzursuzluk çıkardığını, diğer öğrenci ve velilileri bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için arkasına almaya çalıştığını, başvurucunun tehdit ve takiplerinden dolayı öğretmenler tarafından hakkında uzaklaştırma kararı alındığını”

Beyan etmiştir. TİHEK başvurucunun CİMER’e yaptığı şikâyetini, ön koşul olarak aranan, önce idareye müracaat şartının tüketilmesi için yeterli görmüştür. Başvuru “6701 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen ayrımcılık temellerinden engellilik temeli ile bağlantılı olarak eğitim hakkından yararlanmada ayrımcılığa maruz kalındığı”, iddiasına bağlı olarak incelenmiştir. İncelemede:

“...çocuğun eğitim hakkı olduğu ve bu hakkının engellenemeyeceğini ancak şikâyetçinin çocuğunun tuvalet alışkanlığının olmaması nedeni ile bu konuda öğretmenlerinden yardım beklemesinin makul olmadığını, çocuğun tuvalet alışkanlığına bağlı olarak bu okulda eğitim görmesine mani bir yetersizliğinin bulunması karşısında, öğretmenin mesleki vazifesinin gereklilikleri ile hakkaniyet ilkesi açısından, öğretmenden çocuğu tuvalete götürmesinin beklenmesinin yerinde bir yaklaşımı yansıtmayacağını, velinin çocuğun akademik ve bilişsel gelişimine uygun BEP'i kendisi hazırlayarak sınıf öğretmenine göndermesinin makul düzenleme ilkesinin içeriği ile bağdaşmadığı, sosyal etkinliklerde çocuğun yer

aldığının sunulan fotoğraflarda görüldüğü, öğretmen eşliğinde katılım sağladığı etkinliklerin fotoğraflarının ve videosunun whatsapp isimli iletişim uygulaması üzerinden veli ile de paylaşıldığı, velinin söz konusu etkinliklerden memnuniyeti mesajlarının bulunduğu, yürütülen idari soruşturma neticesinde ilgililer hakkında Kaymakam oluru ile soruşturma izni verilmediği ve bunun şikâyetçiye bildirildiği değerlendirilmiştir”

Kurul, başvuruya ait vakıada, ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiasının makul deliller ile ispat edilmesi gerektiği, başvuranın oğluna engelliliği nedeniyle ayrımcı muamele yapıldığına dair iddiayı ispata yarayan herhangi bir somut bulgu veya emareye rastlanmadığı, yasada aranan ve ispat yükünü karşı tarafa atan, engellilik temelinde ayrımcılık iddiası ihlalinin gerçekliğine ilişkin kuvvetli emarelerin ve karine oluşturan olguların varlığı da ortaya konamadığı için ayrımcılık yasağının ihlal edilmediğine karar vermiştir.¹⁷⁹

Başvurunun bu şekilde sonuçlanmasında, başvurucunun, dilekçesinde yer verdiği gerçeğe aykırı beyanlar ve bu beyanların muhatap idarelerin savunmaları ve ekinde yer alan savunma delillerinin birlikte değerlendirilmesi ile ortaya çıkan şikâyet hakkının kötüye kullanıldığı yönünde kanaat etken olabilir.

Dosyanın tamamına erişim imkânı olmadığı için sadece karar üzerinden bir değerlendirme yapıldığını hatırlatarak şunu da söylemek mümkündür: İhlal iddiası ile TİHEK’e şikâyet başvurusunda bulunmadan evvel devletin tüm kurumlarına ve şikâyet mekanizmalarını kullanmak, bazı hallerde aleyhe olabilir. Mümkün olduğu ölçüde bir ayrımcılık ihlali ile karşılaşmış ve muhatap bu ihlali düzeltmemiş ise, konunun uzmanı TİHEK’e başvurmakta fayda vardır. Zira her idare veya kurumun kendi içerisinde işleyen mekanizma, ayrımcılık ihlalinin inceleyecek ve denetleyecek ölçüde olmayabilir. Karara konu başvuru, birden fazla şekilde ve konuda, ilgili Milli Eğitim Müdürlüğüne, Kaymakamlığa, Okul idaresine, CİMER’e yapılarak, muhatapların bağlı oldukları makamların denetimden geçmek süratiyle,

¹⁷⁹ TİHEK, 08.04.2025, 2024/2046,191, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

mülki amirlerinden aldıkları, “soruşturmaya izin verilmediği” yönünde karar ile başvuru hakkında idari olarak kendilerini aklamaktadırlar.

Neticede başvuru konuş hadise hakkında mülki amir tarafından incelenmiş ve sonuca bağlanmış şikâyetler üzerine, TİHEK’in aynı eylemleri inceleyip değerlendirmesi ve bir ihlalin varlığına karar vermesi zor olacağını düşünmek mümkündür.

KDK 2018/12500 numaralı başvuru hakkında verilen 18/04/20219 tarihli Tavsiye kararı:

KDK’ya yapılan başvuruda talep konusu:

“...fiziksel engeli bulunan ve RAM yönlendirmesiyle muhatap ilkokula kaynaştırma öğrencisi olarak kaydı yapılan çocuğun, öğretmenlerinin ön yargıları ile karşılaştığını, defalarca küçük olması nedeniyle seneye getirilmesini, engelli öğrencilerin günde 1 saat gelmesinin yeterli olacağını, söyleyerek, çocuğun eğitim hakkını kısıtlamaya çalıştıklarını, engelli çocuğun sınıf arkadaşlarına vurduğunu ve rahatsız ettiğinin söylendiği, çocuğun diğer öğrenci ailelerinin gözünde hedef durumuna getirdiği, bazı velilerin, sınıfta engelli öğrenci olduğunu bilseler okula kayıt yaptırmayacaklarını, başka çocuklara zarar verildiği şeklindeki iddiaların mesnetsiz olduğu, öğretmenin ifadelerinin hem çocuğun hem de ailenin gururunu kırdığını, önyargılar yüzünden çocuğunu okula gönderirken tedirgin olduklarını, öğretmenin, engelli çocuk için kura çekilmeliydi gibi kurallara ve Eğitim Yönetmenliğine aykırı ifadelerinin kendilerini derinden yaraladığını, ayrımcılığa sebebiyet verdiğini, belirtilen gerekçelerle çocuğun Anayasal hakkı olan eğitim hakkının engellendiğini belirterek, ilgili mevzuat gereği öğretmenlere, Engellilerin Eğitim Yönetmenliği ile ilgili eğitimler verilmesi, okulda gerekli donanımın ve ilgili personelin uygun duruma getirilmesi, ilgili öğretmen hakkında gerekli işlemlerin yapılması ve çocuğun eğitim hakkına devam etmesi için gerekli şartların oluşturulmasıdır”

Muhatap idare cevabında, “...ilgili öğretmen hakkında yürütülen soruşturma neticesinde iddiaların sübut bulduğu ve maaşından 1/30 oranında kesinti yapılarak, yer değiştirme cezasının birlikte uygulandığı” cevabını vermiştir.

KDK konu ile ilgili olarak YÖK’e yazdığı yazıya cevaben:

“...32 Üniversitenin eğitim bilimleri fakülteleri bünyesinde Özel Eğitim Bölümü adı altında bir bölüm ve bölüm içinde Özel Eğitim Öğretmenliği Programı mevcut olduğu, bu bölümlerde zihinsel, işitme, görme, otistik engelliler eğitimi yanında, özel

yeteneklilerle ilgili araştırma ve çalışmalar da yapıldığı, 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren bütün eğitim/egitim bilimleri fakültelerinde uygulanmaya başlanan yeni öğretmenlik lisans programlarında, öğretmen adaylarının konuyla ilgili farkındalıklarını ve yeterliklerini artırmak amacıyla Özel Eğitim ve Kaynaştırma Dersi ile Kapsayıcı Eğitim Dersinin, bütün öğretmenlik programlarında (24 öğretmenlik lisans programı) zorunlu dersler kapsamında yer almaya başladığı; böylece her alandaki öğretmen adaylarına özel eğitim ve kapsayıcı eğitim konularında farkındalık kazandırılması amaçlandığı, çocuk hakları, eğitim hukuku, beslenme ve sağlık gibi dersler de bulunduğunu belirtmiştir”

KDK, inceleme ve araştırma sonrasında başvuruyu kabul ederek idareye Tavsiye Kararı verilmesini uygun bulmuştur.¹⁸⁰

Kararın gerekçesinde, bu tür engelli ayrımcılıklarının önüne geçilmesi için kurumlarda görev alan öğretmenlerin engelli çocuklara karşı yaklaşım ve eğitim noktasında eğitimsiz olduklarını ve bu konuda eğitilmelerinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ancak bu eğitim ile birlikte engelli çocuklara karşı, zihniyet dönüşümünün sağlanabileceğine işaret etmiştir. Bunun için de idareye metotlar geliştirerek, öğretmenlere hizmet içi mesleki eğitim verilmesini bunun da kamuoyu ile paylaşılmasını tavsiye etmiştir. Engelli ayrımcılığı ile mücadele ve eğitimde fırsat eşitliği açısından önemli bir kaynak olan bu kararında KDK, meseleyi sadece ihlale neden olan öğretmen ve idare açısından ele alamamış ve ülke genelinde olası ihlallerin eğitim ve zihniyet değişikliği ile çözülebileceğini mümkün görmüştür. Bunun başarılması için ilgili idareye sorumluluk yükleyerek ayrımcılık ile mücadeleyi ülke genelinde görev yapan öğretmenlere yaymıştır.

TİHEK, 2024/2231 numaralı başvuru hakkında verilen 12.03.2025 tarihli İhlal Yapılmadığı Kararı:

TİHEK’e yapılan bir başka başvuruda ileri sürülen iddia:

“...özel öğrenme güçlüğü olan çocuğun, muhatap Okula kayıt aşamasında gerçekleştirilen tanıma çalışması uygulaması nedeniyle engellilik temelinde ayrımcılığa maruz kaldığı hususundadır”

¹⁸⁰ KDK, 18.08.2019, 2018/12500, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

Başvuru, engelli çocuğun ilkokula nakil yoluyla kayıt talebi esnasında, okulun nakil yoluyla gelmek isteyen öğrenciler için belirlediği kayıt usulünde gerçekleştirilen seviye tespit sınavı esnasında çocuğun öğrenme güçlüğü engeline göre sınava tabi tutulmaması, sınavda bu nedenle düşük puan alarak yedeklerde 27'inci sıraya yazılması ve bu nedenle okula kaydının yapılmamasına dayandırılmaktadır. Engelli çocuk özel öğrenme güçlüğü (disleksidispraksi) tanısına sahiptir. Çocuğun özel öğrenme güçlüğü tanısı sebebiyle fırsat eşitliği kapsamında kayıt başvurusunun yeniden değerlendirilmesi için okula dilekçe verildiği, dilekçede mevzuat gereği zekâ geriliğine bağlı öğrenci seçiminin yasaklandığı hususuna yer verilmiştir.

Muhatap okul yazılı görüşünde sunduğu cevapta:

“...ara sınıflara kontenjan dâhilinde ancak 1 öğrenci alındığını, 36 başvuru olduğunu ve bir kişi asıl diğerlerinin yedek listeye yazıldığını, çocuğun yedek listede 27'inci sırada olduğu, bu sıranın veliye bildirildikten sonraki bir tarihte çocuğa engeline ait tanı raporu verildiği, bu nedenle tanıma çerçevesinde çocuğun engelli olduğunun bilinmesinin mümkün olmadığını, kontenjan sırasının bu aşamada tekrar belirlenemeyeceğini beyan etmiştir”

Başvurucu, muhatap okulun yazılı görüşüne karşı cevabında:

“...çocuğunun makul düzenleme kapsamında farklılaştırılmış sınav ya da değerlendirme yapılmadan, tipik gelişim gösteren akranlarıyla aynı sınava girmesinin açıkça engelliliğe dayalı ayrımcılık teşkil ettiğini ileri sürmüştür”

TİHEK başvuruyu, “makul düzenleme yapma yükümlülüğü” çerçevesinde değerlendirmiştir. Kararda:

“...makul düzenleme yapma yükümlülüğü, işverenler, mal ve hizmet sunanlar ve kamu makamları gibi yükümlülük altında olanlar tarafından engelli bireyler için söz konusu olan engellerin kaldırılması adına gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi, ...düzenlemenin ölçülü olması gerektiği ve makul düzenleme yükümlülüğünün ölçüsüz veya aşırı olduğu iddia edildiğinde ise ispat yükünün yükümlülük sahibine ait olması gerektiğine, ...muhatap okulun çocuğu rapordan önce sınava tabi tuttuğunu, rapordan habersiz gerçekleştirilen işlem nedeniyle muhataba makul düzenleme yapmama kusurunun atfedilemeyeceği, çocuğun özel program dâhilinde uzman öğretmenler tarafından eğitilmesi gerektiği, bunun RAM, özel eğitim değerlendirme kurulu raporu ile belirlendiğini, bu RAM raporunun okula kayıt başvurusu ile birlikte verilmesi gerektiği, makul düzenleme yapma yükümlülüğü halinde başvuranın birtakım sorumlulukları yerine getirmesi gerektiği,

bu kapsamda başvuranın, çocuğu hakkında düzenlenmiş RAM raporunu sunarak muhatap okula başvurmadığı ve taleplerine ilişkin bilgilendirmeyi eksiksiz bir şekilde yapmadığını”,

Gerekçe göstererek talebi ayrımcılık yasağının ihlal edilemediğine karar vererek sonuca bağlamıştır.¹⁸¹

Bu kararında da TİHEK, başvurucunun ihlal iddiasını ileri sürerken, kendi kusurundan kaynaklı bir ihlal halinin varlığına bağlanmamasını aramıştır diyebiliriz.

TİHEK, 2024/164 numaralı başvuru hakkında verilen 06.11.2024 tarihli İhlal Yapılmadığı Kararı:

TİHEK’e yapılan bir başka başvuruda ileri sürülen iddia:

“...engelli çocuğun tam zamanlı kaynaştırma öğrencisi olmasının uygun görülmemesi ve çocuğun özel eğitim sınıfına alınması, ayrıca çocuğa gölge öğretmen, kolaylaştırıcı kişi sağlanmaması hususlarının engellilik temelinde ayrımcılık oluşturduğudur”

Kurum kararında:

“...çocuğun hâlihazırda kaynaştırma, bütünleştirme öğrencisi olmaması sebebiyle, bir zarar oluşmasının söz konusu olmadığını bu sebeple bu iddiaya ilişkin olarak ayrımcılık yasağının ihlalinin ortaya çıkmadığını” gerekçe göstererek ayrımcılık ihlali olmadığına karar vermiştir.¹⁸²

TİHEK bu kararında başvurucunun zararının bulunmadığını söyleyerek menfaat ihlali koşulunu, kabul edilebilirlik açısından zorunlu olduğuna vurgu yapmıştır.

TİHEK, 2024/2823 numaralı başvuru hakkında verilen 18.07.2024 tarihli İhlal Yapılmadığı Kararı:

Başvuru konusu iddia:

“...tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla özel eğitim öğrencisi olan başvuranın öğrenim gördüğü okulda akran zorbalığına maruz kalmasının engellilik temelinde ayrımcılık oluşturduğudur”

¹⁸¹ TİHEK, 12.03.2025, 2024/2231,157, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

¹⁸² TİHEK, 06.11.2024, 2024/164,1144, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

Kurum araştırma ve inceleme sonucu dosyaya gelen evrak ve görüşlerde:

“...şikâyet konusunda yaşanan birtakım olayların dava konusu olarak yargıya taşındığını, Asliye Ceza Mahkemesince sanıklar hakkında beraat kararı verildiği, somut dosya içeriğine göre, başvurana engelliliği nedeniyle ayrımcı muamele yapıldığına dair iddiayı ispata yarayan herhangi bir somut bulgu veya emareye rastlanmadığı ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ilişkin yeterli bir kanaat oluşmadığı”

Gerekçesi ile ihlal bulunmadığına karar vermiştir.¹⁸³

Bu kararında da kurum ispat edilebilirlik olgusu üzerinden başvuruyu ele alarak ihlal olmadığına hükmetmiştir. Başvuru konusunda, ortaya konan vakıaların yargıya intikal etmiş olması ve yargı faaliyetleri içerisinde bulunması, TİHEK’in bağlı olduğu mevzuat açısından incelenemez olduğu yönünde de bir karar verilmesini de mümkün kılmaktadır denilebilir. Ancak kurul bunu ön inceleme aşamasında bu şekilde değerlendirmemiştir.

TİHEK, 2022/1920 numaralı başvuru hakkında verilen 31.07.2023 tarihli İhlal Kararı:

Engelli bir çocuğun, eğitim kurumları tarafından, engellilik temelli ayrımcılığa maruz kaldığını iddiasına dayalı ihlal başvurusunda TİHEK, engelli çocukların eğitim almalarının hiçbir gerekçeyle önüne geçilemeyeceğine karar vermiştir. Kararında:

“...genel eğitim sistemi içinde engellilerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verilmesi gerektiği, bu gerekliliğin uluslararası sözleşmelerde ve ulusal mevzuat ile teminat altına alındığını, engellilerin akranlarına göre çok kısıtlı fırsatlara sahip olduğu, öğrenciler arasındaki farklılıkların eğitim sistemine dâhil edilmesinin faydaları arasında engelli kişilerin özgür bir topluma etkili şekilde katılma becerilerini geliştirmesini, engelli olmayan öğrencilerin engelli olanların deneyimlerinden yararlanmalarını sağladığını, devletlerin eğitim sisteminin tam anlamıyla kapsayıcı tutma görevlerinin olduğunu, bu şekilde engelli ayrımcılığının önüne geçip, engelliler için fırsat eşitliğinin sağlanacağını, bunun için de makul düzenlemeler yapılmasını”

¹⁸³ TİHEK, 18.07.2024, 2024/2823,671, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

Gerekçe göstererek ilgili Milli Eğitim Müdürlüğü hakkında hem ihlal yapıldığına hem de idari para cezası verilmesine karar vermiştir.¹⁸⁴

TİHEK bu kararında bir kamu kurumu aleyhine engelli temelli ayrımcılık ihlalinin varlığını tespit ederek, ayrıca para cezasına hükmederek, idarenin de denetlendiğini göstermiştir. Ayrımcılık ile mücadelenin etkin ve canlı tutulmasında önemli bir karar olduğu söylenebilir.

TİHEK, 2023/1060 numaralı başvuru hakkında verilen 02.11.2023 tarihli İhlal Kararı:

Başvurucu, çocuğunun işitme engeline uygun eğitim alabilmesi için ÇÖZGER çıkarma aşamasının, deprem nedeniyle sonuçlandırılmadığı ve bu nedenle mağdur olduklarını, çocuğun ileride konuşma kaybı yaşama riski olduğu ve eğitime başlayabilmek için çabucak ÇÖZGER alınması gerektiği şikâyetinde bulunmuştur. TİHEK şikâyeti, bakanlığın deprem gibi mücbir sebebe dayanma savunması karşısında engelliler için eşit muamele yapılmak suretiyle bir istisna getirilmediği için engelli temelin dolaylı ayrımcılık olarak görmüştür. Gerekli düzenlemeleri yapmadığı için sosyal hayata eşit katılamayan çocuk yönünden, eğitim, sağlık gibi hak ve hizmetlere erişim noktasında dezavantajlı duruma düşmesi nedeni ile engellilik temelinde ayrımcılığa uğradığına karar vermiştir. Bakanlık hakkında verilen idari para uyarı cezasına çevrilmiştir.¹⁸⁵

TİHEK bu kararında, deprem gibi bir doğal afet karşısında dahi idarenin, engelli temelinde ayrımcılık yapamayacağına işaret etmiş ve idarenin ihlaller karşısında mazeret sunmasının haklı görülemeyeceğini vurgulayarak, ayrımcılık ile mücadelede önemli bir adım atmıştır.

TİHEK, 2024/1930 numaralı başvuru hakkında verilen 12.03.2025 tarihli Kısmen Uzlaşma, Kısmen Karar Verilmesine Yer Olmadığı Kararı:

Başvuruda ileri sürülen iddia:

¹⁸⁴ TİHEK, 31.07.2023, 2022/1920, 586, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

¹⁸⁵ TİHEK, 02.11.2023, 2023/1060, 844, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

“...başvuranın özel gereksinimi olan çocuğunun eğitim gördüğü okulun bir bölümünün yıkılmasına karar verilmesi nedeniyle okul değişikliği yapılmasının sağlık ve engellilik temelinde ayrımcılık yasağına aykırılık teşkil ettiği”

TİHEK başvuruyu engelli temelinde ayrımcılık yönünden değerlendirmeye almış ve ilgili idarelere şikâyet hakkında savunma sunmalarını istemiştir. İdare cevabında şikâyetçinin aynı konu hakkında KDK’ya da yakındığını ve bu başvuruya yönelik başdenetçinin tavsiye kararı doğrultusunda gerekli düzenlemenin yapıldığı savunması yapılmıştır. Bu beyan şikâyetçiye de tebliğ edilmiş ve görüşü sorulmuştur. Şikâyetçi talebinin karşılandığını ancak çocuğun zemin kata değil 1’inci kattaki sınıfa verildiğini, inip çıkmanın zor olduğunu ve zemin kata verilmesini talep etmiştir. İdareden alınan ek savunmada zemin dersliklerinin ana sınıflara uygun tasarlandığı ve çocuğun burada müşkül yaşayacağını, şikâyetçiye durumun izah edildiğini ve bir dilekçe ile bu durumu kabul ettiğini ifade etmiştir.

TİHEK araştırma ve inceleme neticesinde dosyada mevcut bilgi ve belgeler ile görüş cevaplarını değerlendirerek:

“...başvuranın okul değişikliği talebinin, muhatap idare tarafından yerine getirilmesi sebebiyle mezkûr yönetmelik uyarınca, okul değişikliği talebi yönünden başvurunun uzlaşmayla sonuçlandığı, okul değişikliği talebi yönünden uzlaşma kararı, sınıf değişikliği talebinden vazgeçilmesi sebebiyle de yönetmelik gereği sınıf değişikliği talebi yönünden karar verilmesine yer olmadığı”

Şeklinde karar vermiştir.¹⁸⁶

Kararda başvurusunun aynı konuda hem TİHEK’e, hem de KDK’ya başvurusunun bulunduğu görülmektedir. TİHEK başvuruyu kendi mevzuatı çerçevesinde ele almış ve ön inceleme sürecinde tarafların uzlaşması ile birlikte okul değişikliği yönünden uzlaşma kararı vermiştir. Sınıf talebi değişikliği talebinden vazgeçilmesi sonucunda, talebin niteliği gereği karar vermeye yer olmadığına ilişkin karar vermiştir. Bu karar ile TİHEK’in önüne gelen başvuruda, bir başka denetim kurumuna yapılan şikâyeti herhangi bir bekletici mesele yapmadığını ve kendi usullerine göre ele aldığına tanık olmaktadır. Bunun olumlu tarafı şudur: TİHEK bağımsız olarak kendi

¹⁸⁶ TİHEK, 12.03.2025, 2024/1930, 155, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

mevzuatı çerçevesinde bir başka denetleme mekanizması kararına bağlı olamadan karar verme kabiliyetine haizdir. Böylelikle ihlal ile karşılaşan birey bir kurumdan olumsuz karar çıksa da bu ihlalin giderilmesini TİHEK'ten talep edebilecektir. Bu şekilde kamunun daha sağlıklı ve sıkı denetime tabi kılınmış olması, insan hakkı ihlalleri ile mücadelede mühim bir ayrıcalıktır.

TİHEK, 2023/712 numaralı başvuru hakkında verilen 05.10.2023 tarihli İhlal Kararı:

Başvurucunun, iddiası engelli temelinde ayrımcılık ihlali yapıldığı hususundadır. Özetle:

“...dikkat eksikliği ve Hiperaktivite bozukluğu (DEHB), özel öğrenme güçlüğü ile özel yetenekli birey tanımlı olarak, ilköğretimden itibaren tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla özel eğitim aldığı, 2018 yılında lise giriş sınavında derece yaparak ABITUR programı uygulanan İstanbul Erkek Lisesine yerleştirildiği, öğrenci hakkında 23/11/2018 tarihli Fatih Kaymakamlığı Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu ile özel eğitim tedbirlerinin uygulanmasına karar verildiği, ancak İstanbul Erkek Lisesinde Hazırlık, 9, 10, 11'inci sınıfları okuyan ve başvuru tarihinde 12'nci sınıf öğrencisi olan başvurana bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) uygulanmadığı, Lisede BEP Geliştirme Biriminin oluşturulmadığı ve destek eğitim odasının açılmadığı, geçirdiği kaza nedeni ile erişim hakkında yönelik makul düzenleme yapılmadığıdır”

Kurul başvuruyu incelemiş ve başvurana talep ettiği destek eğitiminin verilmediğini ve geçirdiği kaza nedeniyle makul düzenleme talebinin reddedildiğini tespit etmiştir. Başvuranın makul ve ölçülü olmayacak şekilde dezavantajlı duruma sokulması, engelli çocuğun eğitim hakkından yaşatları ile eşit şekilde yararlandırılmaması nedeniyle, engellilik temelinde ayrımcılık yasağını ihlal eden muhatap Fatih Kaymakamlığı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü İstanbul Erkek Lisesi hakkında idari para cezası uygulanmasına karar vermiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁷ TİHEK, 05.10.2023, 2023/712, 777, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

TİHEK bu kararda, çoklu sebebe bağlı engelli temelinde ayrımcılık ihlali kararı vermiştir. Muhatap idarenin, engelli öğrencinin erişimine uygun düzenleme yapmaması ve engeline bağlı eğitim talebinin karşılanmamasını engelli çocuğun eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanamaması olarak görmüştür.

TİHEK, 2022/1446 numaralı başvuru hakkında verilen 09.03.2023 tarihli Uzlaşma Kararı:

Eğitim hayatında engelli bireylerin, yaşlılarından farklı olarak uğradıkları engellilik temelinde ayrımcılık iddialarına ilişkin başvurularda, TİHEK'in mağduriyetin, çözümü ve talebin yerine getirildiği hususlarının anlaşılması ile birlikte uzlaşma kararı vermiştir. Karara konu başvuru:

“...Yazılım Mühendisliği Bölümünde okuyan, %96 engelli raporu bulunan öğrencinin, öğrenim gördüğü sınıfın 3'üncü katta bulunması nedeniyle sınıfa çıkmak için asansör kullanmak durumunda olduğu, öğrenim gördüğü fakülte binasındaki asansörün erişilebilirlik standartlarını taşınamaması nedeniyle kullanıma uygun olmamasının eğitim hakkının ihlaline yol açtığıdır”

İnceleme esnasında, tarafların dosyaya sundukları bilgi ve belgeler arasında çelişkinin varlığı neticesinde, TİHEK Elazığ ilinde yerinde inceleme yapma ihtiyacı görmüştür. Yasada düzenlendiği şekilde, Elazığ Valiliği Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonu üyelerinden 1 mimar, 1 makine mühendisi, 1 inşaat mühendisi ve 1 teknikerin katılımı ile oluşturulan heyet tarafından, yerinde inceleme gerçekleştirilmiştir. Muhatap Kurum tarafından engelli asansörüne ilişkin erişilebilirliğin sağlanacağı, muhatap Kurumu temsilen Rektör Yardımcısı ile gerçekleştirilen görüşmede eksikliklerin 90 gün içinde tamamlanacağı ve asansörün erişilebilir hale getirileceği taahhüt edilmiştir. Muhatap Üniversite Rektörlüğü tarafından, başvuran lehine işlemler de yapılmıştır. Bunun üzerine, başvuranın mağduriyetinin giderileceği kanaati ile tarafların uzlaşma iradelerinin uyduğu değerlendirilerek, uzlaşma kararı verilmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁸ TİHEK, 09.03.2023, 2022/1446, 199, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

İhlal başvurularında uzlaşma kararı verilmesi, hak arama özgürlüğü ve ihlallerin önlenmesi açısından müspet bir durumdur. Bu şekilde engelli ayrımcılığı ile mücadelede, muhatapların olumsuz bir durumun varlığının farkına varmaları ve çözüm üretip bunun giderilmesini sağlayarak engellerin ortadan kaldırılmasına katkı sundukları söylenebilir.

TİHEK, 2023/2707 numaralı başvuru hakkında verilen 30.07.2024 tarihli Kabul Edilmezlik Kararı:

Başvurucu öğrencinin talebi:

“...Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS)'ya gireceğini, bilgisayar programcılığı, yapay zekâ ve teknoloji alanına ilgisi ve yeteneği bulunduğunu, matematik alanında özel öğrenme güçlüğü nedeniyle matematik dersinde başarılı olamadığını, bu nedenle bilgisayar programcılığı bölümünü kazanabilmesi için devlet üniversitelerinde engelli bireyler için kontenjan ayrılmasını ve 2024 yılını da kapsayacak şekilde yasal düzenleme yapılmasıdır”

TİHEK, ön inceleme 2'inci dairesi, değerlendirme ve gerekçesinde yükseköğretim kurumlarında engelli bireyler için kontenjan açılması talebinin, 2547 sayılı Yükseköğretim Kurumu Kanununda değişiklik yapılması gerektirdiğini, kanunlara ilişkin düzenleme yapma görevinin münhasıran TBMM'ye ait olduğunu, 6701 sayılı Kanun'un 17'nci maddesinin dördüncü fıkrası ve TİHEK yönetmeliğinin 40'ıncı maddesi gereği, başvuru konusu edilemeyen işlemler arasında yer alan başvurunun inceleme şartlarını taşımadığı ve bu nedenle kabul edilmez olduğuna karar vermiştir.¹⁸⁹

KDK, 2024/3010 numaralı başvuru hakkında verilen 04.04.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

Başvurucunun talebi özetle:

“...Serebral Palsi teşhisi ile %76 oranında engelli olduğunu, raporunda, parmak hareketlerinde ince beceri yokluğu olduğu, kalem tutma, çizme, işlem yapma ve yazma gibi ince motor becerisi gerektiren durumlarda, yaşutlarına göre daha yavaş hareket ettiğini, bu durumun, ülkemizde yapılan ÖSYM veya fakülteler

¹⁸⁹ TİHEK, 30.07.2024, 2023/2707, 717, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

tarafından düzenlenen sınavlarda tanınan sürenin aleyhine olacak şekilde yetersizliğine yol açtığını, ülkemizde yapılan ÖSYM veya fakülteler tarafından düzenlenen sınavlarda ek süre ve işaretleyici ihtiyacı bulunduğunu, 8 Mart 2022 tarih ve 31772 sayılı Resmi Gazete 'de YÖK tarafından yayımlanan Engelli Bireylere Yönelik Sınav Uygulamalarında ve Engelli Kontenjanında Aranacak Sağlık Şartlarına Dair Yönetmelik'in 6'ncı maddesinin, "Okuyucu ve/veya işaretleyici yardımı alanlara ek süre verilir" şeklinde düzenlendiğini, ancak, 1 Şubat 2024 tarih ve 32447 sayılı Resmi Gazete 'de YÖK tarafından yayımlanan Engelli Bireylere Yönelik Sınav Uygulamalarında ve Engelli Kontenjanında Aranacak Sağlık Şartlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in geçici 2'inci maddesinin "Bu maddenin yayımı tarihinden 2024 2025 eğitim-öğretim yılı başına kadar, yükseköğretime geçişte ÖSYM Başkanlığı tarafından yapılan merkezi sınavlarda bu yönetmelik hükümleri uygulanmaz" şeklinde düzenlendiğini, bu yönetmelik değişikliğine istinaden ÖSYM tarafından hazırlanan YKS 2024 Kılavuzunu incelediğinde işaretleyici alabileceğinin fakat ek süreden faydalanamayacağını anlaşıldığını, bu durumu ÖSYM ile yaptığı şifahi görüşmelerle de teyit ettiğini, sağlık raporu dikkate alınarak YKS 2024 (TYT ve AYT) sınavlarında ek süre kullanabilmesi için ilgili kurumlar nezdinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda güvence altına alınan hak arama çabasına destek verilmesidir"

KDK inceleme ve araştırmasında, dosyada mevcut şikâyet ve cevaplar ile belgeleri değerlendirerek:

"...şikâyet başvurusunu, ek sürenin ne zaman, hangi tarihten sonra verilebileceği sorunu üzerinden ele almıştır. Yönetmeliğe, ek sürenin 2025 yılında verilecek olmasının idareye hazırlıklarını tamamlaması için zaman tanınması amacına yönelik olsa da muhatabın mali kaynaklarının gerekli hazırlıkları daha kısa sürede tamamlamaya yettiği beyanı karşısında idarenin, ek süre tanıma noktasında fazladan personel ihtiyacı ya da bundan farklı fiziki bir ihtiyacı bulunmadığının değerlendirildiği, fazladan süre verilmesi planlamasının 2024 YKS sınavına kadar yapılabileceğinin anlaşıldığı, idarenin 2025 yılında uygulamaya başlayacağını belirttiği ek süre yardımını, bir an önce hayata geçirdiği takdirde bu yıl sınava girecek adaylar için hak kaybına yol açmamış olacağı, 6114 sayılı Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Hizmetleri Hakkında Kanunun, Temel ilkeler başlıklı 7'inci maddesinde: sınav, ölçme, değerlendirme ve yerleştirme işlemlerinin, güvenilirlik, gizlilik, tarafsızlık, bilimsellik ilkeleri çerçevesinde ve adaylara fırsat eşitliği sağlayacak biçimde yapılacağı hükmünün yer aldığı, sağlıklı bir bireyin sınavdaki

süre ihtiyacının, engelli bir bireyin sınavdaki süre ihtiyacı ile bir olamayacağı, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin; 5'inci maddesinin, 4'üncü fıkrasında engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirlerin ayrımcılık olarak nitelendirilemeyeceğinin belirtilmesi, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 15'inci maddesi, engellilerin, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılması gerektiği ve genel eğitim sistemi içinde engellilerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verilmesi gerektiği, bu nedenle, başvuranın Serebral Palsi teşhisi ile %76 oranında engeli bulunup parmak hareketlerinde ince beceri yokluğu sebebiyle YKS 2024 (TYT ve AYT) sınavlarında ek süre kullanabilmesi talebinin engelli bireylerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verilmesi, sınavların adaylara fırsat eşitliği sağlayacak biçimde yapılması gibi engellilerin dezavantajlı konumunun iyileştirilmesine yönelik getirilmiş olan düzenlemelerin getiriliş amacına, sistematığına ve hakkaniyete uygun şekilde ilgili idaresince karşılanması gerektiği, diğer bir ifadeyle başvurana 2025 yılında zaten verilecek olan ek sürenin, başvuranın bir yıl sene kaybına uğramadan 2024 yılında verilmesi gerektiği düşünülerek Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığına tavsiyede bulunulmasına”

Gerekçe göstererek karar vermiştir.¹⁹⁰ ÖSYM Yönetim Kurulu:

“...30.04.2024 tarihli ve 2024/1701 sayılı Kararında, 2024 YKS dâhil yükseköğretime geçiş sınavlarında ek süreden faydalanma hakkı olmayan ile okuyucu ve/veya işaretleyici yardımı alan engelli adaylara 30 dakika ek süre verilmesine karar verildiğini”

Belirtilerek, Tavsiye Kararına uyulduğunu kuruma iletmiştir.¹⁹¹

KDK'nın vermiş olduğu tavsiye kararının idare tarafından yerine getirilmesi ile birlikte engelli ayrımcılığı ile mücadelede kurum çalışmasının etkisini müspet olarak gösterdiği söylenebilir.

¹⁹⁰ KDK, 04.04.2024, 2024/3010, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

¹⁹¹ KDK, “2024 Yıllık Raporu”, s. 616.

3.2. Rehber köpeklerin sahiplerinin uğradığı engelli temelli ayrımcılık başvuruları

Bu bölümde TİHEK'in rehber köpek sahibi engellilerin ayrımcılık şikâyetleri üzerine verdiği iki karar örnek gösterilmektedir. Bu kararlar benzer şikâyet sebebine bağlı olup farklı sonuçta ve tesadüfen aynı gün karara bağlanmıştır.

TİHEK, 2024/1168 numaralı başvuru hakkında verilen 08.04.2025 tarihli İhlal Yapılmadığı Kararı:

Başvurunun özeti:

“...görme engelli ve kişisel hareketliliğini sağlamak için rehber köpek kullanan, Boğaziçi Üniversitesindeki sempozyuma katılmak üzere rehber köpeği ile birlikte etkinlik alanına gittiğinde, ilk evvel rehber köpeği ile içeri alınmadığı, devamında yarım saat kapıda bekletildiği, sonrasında balkon kısmına alındığını, bu alana dar ve döner merdivenlerden zor çıktığını ve balkon kısmında kendisinden başka kimse olmaması sebebiyle tecrit edilerek engellilik temelinde ayrımcılığa uğradığıdır”

Kurum değerlendirmesinde:

“...kamusal alan ve toplu taşıma gibi hizmetlere erişimde görme engelli bireylerin rehber köpek kullanımı, bağımsız olarak kişisel hareketliliğin sağlanmasını temin ettiğinden erişilebilirlik kapsamında değerlendirilmeli ve bu gerekliliğin sağlanmaması engelliliğe dayalı ayrımcılık olarak kabul edilmelidir”, demektedir.

Muhatap verdiği görüşte:

“...Sempozyuma katılımın fazla olması sebebiyle salonun kalabalık olduğu, bazı katılımcıların köpekten tedirgin olduklarını, köpeğe karşı alerjisi olan kişilerin de bulunabileceğinin düşünüldüğü, bu nedenle başvuranın rehber köpeği ile birlikte etkinliği en iyi takip edebileceği yerin balkon bölümü olduğuna karar verildiğini, etkinlik boyunca başvurana yardımcı olunduğu ve eşlik edildiğini, bu doğrultuda başvuranın engel durumu nedeniyle tecrit edilmesi ve ayrımcılığa uğraması gibi bir durumun söz konusu olmadığını Sempozyuma katılım öncesinde katılımcıların özel durumlarını bildirmeleri için bir form oluşturulduğunu, ancak başvuranın görme engelli olduğu ve rehber köpeği ile birlikte etkinliğe katılmak istediğine yönelik bir talebinin bulunmadığını”, savunmuştur.

KDK dosya içeriği ve fotoğraflardan:

“...katılımın yüksek olduğu, mevcut oturma düzeni göz önüne alındığında muhatabın, katılımcılardan köpeğe alerjisi olabileceği veya köpekten rahatsız olabileceği düşünülen kişileri dikkate alarak düzenleme yaptığı gerekçesinin meşru bir amaca dayandığını” kabul etmiştir. Devamında: “...zikredilen hususlar dikkate alındığında katılımcıların evcil hayvanları ile birlikte etkinliğe kabul edilmemesi olağan olarak değerlendirilmektedir her ne kadar görme engelli kişilerin rehber köpek ile birlikte bir hizmete veya alana erişiminin engelli kişilerin bağımsız hareket etmesi ve topluma tam katılımı açısından değerlendirilmesi gerekmektedir de bu husus doğası gereği sınırsız bir uygulama alanına sahip değildir” diyerek, rehber köpek ile engellinin erişim sağlamanın bir sınırı olduğuna vurgu yapmıştır: “...Hak sahibinin hak ve özgürlüklerini denetimsiz ve aşırı kullanması halinde bu kullanım, kamu yararıyla ve diğer hak sahiplerinin haklarıyla çatışabileceği için hakların belirli sınırlar içerisinde kullanılması gerekmektedir”, şeklinde bir sonuca bağlamıştır. Engelliler hakkında kanunda rehber köpeğe ilişkin herhangi bir düzenlemenin bulunmamasının da dikkate alındığında, evvelinde bir talepte bulunmadan, muhataba az bilinen bir yükümlülüğün ifasını beklemenin ölçüsüz olacağına işaret etmiştir. Bu gerekçeler ile birlikte başvuranın söz konusu etkinliğe rehber köpek ile katılım talebinin, “...erişilebilirlik kapsamında incelenmesi gereken bir uyuşmazlık konusu olduğu, bununla birlikte söz konusu yükümlülüğün mevzuatta kanun düzeyinde açık bir şekilde yer almadığı, etkinliğin niteliği, etkinliğe katılım sayısı ve diğer katılımcıların hakları göz önüne alındığında muhatap tarafından adil bir denge gözetilmeye çalışılarak başvuranın rehber köpeği ile birlikte etkinliğe katılımının sağlandığı, bu sebeple söz konusu etkinliğin düzenlenmesi sürecinde eşitlik ilkesine aykırı davranılmayarak engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edilmediği” kanaatine vardığını açıklamıştır.¹⁹²

TİHEK, 2024/1946 numaralı başvuru hakkında verilen 08.04.2025 tarihli İhlal Kararı:

İkinci olarak incelenen bu kararda, ilk kararda olduğu gibi rehber köpeği vasıtasıyla bağımsız hareket edebilen görme engelli, belediye tarafından işletilen tesise ailesiyle birlikte giderek burada hizmet almak istemiş, ancak

¹⁹² TİHEK, 08.04.2025, 2024/1168,183, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

rehber köpeği ile birlikte tesise girişi engellenmiş, bu sebeple engellilik temelinde ayrımcılığa uğradığı iddiası ile TİHEK’e başvurmuştur.

TİHEK yaptığı araştırma ve incelemede:

“...rehber köpek ile herhangi bir alana veya etkinliğe erişimin erişilebilirlik kapsamında ele alınması gerektiği, bu kapsamda muhatabın erişilebilirliği sağlama sorumluluğu bulunduğu değerlendirilmektedir. Muhatap tarafından başvuranın rehber köpeği ile birlikte Tesise girişinin ve burada hizmet almasının, başvuranın erişiminin sağlanması için herhangi bir uyarılama yapılmaya çalışılmaksızın direkt olarak engellendiği, bu sebeple adil bir denge gözetilmeksizin makul, gerekli ve orantılı olmayan bir muamelede bulunduğu, bu kapsamda erişilebilirliğin sağlanması yükümlülüğünün yerine getirilmediği ve ayrımcılık yasağının engellilik temelinde ihlal edildiği kanaati hasıl olmuş”, diyerek, *“olayda gerçekleşen ayrımcılık yasağı ihlali bakımından; ihlali gerçekleştiren muhatap Belediyenin, bir kamu kurumu olması hasebiyle sunduğu hizmetlerde toplumun tüm kesimlerine eşit bir hizmet sunması ve bu kapsamda engelliler için erişilebilir hizmetler sunma konusunu da bir öncelik olarak belirlemesi gerektiği hususu ve ayrıca Belediyenin mali gücü, ihlalin etki ve sonuçlarının ağırlığı ve ayrımcılık yasağı kapsamında korunmak istenen kamusal menfaat birlikte değerlendirildiğinde ihlal konusu eylemle ilgili muhatap Belediyeye idari para cezası uygulanmasına”* karar verilmiştir.

Kurul içerisinde bu karara karşı olduğunu açıklayan iki üye çıkmıştır. Üyeler karşı oy gerekçesinde:

“...kararda ise nihai sonuca varılırken bahse konu ülkesel ve kültürel farklılıkların etkileri yeterince dikkate alınmadan bir değerlendirme yapıldığı, erişim sağlanacak yer veya hizmetin özelliklerinin ayrıca dikkate alınması gerektiği, yetişkinlerin yanı sıra çocuklu ailelerin de sıkça kullandığı alanlar olduğu, müşteri sirkülasyonunun ve çeşitliliğinin fazla olduğu tahmin edilen tesiste, işletmecilerin, her müşteriye alerjisi veya fobisi olup olmadığını sorması hayatın olağan akışına ters olduğu gibi diğer müşterilere karşı içeri alınacak hayvanın gerek saldırgan, tehlikeli davranışlarda bulunmayacağı gerek hijyen açısından herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği garantisini sunmasının beklenmesi adilane olmayacağı, başvurunun sadece erişilebilirlik ilkesi bağlamında değil makul düzenleme kapsamında da ele alınması gerektiği, erişilebilirlik ilkesi gereği görme engelli başvuranın, muhatabın restoran ve kafeterya hizmeti verdiği tesise her durumda

rehber köpeği ile girebileceğinin kabulünün sakıncalar içerdiği” değerlendirilmiştir.¹⁹³

Her iki kararda vakıya ait ortak noktaları şunlardır:

- Başvurucuların her ikisi de görme engellidir.
- Her iki görme engelli de rehber köpek vasıtasıyla kamuya erişim sağlamaktadır.
- Erişim sağlanmak istenen kurumlar, devlete bağlı kamu kurumudur.
- Her iki engelli de kamu kurumuna erişim sağlamak ile ilgili sorun yaşamışlardır.
- Her iki görme engelli de rehber köpeklerinin kuruma girişine izin verilmek istenmemesi nedeni ile müşkül yaşamışlardır.
- Her iki kamu kurumunda da bir insan yoğunluğu bulunmaktadır.
- Şikâyet edilen Kamu kurumlarına evcil hayvan sokmak yasaklanmıştır.

Kararların ait gerekçelerin dayandırıldığı ortak mevzuat şunlardır:

- Anayasa’nın “*Kanun önünde eşitlik*” başlıklı 10’uncu maddesi
- 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu
- Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS)
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

- 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun
- 30708 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Demiryolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmelik

Görüldüğü üzere bu kadar benzer olaylara ilişkin olarak aynı günkü toplantıda kurul farklı karar verebilmektedir. Bu farklılığın sebeplerinin neler olduğu hususunu şöyle açıklamak mümkündür: Başvurunun olumsuz sonuçlanmasına sebep olan kararda yer alan karşı taraftaki kurum, ayrımcılık ihlaline ait düzenleme için başvuru tarafından önceden bilgilendirilmediği ancak buna rağmen başvuru engeline uygun bir yerde sempozyumu takip edebilecek halde ağırladığını, bunun balkonda gerçekleşmesinin evcil hayvanın varlığının yanında, engelli başvuru ile daha çok ilgilenmek

¹⁹³ TİHEK, 08.04.2025, 2024/1946, 182, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

amacından ötürü olduğunu savunmuştur. Özetle makul düzenleme için gerekli ve ölçülü şekilde davrandığını, savunmasına dâhil ettiği görüntü ve fotoğraflar ile de desteklemiştir. Bu izah kurul için yeterli görülmüş ve ayrımcılık temelinde ihlal olmadığına karar verilmesini sağlamıştır. Kurulun diğer kararlarında da savunmanın etkin ve doğru yapılmasının ihlale ait değerlendirilmelerde ihlal olmadığına dair karar verilmesini kolaylaştırdığı görülmektedir. Her iki kararda ispat vasıtalarının önemi vurgulanmakta ve ispat yükünün dağılımı hakkında açıklama yapılmaktadır.

3.3. Adalete Erişim Halinde Engelli Ayrımcılığı Temelinde İhlal Kararları

Engelli bireylerin adalete erişimi noktasında uğradıkları ayrımcılık temelli ihlal kararları üzerinden de kararları mevcuttur. Kuruma yapılan ihlal başvuruları arasında engellilik temelli olanlar arasında en az sayıda olan ihlal türlerinden biridir. TİHEK vermiş olduğu bu seyrek kararlarında engellinin adalete erişimi üzerindeki her türlü zorlamanın bertaraf edilmesi uğraşında olsa da sanki bağlı olduğu mevzuatın sınırları içerisinde bunu yapmakta zorlanmakta olduğu izlenimi vermektedir.

TİHEK, 2022/392 numaralı başvuru hakkında verilen 19.07.2022 tarihli İhlal Kararı:

Başvurucu görme engelli avukattır. İhtiyaç üzerine muhatap noterden, taşınmazını satış işlemi için düzenleme şeklinde vekâletname çıkartmak istemiştir. Noter, kendisine:

“...1512 sayılı Kanun’un 73’üncü maddesi uyarınca görme engeli nedeniyle iki tanık huzurunda işlem yapabileceğini, başvurucunun hukuka aykırı davranıldığını söylemesine rağmen, talebi ret edilerek” işlemi yapılmamıştır.

Noter yapmadığı işleme gerekçe olarak, Türkiye Noterler Birliğince yayınlanan 21/03/2014 tarih ve (2) sayılı Genelge’nin gösterilmiştir. Genelge, görme engellilerin, düzenleme şeklinde yapacakları işlemlerde iki tanık bulundurulmasını zorunlu kılmaktadır. Başvurucu:

“...ilgili genelgenin iptali amacıyla, Danıştay 8. İdari Dava Dairesinde iptal davası açtığını, Türkiye Noterler Birliği’nin bahse konu Genelgesi ve noterlerin

düzenleyici işlemlerde görme engelli bireylerin iradelerinin aksine tanık istenmesi yönündeki uygulamasının başta Anayasa olmak üzere EHİS'e, 5378 sayılı Kanun'a, 6098 sayılı Kanun'a, 1512 sayılı Kanun'a aykırılık teşkil ettiğini" ileri sürmüştür.

Noterler Birliği verdiği savunmada:

"...Hukuki güvenliği açısından ve yasal düzenlemeler gereği, noter işlemlerinin görme engellilerin okuyabileceği, noterliklerde işlemlerin Braille alfabesiyle yazılmaması nedeniyle, başvuranın yazılanları okuma imkânının bulunmadığı, bu sebeple düzenleme şeklindeki işlemin iki tanık huzurunda yapılmasının yasal zorunluluktan kaynaklandığı ve yasada değişiklik yapılması gerektiğini" ifade etmiştir.

TİHEK inceleme ve değerlendirmesinde:

"...görme engellilerin yapacağı işlemlerde tanık bulundurulmasının ancak görme engellinin talepte bulunması halinde gerektiği hususu 1512 Sayılı kanun 73'üncü maddesinde açıkça düzenlenmiş olmasına rağmen görme engellilerin yapacağı düzenleme şeklindeki işlemlerde tanık bulundurulmasının uygulamada bir zorunluluk olarak dayatılmasının; okuma yazma bilen, imza atabilen görme engellilere yönelik farklı muamelenin makul ve meşru bir nedene dayanmadığı, farklı muameleye tabi tutulan görme engelli bireye aşırı ve olağanın ötesinde bir külfet yüklediğinden eşitlik ilkesinin ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği"

Kanaatine varmıştır.¹⁹⁴ TİHEK kararının gerekçesinde, başvurucunun bir avukat olarak adalet sistemi içerisinde faaliyet gösterdiğini ve tanık olmadan çok daha nitelikli işlemleri tek başına gerçekleştirdiğini, bu adil olmayan düzenleme ile tanık huzurunda işlem yapmaya mecbur bırakıldığını, bu durumun engelli bireylerin "*birer merhamet nesnesi*" değil kendi yaşamları üzerinde karar sahibi hak özneleri olduklarının anlaşılmasını gerekli kıldığını, engellilere sürekli korunmaya muhtaç oldukları algısıyla yaklaşılması ve engellilere karşı var olan ön yargı ve kalıp yargılar ortadan kaldırılması gerektiğine işaret etmiştir. Bu yaklaşım ile TİHEK'in engelliği sosyal model üzerinden ele almakta olduğunu göstermektedir.

Bu karar ile yetinmeyen TİHEK meselenin ulusal boyutta çözüme kavuşturulması için Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü koordinesinde ilgili kamu kurumları, Görme Engelliler Dernek ve

¹⁹⁴ TİHEK, 19.07.2022, 2022/392, 487, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

Federasyonları ve Türkiye Noterler Birliğinin temsilcilerinin katılımıyla 2022 yılı içerisinde toplantılar yapmıştır. 01/12/2022 tarihinde, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen “Engelsiz Adalet Çalıştayı” sonuç raporunda da çözüme kavuşturulması gereken başlıklar arasında görme ve işitme engellilerin noterlik işlemlerinde iki tanık talep edilmesi sorununa yer vermiştir.¹⁹⁵

TİHEK, 2021/1078 numaralı başvuru hakkında verilen 15.12.2021 tarihli Kabul Edilemezlik Kararı:

Başvuruda talep özeti:

“...bipolar bozukluk ve atipik psikoz hastası olduğunu, psikolojik tedavi gördüğünü ve ilaç kullandığını, Valilikten engelli maaşı aldığını, maddi durumunun kötü olduğunu, Ağır Ceza Mahkemesinde dolandırıcılık suçundan yargılandığını, bu suçu işlemediğini, kendisinden şikâyetçi olan kişilere ödemelerini yaptığını, ancak borç senedini kendisine vermediklerini, borcunu ödediğine dair belgeyi Mahkemeye sunmasına rağmen dikkate alınmadığını, Mahkeme tarafından kendisine söz hakkı verilmediğini ve tanıklarının dinlenmediğini, kendisine müdafî atanmadığını, engelli olması sebebiyle ayrımcı muameleye maruz kaldığını, lehine olan hükümlerin uygulanmadığını, avukat tuttuğunu ancak avukatın da kendisini savunmadığını, zor durumda kaldığını, hasta ve kısıtlı adayı olduğunu iddia ederek mağduriyetinin giderilmesini ve koruma altına alınmasıdır”

TİHEK başvuruyu ön inceleme dairesinde değerlendirerek:

“...talebin yargı görevi içerisine girdiğini, Anayasanın 9 ve 138 maddeleri gereği bu yetkinin kullanılması esnasında, hiçbir organ, kurum, makam, merci ve kişinin yargıçlara, emir ve talimat veremeyeceği, tavsiye telkinde bulanamayacağı, yönetmelikte sayılı görevler arasında yargı faaliyetlerini değerlendirmenin mümkün olmadığını, gerekli görüldüğü takdirde kanuni temsilci atanması için görevli mahkemeye müracaat edilebileceğini”

¹⁹⁵ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/2023>, (Erişim 04 Mayıs 2025), s. 55.

Bu nedenle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.¹⁹⁶Bu başvuruda TİHEK, başvuruyu görev alanı içerisinde olmadığı için ele almamıştır. Görülmekte olan bir yargılamada, engelli temelli ayrımcılık iddiasının incelenemeyeceği yasa da yer almaktadır. Kararı incelemeye değer kılan başvuru iddialarının karşılığında, karar gerekçesinde hukuki yolların gösterilmesidir. Zira talebi yetkisizlik nedenleri ile ret etmek varken, Kurul başvuru cunun, Ceza Mahkemesi dosyasında vekili tarafından temsil edildiğini ve müvekkilinin tüm hak ve menfaatlerini korumanın avukatın temel görevi olduğunu işaret ederek karşılaştığını ileri sürdüğü hak ihlallerine karşı avukatı tarafından gerekli yasal yollara müracaat edilmesini belirtmiştir. Yine Medeni Kanun'un 408'inci maddesinde engelliliği, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat eden her ergin kişinin kendi isteği ile kısıtlanmasını isteyebileceği, bu kararın Sulh Hâkimi tarafından verileceğinin düzenlendiğini belirterek, başvurucuya hukuki temsilci atanması için yapılması gereken yasal işlemler hakkında fikir vermektedir.

TİHEK, 2023/2591 numaralı başvuru hakkında verilen 03.09.2024 tarihli Kabul Edilemezlik Kararı:

Başvuru özetle:

“...Rize Pazar Adliyesine girişinin ve söz konusu Adliyede belge ve dilekçe sunmasının Rize Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yasaklandığı ve bu durumun engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiğidir”

Adalet Bakanlığı yazılı görüşünde:

“...başvuranın engel oranının %80 olduğunun, başvurana vasi atanarak başvuranın kısıtlandığı, adliye ye girip sürekli şikâyet dilekçesi verdiği ve kamu görevlileri ile husumet oluşturduğu, CİMER dâhil her türlü şikâyet yolunu kullandığı ve bu şikâyetlerin ilgililer hakkında soruşturma yürütülmesine neden olacak kabiliyette olmadığı, başvuru cunun illa dilekçe ibraz etmek istemesi halinde vasisinin refakat etmesi şartının arandığını, vasisinin yanında bulunması halinde gerekli bilgilendirmelerin ve yönlendirmelerin yapılacağı ve vasisi yanında olmaksızın adliyelere girişinin sağlanmayacağı hususlarına karar verildiğini,

¹⁹⁶ TİHEK, 15.12.2021, 2021/1078, 320, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

başvuranın yargı mercilerine başvuru imkânlarının kısıtlanmadığını, kendisinin hak kayıplarına uğramaması için başvurularını vasisi ile birlikte yapması gerekliliğine dem vurmuştur”

Kurul inceleme ve gerekçesinde:

“...başvurucunun vasisi ile birlikte adliyelere dilekçe vermesi hususunun kanunda düzenlendiği ve bu nedenle başvuranın dava açma, yürütme ve usul işlemlerini yapma şeklindeki işlemleri tek başına yapması mümkün olmayıp bu işlemleri vasisi aracılığıyla yapması gerektiği, Rize Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından alınan ve başvuranın vasisi olmaksızın söz konusu işlemleri yapamayacağını belirttiği karar, mezkûr yasal düzenlemeler ve açıklamalar uyarınca alınan bir karar olarak”

Değerlendirmiştir. Kararın gerekçesinde başvurucunun, rahatsız edici düzeye ulaşan ve çalışma huzurunu bozan fiilleri nedeni ile adliyeye vasisi olmadan girişinin yasaklanmasının engel durumu ile ilgili olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle:

“...başvuranın dilekçelerinin alınmamasına ilişkin iddiası açısından yargı mercileri tarafından kanuni gereklerin uygulandığı, adliye binasına alınmadığı iddiasının ise 6701 sayılı Kanun’da yer alan temellerden herhangi birine dayanmadığı, bu kapsamda başvuranın iddialarının Kurumumuz görev alanı kapsamında incelenebilecek iddialar olmadığı kanaati” olduğu için başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.¹⁹⁷

TİHEK bu kararında da başvuru hakkının geçerli bir hukuki temele dayanıp dayanmadığına ait incelemesinde idarenin makul sayılabilecek görüşüne göre karar vermiştir. Karar hukuk tekniği açısından doğru gibi görülse de vicdani açıdan adil görülmekten uzaktır. Zira belli ki başvurucunun bir rahatsızlığına bağlı davranış bozukluğu ve engeli vardır. Bu kişi hakkında, devletin tedavi ve koruma görevlerini yerine getirme yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi nedeni ile engelli birey üzerinde adliyeye giriş yasağı uygulanması, devletin hak arama özgürlüğünün ihlalinden çok bakım ve gözetim görevinin eksik ifasından kaynaklı olmuştur. Bakım ve gözetim görevi kararı veren idarenin faaliyet alanında görülme de yasa

¹⁹⁷ TİHEK, 03.09.2024, 2023/2591, 861, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

gereği durumu ilgili kurumlara ihbar görevi vardır. Bu görev yerine getirilmiş olsaydı başvuru eylemleri bu sayfaya ulaşmamış olabilirdi.

3.4. Mesleğin İcrası Yönünden Engelli Ayrımcılığı Kararları

TİHEK, 2022/131 numaralı başvuru hakkında verilen 17.11.2022 tarihli İhlal Yapılmadığı Kararı:

Başvuru, engellilik temeli ile bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiği yönündedir. Özetle:

“...görme engelli avukatların adalet hizmetlerine diğer bireylerle eşit bir şekilde ulaşamadıkları, görme engelli avukatların mesleklerini icra ederken muhatap Kurum tarafından EHİS kapsamındaki yükümlülüklerin yerine getirilmemesi nedeniyle dezavantajlı bir konuma sokulduğu ve diğer avukatlar ile eşit koşullar altında adalet hizmetlerine erişemedikleri, e_duruşma ve CELSE sistemlerinin erişilebilir olmadığı, cezaevlerine beyaz baston ile alınmadıklarını, ceza infaz kurumlarında retina taraması uygulamasının bulunması nedeniyle, infaz koruma memurları tarafından görme engelli avukatların retina kayıtlarının alınabilmesi için sarılmak suretiyle binaya girişlerinin sağlanmasının onur kırıcı bir muamele olduğu bu konuda düzenleme yapılması gerektiğidir”

Kurum başvuru incelemesi aşamasında, Ankara Sincan Adliyesi’nde ve Ankara Sıhhiye Adliyesi’ndeki erişilebilirlik eksiklikleri iddialarına ilişkin inceleme yapmak üzere İnsan Hakları ve Eşitlik Uzman ve Uzman Yardımcılarından oluşan bir heyet görevlendirilmiştir.

Heyet değerlendirmesinde:

“...Sıhhiye Adliyesinde görme engellilere uygun şekilde Braille alfabesi ile hazırlanmış bir yerleşim yeri haritasının olmadığını, tüm kat planlarının değiştiğini, ihtiyaç halinde kat görevlilerinin erişim konusunda yardımcı olduklarını, görme engelli bireylerin adliye binası içinde yardım almaksızın, bağımsız bir şekilde hareket edebilmelerinin oldukça zor olduğunu, diğer Sincan Adliyesinde de asansörlerin engelli kullanımına uygun olmadığını” rapor etmiştir.

TİHEK, incelemesinde özetle:

“...erişim yönünden ayrımcılık temelli ihlalin makul düzenleme ölçüleri içerisinde değerlendirildiğinde, adliye binalarının eski olduğu ve bazı mimari nitelikleri gereği de tadilat ile olsa da sorunun çözülemeyeceğini, bakanlığın bütçesine uygun şekilde gerekli önlemleri almaya gayret ettiğini bu nedenle fiziki

sebeplere bağı engelli temelinde ayrımcılık ihlali bulunmadığı” görüşüne varmıştır.

TİHEK gerekçe içeriğinde:

“...başvurucu avukatın, görme engelli meslektaşlarının ceza infaz kurumlarına beyaz baston ile alınmadıklarını, ceza infaz kurumlarında retina taraması uygulamasının bulunması nedeniyle, infaz koruma memurları tarafından görme engelli avukatların retina kayıtlarının alınabilmesi için sarılmak suretiyle binaya girişlerinin sağlanmasının onur kırıcı bir muamele olduğu iddiası üzerine bakanlıktan gelen görüş yazısında, böyle bir uygulamanın olmadığı, görme engelli avukatların görevlerini ifa ederken cezaevine girişlerinde, görevlilerce tutanak tutularak beyaz bastonla girmelerine izin verildiği, not tutmak üzere yanlarında plastik materyalden mamul görme engellilere özel not tahtası ve SGK kayıtlarına göre yanında çalıştırdığı yardımcısı veya stajyer avukat ile birlikte müvekkil ile görüşmesinin mümkün olduğunun ifade edildiği, gelen yazı cevabına göre de başvuranın iddialarını somut bir çerçevede sunamayıp genel bir iddiadan ibaret biçimde dile getirmesi dolayısıyla iddiaların somut biçimde ele alınmasının mümkün olmadığı” sonucuna ulaşmaktadır. Ayrıca, “...Başvuranın taleplerinin muhatap Kurum tarafından reddedilmediği, başvuranın çözüm önerileri doğrultusunda muhatap Kurum tarafından bir müzakere süreci yürütülmesinin öngörüldüğü, adalet hizmetlerinde var olan sıkıntıların muhatap Kurumca zamana yayılan bir süreçte ve mali imkânlar nispetinde çözüme kavuşturulacağının ifade edildiğinin görüldüğü ve muhatap Kurum tarafından bir çabanın ortaya koyulması nedeniyle ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ilişkin yeterli bir kanaat oluşmadığını” ortaya koyarak, başvuruyu ihlal yapılmamış saymıştır. Bir üye karara muhalif kalarak, “...muhatap kurumun bütçe ve ödeneğinin işleyiş yapısı ile birlikte makul erişim noktasında çözüm geliştirmeye yeter olduğu, dijital platformlarda mevcut uygulamaların, görme engelli avukatların kullanımına uygun hale getirilmemesinin, meslekte görme engelli avukatlar açısından fırsat eşitliğinin ihlali ve bu nedenle de engelli temelinde ayrımcılık ihlali kararı verilmesi gerekçesi ile çoğunluk görüşüne karşı oy” yazmıştır.¹⁹⁸

TİHEK vermiş olduğu bu kararda, görüş ve değerlendirmesinde neredeyse tüm takdir hakkını muhatap idare lehine kullanmıştır demek mümkündür. Başvurucu engelli avukat, engeli nedeni ile mevcut uygulama

¹⁹⁸ TİHEK, 17.11.2022, 2022/131, 830, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

gereği mesleğini kurum bünyesinde makul düzenlemeler yapılamadığı için icra edememektedir. Bakanlığın bütçesinin gerekli düzenlemeleri karşılayacak yeterlilikte olup olmadığı kurulun tartabileceği bir konu değildir. Kurul makul düzenlemenin maliyeti konusunda bir veriye sahip olmadan bu konuda bir kanaat oluşturması inceleme ve değerlendirmenin yeterli yapılmadığını düşündürmektedir. Bu nedenle engelli ayrımcılığı ile mücadele adına varlığını sürdüren kurulun bu kararının, sonraki benzer başvurularda mücadeleyi olumsuz etkileyeceğini söyleyebiliriz.

KDK 2023/20646 numaralı başvuru hakkında verilen 10.06.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

Başvurucu engelli avukat, Türkiye'deki ceza infaz kurumlarının engelli girişlerine uygun hale getirilmesini talep etmektedir.

Başvuru dilekçesinde özetle:

“...ortopedik engeli nedeni ile mesleki faaliyetlerini tekerlekli sandalye ile yaptığını, Türkiye'deki birçok ceza infaz kurumu yerleşkesinin tekerlekli sandalye kullanımına uygun olmadığını, turnike geçişleri, parmak izi ve retina okutma sistemlerinin tekerlekli sandalye seviyesinde olmadığını, şahsi tekerlekli sandalyenin içeri alınmadığını, x-ray cihazında ayağa kaldırılıp taşınmak zorunda kaldığını, refakatçiye ihtiyaç olduğunu” belirtmiştir.

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda:

“...engellilik temelinde her türlü ayrımcılığın yasak olduğunu, engellilerin kamusal alana erişiminin sağlanması için makul düzenlemelerin yapılması gerektiği, makul düzenlemenin yapılmamasının engellilik temelinde ayrımcılık olarak kabul edileceği, idarece ceza infaz kurumlarının erişilebilirlik standartlarına uygun olarak yenileme çalışmalarının devam ettiği, somut dosya özelinde yeni yapılan kurumlar da dâhil olmak üzere, kurumların erişilebilirliğe yönelik standartları karşılamadığı, tüm ceza infaz kurumlarının anılan mevzuatı uyarınca denetlenmesi ve eksiklerin makul bir süre içerisinde giderilmesi, özellikle x-ray ve göz biyometrisi cihazları ile turnike geçişlerinin tüm engel gruplarının erişimine uygun hale getirilmesi, kurumlara tekerlekli sandalye temini, rampa yapımı gibi daha düşük bütçeli makul düzenlemelerin ivedi olarak tamamlanması ve bu hususlarda özellikle kurum

*girişlerinde görevli çalışanlara düzenli eğitimler verilmesi, bilgilendirme yapılması hususunda Adalet Bakanlığına tavsiyede” bulunmuştur.*¹⁹⁹

Bakanlık Tavsiye Kararına cevap vererek:

*“...Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından, ceza infaz kurumlarının söz konusu kararda belirtilen hususlara uygun hale getirilmekte olduğu, eksiklik bulunan ceza infaz kurumlarından gelen taleplerin genel bütçe ödenekleri dâhilinde, bakım onarım çalışmaları kapsamında yerine getirildiği, ayrıca tekerlekli sandalye bulunmayan ceza infaz kurumlarının ödenek talebinde bulunmaları halinde bütçe imkânları ölçüsünde ihtiyaçlarının karşılandığını” bildirilmiştir.*²⁰⁰

KDK bu tavsiye kararında, engeli nedeni ile gitmesi gereken kurumların binalarına girişte erişim güçlüğüne bağlı olarak fırsat eşitliğinden mahrum kalan avukatın başvurusunu kabul ederken önemli bir tespitte bulunmuştur. Kamu kurumlarında yasa gereği engelli erişimine uygun makul düzenleme yapılması zorunluluğunun, yeni inşa edilen kurum binalarında dahi göz ardı edildiğine dair tespittir.

TİHEK, 2024/162 numaralı başvuru hakkında verilen 18.07.2024 tarihli İhlal Kararı:

Başvurucu talebinde özetle:

“...psikiyatrik rahatsızlık nedeni ile %64 oranda engelli olan başvuranın engelliliği ve sağlık durumu nedeniyle işyerinde mobing, yıldırmaya maruz kaldığı, bu nedenle emekliye sevk edildiği ve yargı kararı ile işe iade edildiği, kadrosunun eğitimine göre düşük gösterildiği, buna ilişkin de yargı kararı ile tekrar memur kadrosuna geçtiği, sağlık mazeretine uygun şekilde başka ile tayin taleplerinin karşılanmadığı, yıllık izinlerinin gereği gibi kullanılmadığını, bu nedenle kurum ve mobing uygulayan memurlardan şikâyetçi olduğudur”

Muhatap idare görüş yazısında:

“...başvurucunun yasa gereği idareye başvuru ön koşulunu tamamlamadan hukuka aykırı şekilde idareye başvurduğunu, ileri sürdüğü vakıaların aslının farklı olduğu, rahatsızlığı nedeni ile sürekli mesai arkadaşları hakkında şikâyetlerde bulunduğu, çalışma barışını ihlal ettiğini, SGK tarafından malulen çalışamaz raporu

¹⁹⁹ KDK, 10.06.2024, 2023/20646, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025)

²⁰⁰ KDK, “2024 Yıllık Raporu”, s. 188.

gerekçesiyle emekliye sevk edildiği, istediği illere tayinde kurum personel tayin prosedürü uygulandığını belirtmektedir”

TİHEK, inceleme ve değerlendirmesinde özetle:

“...başvurana yönelik gerçekleştirilen eylem ve işlemlerin, yasada tanımlanan işyerinde yıldırma vasfında olduğu, muhatapların başvuran hakkında tayin işlemi tesis ederken talebi dışında bir yere sicil notu gerekçesi ile gönderilmesini, idarenin takdir yetkisinin hakkaniyete uygun şekilde kullanılmadığı, görev yeri değişikliğinde hizmetin gerekleri ve kamu yararının dikkate alınmadığı, değişikliğin, keyfiyet veya kişiye cezalandırma gibi bir kast içermediğinin muhatap tarafından gösterilemediği, eğitim durumu, hizmet süresi, sicil ve başarısı, sahip olduğu bilgi ve birikimi dikkate alınmadan, apron memurluğundan ihtiyaç gerekçesi ile hizmetli kadrosuna atamasının yapılmasını, sıhhi raporunun uygunluğuna ilişkin Hakem Hastaneye sevk edilmesi, yıllık izin taleplerinin personel ve iş planlaması yapılmadığı gerekçesiyle reddedilmesi, kişinin engeli ve sağlık durumuna uygun işlerde çalıştırılmaması hususları bir bütün halinde değerlendirildiğinde, muhataplar nezdinde başvuruları işinden soğutmak, bıkırtmak veya yıldırma amacıyla söz konusu eylemlerin yapıldığı, bu sebeple söz konusu olayda muhatapların sistematik şekilde kişiyi yıldırma kastıyla hareket ettiğine yönelik kanaat oluştuğundan dolayı işyerinde yıldırma unsurlarının gerçekleştiği ve muhataplar tarafından ayrımcılık yasağının ihlal edildiği”²⁰¹

Sonucuna ulaşmıştır. Bu karar gerekçesinde ispat yükü açısından, başvuranın, tayin ve görevlendirme işlemlerinin, keyfi olduğu, makul olmadığı ve yıldırmaya yönelik olduğu ve bu nedenle ayrımcılık iddiasına ait hakikati, kuvvetli emareler ve karine oluşturan olgular ortaya koyması nedeniyle, ispat yükü muhataplara geçmiştir. Onlar da ayrımcılık yasağını ve eşit muamele ilkesini ihlal etmediklerini ispat edememişlerdir.

KDK, 2024/4368 numaralı başvuru hakkında verilen 09.07.2024 tarihli Dostane Çözüm Kararı:

Başvurucu talebinde özetle:

“...görme engelli bir avukat olarak mesleğini yaparken MERSİS üzerinden firma sorgusu yapılmasında görme engellilere uygun bir düzenleme yapılmadığını,

²⁰¹ TİHEK, 18.07.2024, 2024/162, 674, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

bu nedenle erişilebilirlik sorununun çalışma, ekonomik gelişim, bağımsız hayat haklarını ihlal ettiğini, ayrımcılık yasağını da oluşturduğunu iddia etmektedir”

KDK, dostane çözüm girişimi sonucunda, Bakanlık cevabında özetle:

“...başvuranın taleplerinin, yürütülen, MERSİS geliştirme çalışmaları dâhilinde dikkate alındığını, başvurana ulaşıldığı, ticaret sicilindeki kuruluş işlemlerinin yapılabilmesinin yanı sıra başvuran tarafından ihtiyaç duyulup şikâyetle konu olan sisteme giriş ile şirket ve ticari işletmelerin unvanı, adresi, sermayesi, yetkilileri gibi temel bilgilerinin kullanıcılardan herhangi bir görsel doğrulama istenmeden MERSİS web sayfasında olduğu gibi sorgulanabildiği, yakın zamanda devreye alınan MERSİS Mobil Uygulama hakkında bilgilendirmede bulunulduğu”

İfade edilmiştir. Başvurun, mobil uygulamalara özel ekran okuyucu ile ihtiyaç duyulan sorgulamaların MERSİS Mobil Uygulama üzerinden sorunsuzca yapılabildiğini, şikâyetle konu sorunun çözümlendiğini onaylamıştır. Bu gerekçe ile KDK, başvuru hakkında Dostane Çözüm Kararı vermiştir.²⁰²

Başvurucu ve muhatap idarenin, engelli ayrımcılığı konusunda yaşanan ihlali anlaşılarak çözüme bağlamaları, KDK’nın ayrımcılık ile mücadelede başarı sağladığını söyleyebiliriz.

3.5. Sürücü Belgesi İşlemlerine yönelik Engelli Ayrımcılığı Kararları

TİHEK, 2022/256 numaralı başvuru hakkında verilen 01.09.2022 tarihli Uzlaşma Kararı:

Başvuru özetle:

“...Engelli bireylerin kullanmaya yetkili olduğu araç cinsine göre, H sınıfı sürücü belgelerinin A veya B sınıfı sürücü belgesi ile değiştirmesinin zorunlu kılınması ile bunun için sağlık raporu alınması gerektiği, komisyona sevk edildiği, komisyon tarafından sürücü olamayacağına karar verildiği, komisyon kararına itirazına rağmen sonucun değişmediğini, komisyonlar tarafından adil bir şekilde değerlendirme yapılmadığını ve engellilik temelinde ayrımcılığa uğradığı iddiasıdır”

İl Sağlık Müdürlüğü tarafından sunulan görüş yazısında:

²⁰² KDK, 09.07.2024, 2024/4368, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

“...e-rapor sistemi sürücü raporları modülünde başvuranın kimlik numarası ile yapılan sorgulamada... İl Sağlık Müdürlüğü... İlçe Sağlık Müdürlüğü Sürücü Komisyonu tarafından engelli B sınıfı sürücü olur kararlı sürücü adayları ve sürücüler için sağlık raporu düzenlendiği, söz konusu raporun Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğünde kullanıldığı tespit edildiği”

Belirtilmiş ve başvuran hakkında yapılan tüm iş ve işlemlere ait evraklar ve son tarihli sürücü raporu ile e-rapor ekran görüntüsü ekte gönderilmiştir.

TİHEK kararını yönetmelik uyarınca:

*“...Kuruma yapılan başvuruların uzlaşma ile sonuçlandırılması mümkündür. Bu bağlamda mevzuat hükümleri ve açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde; başvuranın sağlık raporu talebinin engellilik temelinde ayrımcılık iddiasına muhatap Sağlık Bakanlığı tarafından yerine getirildiği, başvuran hakkında engelli B sınıfı sürücü olur kararlı sürücü adayları ve sürücüler için sağlık raporu düzenlendiği ve sağlık raporu örneğinin sunulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim başvuru konusu taleplerin muhatap tarafından yerine getirildiği ve sağlık raporu tanzim edildiğinin başvuran tarafından da teyit edildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu hususlar karşısında başvuran tarafından ileri sürülen talep konusunun muhatap tarafından yerine getirildiği anlaşılmakla somut başvurunun uzlaşma ile sonuçlandığı kanaatine varmıştır”.*²⁰³

Kararda başvurucunun şikâyeti, muhataplar tarafından inceleme esnasında çözüme kavuşturulmuş olduğundan dolayı kurum başvurunun uzlaşma ile sonuçlandırıldığına dair karar kurmuştur.

KDK, 2023/9436 numaralı başvuru hakkında verilen 03/01/2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya yapılan başvuruda özetle:

“...ehliyetini yenileme talebinin, %60 Ankilozanspondilit hastalığı nedeniyle sağlık kurulu kararında, başını istenen derecede çevirememesi nedeniyle, sürücü olamayacağı yönünde raporu verildiği, itiraz ile başka komisyon tarafından da aynı karar verildiği 29 yıldır her türlü aracı kullandığını, uzuv eksikliği, göz kaybı hastalıklarında bile araç tertip ediliyorken görüş açısında sıkıntı yaşamadığı halde ehliyetinin iptal edildiği ve sağlık kurulundaki söz konusu görüş açısı maddesinin

²⁰³ TİHEK, 01.09.2022, 2022/256, 586, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

daha esnek hale getirilmesi ve iptal edilen ehliyetinin tekrar verilmesi talep edilmektedir”

KDK idarelerden bilgi belge talebinde bulunmuş ve ayrıca başvuru konusunun çözümünde teknik inceleme ve tıbbi değerlendirmeye gerek duyulduğundan, Üniversiteden bilirkişi heyeti aracılığıyla bilirkişi raporu talep etmiştir.

İlk sağlık kurulu raporunu veren, İl Sağlık Müdürlüğü cevabında:

“...başvurucunun yönetmelik gereği, Ankilozan Spondilit, birden fazla yer, vertebrada muayenede servikal eklem hareketleri her yöne %50'den fazla kısıtlı olup oy birliği ile Sürücü Olamaz Kararı verildiği, itiraz ile birlikte itirazı değerlendiren ...İl Sağlık Müdürlüğü tarafından da sürücü olamaz raporu verildiği ve bu haliyle yasa gereği başvuru hakkında verilen raporun kesinleştiğini” beyan etmiştir.

İtirazı inceleyen komşu İl Sağlık Müdürlüğü de benzer cevabı vermiştir. Üniversite tarafından oluşturulan kurul, başvuru konusunun sağlık durumunun yönetmelikte belirtildiği esaslardaki sınırı aşmadığı ve hastalığın seyri nedeni ile periyodik dönemlerde kontrol edilmek şartıyla sürücü olabileceği görüşünü sunmuştur.

KDK incelemesi sonucunda:

“...muhatap idareler tarafından verilen, sürücü olamaz kararlarının, engelli şikâyetçinin, erişim hakkına ve bağımsız yaşama hakkına müdahale niteliğinde olup olmadığı hususunda tereddütleri ortadan kaldıracak biçimde tespit gayesiyle, bilirkişi görüşüne ihtiyaç duymuş ve yapılan incelemede şikâyetçinin sağlık durumunun, sürücü olmasına engel hal oluşturmayacağı ve taşıt kullanabileceği görüşüne bağlı kalınarak”,

Başvurunun kabulüne ve idareye tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir.²⁰⁴ KDK, karar verirken engellinin mevcut sağlık durumunun sürücü olmaya elverişli olup olmadığı konusunda bir araştırma yaparak başvuruyu incelemiş ve özel teknik bilgi gerektirdiği için uzman bilirkişiden başvuruyu incelemiş ve özel teknik bilgi gerektirdiği için uzman bilirkişiden başvuru hakkında ayrıntılı rapor istemiştir. Gelen bilimsel veriler ışığında başvuruyu olumlu biçimde karara bağlayarak engelli ayrımcılığı ile mücadelede iyi bir örnek olduğunu söylemek mümkündür.

²⁰⁴ KDK, 03.01.2024, 2023/9436, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 2021/989 numaralı başvuru hakkında verilen 28.06.2022 tarihli İhlal Kararı:

TİHEK’e yapılan bir başvuruda özetle:

“...kendisi hakkında verilen, sürücü olamaz kararının, günümüzün gelişen teknolojik imkânları ile birlikte düşünüldüğünde makul olmadığı, özel tertibatlı araç kullanımını gözetmeyen yönetmelik maddesinin uluslararası düzenlemelere aykırılık teşkil ettiği, ilgili kod tablosundaki kodların ehliyetle işlenmesi ve araçta yapılacak düzenlemeler ile arka ve yanları rahat bir şekilde görebileceği ve bu durumun araç kullanması önünde engel bir durum yaratmadığı, özel tertibatlı araç kullanması gayet mümkünken kesinlikle sürücü olamayacağı yönünde rapor düzenlemesinin, makul düzenleme yapılmaması suretiyle engellilik temelinde ayrımcı bir muamele teşkil ettiği iddiasındadır”

Başvuru, makul düzenleme yapmama nedeni ile engelli temelinde ayrımcılık türüne aittir. TİHEK değerlendirmesinde özetle:

“...muhatabın konu ile ilgili açıklamaları, ilgili mevzuat, bilirkişi raporu ve tüm dosya kapsamı incelendiğinde, sürücü belgesini yenilemek amacıyla başvuru yapan hakkında, ilgili mevzuat hükümlerince “sürücü olamaz “şeklinde tesis edilen rapora itirazının, başvuranın fiziksel yeterliliğini bütünüyle ortaya koymada yetersiz kaldığı, engelli bireylerin tek tipleştirilmesi riskine karşı bireye özel makul düzenlemelerin yapılmasının gözetilmediği, başvuranın engellilik ve somut durumu dikkate alınmadan salt ilgili yönetmelik maddesi sebebiyle muayene hakkının elinden alındığı göz önüne alınarak, muhatap nezdinde makul düzenleme yapmama türündeki ayrımcılık yasağının ihlal edildiği”

Kanaatine varmıştır.²⁰⁵ TİHEK bu kararında birey odaklı değerlendirme yapmıştır. KDK’nın kararında da birey odaklı değerlendirme yapılmıştır. Ancak her iki kuruma yapılan, sürücü belgesi verilmesinde yaşanan engelli ayrımcılığı başvurularındaki yoğunluk, hak ihlallerinde başka bir sebebin varlığının olduğunu göstermektedir. Başvuruların neredeyse tamamı, sürücü belgeleri verilmesi konusunda yapılan mevzuat değişikliğinden kaynaklıdır. Yönetmeliğin bu haliyle engelliler için ayrımcılık ihlallerine yol açmasının önüne geçilmesi için her iki kurumunda bu konuda bir yeni bir mevzuat

²⁰⁵ TİHEK, 28.06.2022, 2021/989, 433, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

düzenlemesi yapılması yönünde rapor hazırlaması, engelli ayrımcılığı ile mücadele konusunda önemli bir adım olabilir.

3.6. Makul Düzenleme ve Erişim Noksanlığı Nedeniyle Engelli Ayrımcılığı Kararları

KDK, 2024/10332 numaralı başvuru hakkında verilen 18.10.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK'ya yapılan bir başvuruda özetle:

“...Bakanlık bünyesinde işçi kadrosunda çalışan, İzmir’de görevli olan, eşi ve ailesi Niğde’de ikamet eden, bir çocuğunun hem epilepsi hem de ağır engelli olması ve bakıma, eğitime ve özel gereksinime ihtiyacı duyması nedeni ile ekinde durumu gösterir tıbbi raporlarla birlikte Niğde’ye nakil talebinin reddi işleminin düzeltilmesini talep etmiştir”

İdare, “...başvuranın son 1 yılda işçinin kendi isteği ile İzmir’e tayin olması nedeni ile başvurunun ret edildiği” cevabını vermiştir.

KDK incelemesinde özetle:

“...dosyada yer alan Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) gereği çocuğun, kısıtlılıklarının bulunduğu ve çocuk ve genç psikiyatrisi alanında özel gereksinime ihtiyaç duyduğuna işaret etmiştir. Mevzuatta idarenin 1 yıl süre içerisinde tayin isteği nedeni ile nakil başvurusunun yapılamayacağı yönünde bir düzenlemenin yer almaması karşısında, ilgili idarenin söz konusu işleminde hukuka ve hakkaniyete aykırılık olduğu değerlendirilmiştir”

Bu nedenle de başvuranın talebinin ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri kapsamında engellilere yönelik pozitif ayrımcılık boyutuyla yeniden değerlendirilmesi gerektiği yönünde idareye tavsiyede bulunulması sonuç ve kanaatine varılmıştır.²⁰⁶

KDK, engelli ayrımcılığı ile mücadelede, idareye meşru mazeret sahibinin taleplerinin mümkün olacak en yüksek seviyede karşılanması gerektiği tavsiyesi ile önemli bir adım atmıştır diyebiliriz.

TİHEK, 2023/2139 numaralı başvuru hakkında verilen 06.11.2024 tarihli İhlal Kararı:

²⁰⁶ KDK, 18.10.2024, 2024/10332, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025)

TİHEK’e gelen bir başvuruda özetle:

“...başvuran engelli kimlik kartını ibraz etmesine rağmen, günübirlik alana girişte ilgili düzenlemelere aykırı olarak kendisinden ücret alındığı, bahsi geçen günübirlik alanda erişilebilirlik standartlarına uygun engelli otoparkı bulunmadığı ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiaları ileri sürülmüştür”

TİHEK incelemesi sonucunda özetle:

“...bahse konu alanın günübirlik kullanım alanı niteliğini haiz olup tasarrufunun Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına ait olduğu, başvurudan tahsil edilen bedelin saha hizmet bedeli niteliğinde olduğu, giriş ücreti niteliği taşımadığı, başvuranın aracıyla ilgili alana girişinde 150 TL’lik saha hizmet bedelinin tahsil edilmesi bakımından ayrımcılık yasağının ihlal edilmediği sonucuna varıldığı, Kumburnu Plajı’nda sunulan hizmet açısından engelli bireylerin erişilebilir otopark hizmetinden faydalanamadığının görüldüğü, dolayısıyla muhatabın pozitif yükümlülüğü kapsamında sağlaması gereken erişilebilirliği yerine getirmede, başvuranın ilgili hizmetlere erişim hakkını serbestçe, tam ve etkin şekilde kullanamadığı ve dolaylı ayrımcılığa maruz kaldığı”

Denilerek, başvuranın engellilik temelinde ayrımcı bir muameleye maruz kaldığı gerekçesi ile eşit muamele ilkesi ile ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varmıştır.²⁰⁷

TİHEK incelemesinde, kamuya açık alanda engelli erişimine ait eksiklik nedeni ile ayrımcılık halinin oluştuğunu tespit ederek, engelli temelinde ayrımcılık ile mücadelele bu karar ile katkı sunmaktadır diyebiliriz.

KDK 2024/4489 numaralı başvuru hakkında verilen 01.07.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya yapılan bir başvuruda özetle:

“...Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası (CSO) Ada Ankara Kültür Merkezinde, engelli bireyler için satılan biletlerin, sabit koltuklara ait olduğu, yürüme engeli bulunmayan engelliler için sabit koltuk uygulamasının, onur kırıcı ve insan haklarına aykırı, ayrımcı bir uygulama olduğu ve bu nedenle alternatif çözüm yöntemleri bulunması talep edilmiştir.”

KDK incelemesinde özetle:

²⁰⁷ TİHEK, 06.11.2024, 2023/2139, 1142, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

“...engelli odaklı politikaların eşitlik ilkesi temelinde geliştirilmesi gerektiği, söz konusu eşitliğin ise mutlak bir eşitlik değil nispi bir eşitlik olduğu, engelli bireylere eşit davranıldığı kimi hallerde ayrımcılık yasağının gündeme geleceği, engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasının pozitif yükümlülük gereği ayrımcılık olarak nitelendirilemeyeceği, bilet alım sisteminin, koltuk numaralarının engelli bireylerin tercihine bırakılacak şekilde tasarlanması ile engelli bireylerin etkinliklere gelmemeleri durumunda idarenin ek bir maliyetle karşı karşıya kalacağı kabul edilmekle birlikte idare tarafından getirilen önleyici tedbirin engellilerin haklarını orantısız bir şekilde kısıtlamaması, kültürel ve sanatsal faaliyetlere diğer bireyler ile eşit şartlarda katılma haklarını ortadan kaldıracak nitelikte olmaması gerektiği, idare tarafından sunulan gerekçenin makul olmadığı”

Değerlendirilmiş ve Kültür ve Turizm Bakanlığına tavsiyede bulunulmasına karar verilmiştir.²⁰⁸ Kurum kararında pozitif düzenleme ile engelli ayrımcılığının önüne geçilmesi halini, aslında engelliler lehine var olan makul düzenlemeye rağmen, engelliler arasında mevcut engellik tipleri yönünden yetersiz kaldığı düşüncesi ile geniş yorumlamıştır demek mümkündür.

TİHEK, 2022/525 numaralı başvuru hakkında verilen 15.12.2022 tarihli İhlal Kararı:

TİHEK önüne gelen başvuru özetle:

“...ortopedik engelli olan başvuranın, gittiği işhanın da bulunan asansörün, küçük ve dar olması nedeniyle tekerlekli sandalye ile kullanamamasının engellilik temelinde ayrımcılık oluşturduğu” iddiasına ilişkindir

TİHEK incelemesinde:

“...yasa gereği, umuma açık hizmet veren yapılar arasında işhanlarının da kapsam dâhilinde olduğu, çarşı ve işhanının, engelli bireylerin erişilebilirlik ölçütlerini sağlaması gerektiği, Erişilebilirliğe ilişkin Engelliler Hakkında Kanun’un 2 numaralı geçici maddesindeki düzenlemeye ait süre, 7417 sayılı Kanun’un 48’inci maddesiyle yapılan değişiklikle 07.07.2018 tarihinden itibaren 8 yılı geçmeyecek şekilde uzatılmış olsa da dosyada mevcut delil ve görüşler ile bu sürenin ikmali halinde dahi erişim engelinin kaldırılamayacağı görüldüğü,

²⁰⁸ KDK, 01.07.2024, 2024/4489 <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/Arama>, (Erişim:10 Mayıs 2025).

asansörün engelli erişimine uygun düzenlenmesi için yapılacak harcamanın da makul ölçüde olduğu, muhatap tarafından erişilebilirlik bağlamında dolaylı ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varmıştır.”

Karar karşı 3 üye karşı oy yazarak muhalif olmuşlardır. Üyeler binanın eski tarihte inşa edildiği ve engelli erişimine uygun makul düzenleme yapılamayacak ölçüde olduğundan sebeple ihlal kararına katılmamışlardır.²⁰⁹

TİHEK bu kararında cesur bir adım atmıştır diyebiliriz. Engellilerin kamuya açık alanlarda yaşadıkları erişim problemlerinin çözümü hususunda benzer ihlallerin önlenmesi için mühim bir örnek teşkil edeceğini ummak mümkündür.

KDK 2023/20103 numaralı başvuru hakkında verilen 30.05.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya müracaat eden başvuru özetle:

“...tekerlekli sandalye kullanan engelli olduğunu, Büyükşehir Belediyesi otobüslerinin engelli kontenjanının bir kişi olduğunu, kontenjanın az olması nedeniyle, soğuk ve yağışlı havalarda uzun süreler beklemek zorunda kaldığını, bununla birlikte engelli karı-koca, kardeş, arkadaş ile aynı otobüs ile erişim sağlayamadıklarını, özellikle hastane gibi yoğun kullanılan hatlarda durumun zorlaştığını, 2021 ve 2023 yıllarında söz konusu talebin, Büyükşehir Belediyesine iletildiğini, maliyet gerekçesi ile talebinin reddedildiğini, alternatif başka çözüm yönteminin dahi değerlendirilmediğini, talep tarihinden sonra Belediyenin otobüs alımı yaptığını, başka Büyükşehir Belediyelerinin otobüslerinde engelli birey kontenjanını artırdığını, engelli bireylerin seyahat hakkının kolay ve ulaşılabilir olması amacıyla otobüslerde yer verilen engelli birey kontenjanının artırılması talebinde bulunmuştur.”

KDK yaptığı inceleme neticesinde:

“...Engelli Hakları Sözleşmesi’nde düzenlenen makul uyumlaştırma yükümlülüğü gereği toplu taşıma otobüslerinin tekerlekli sandalyeli bireylerin bir arada seyahat edebilmelerine olanak sağlayacak, erişimlerini kolaylaştıracak şekilde evrensel tasarım yöntemleri kullanılarak tasarlanması öncelikli olmak üzere,

²⁰⁹ TİHEK, 15.12.2022, 2022/525, 297, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

toplu taşıma kamu hizmetinin engelli bireylerin erişimine uygun hale getirilmesi için ilgili idareye tavsiyede bulunulmasına” karar vermiştir.²¹⁰

KDK kararında idarenin makul düzenleme yapmaması nedeni ile oluşan engelli ayrımcılığının giderilmesi tavsiyesi, bu konuda mücadelede başarılı bir örnek olarak kabul edilebilir.

TİHEK, 2023/257 numaralı başvuru hakkında verilen 05.09.2024 tarihli İhlal Kararı:

TİHEK’e yapılan başvuru özetle:

“...%64 oranında ortopedik engelli olan ve koltuk değneği ile yürüyebilen başvurusunun, garanti kapsamındaki mini fırınının arızalanması sonrasında servis yetkilileri tarafından kolaylık sağlanmadığı gerekçesiyle engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir”.

Başvurucu aldığı arızalı ürününün servise teslimi aşamasında, engel durumunu bildirmesine ve ürünü kargo ile teslim edebileceğini belirtmesine rağmen ürünün bizzat tesliminin gerektiğinin tarafına bildirildiğini, söz konusu durum hakkında müşteri hizmetleri ile görüşme gerçekleştirdiğini fakat kendisine farklı bir çözüm sunulmadığını bu nedenle şikâyetçi olduğunu ileri sürmüştür.

Muhatap iddiaya ait cevabında özetle:

“...söz konusu arızalı ürünün onarımını garanti kapsamında gerçekleştirdiklerini, firma olarak faaliyetlerini insan onurunu temel alarak insan hakları, kişilerin eşit muamele görme hakkı, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşitlik ilkesine saygı çerçevesinde yürüttüklerini ve bu konuda her geçen gün daha iyi olma amacıyla kendilerini geliştirdikleri, söz konusu başvuru üzerine servis hizmetleri bakımından dezavantajlı gruplara yönelik farklı hizmetler geliştirdikleri, konu dâhilinde dezavantajlı müşterilerden gelecek talep üzerine servis ekipleri tarafından müşterinin adresine gidilerek ürünün teslim alınması şeklinde bir sistem oluşturarak servis hizmetlerinde mağduriyet yaşanmaması konusunda gerekli tedbirleri alacaklarını”, belirtilmiştir. Başvurucu, firmadan gelen görüş yazısına cevaben, “...koltuk değnekleri ile ürünü kargoya teslimde zorlandığını, başlangıçta muhatabın kendisine yardımcı olması gerekirken bunun

²¹⁰ KDK, 30.05.2024, 2023/20103, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

yapılmadığını, bu konuda ileride sorun yaşanmaması adına mevzuatın değiştirilmesini” talep etmiştir.

TİHEK incelemesinde:

“...mevzuatta garanti kapsamındaki ürünün yetkili servise bizzat teslim edilmesine yönelik herhangi bir düzenleme bulunmadığını, ürünün evden alınmasının veya başvuranın kargo yolu ile ürünü muhataba ulaştırmasının karşı taraf için mali imkânı zor durumda bırakacak bir tedbir olarak değerlendirilemeyeceğini, ürünün başvuranın evinden teslim alınması ve onarımdan sonra evine teslim edilmesi yoluyla başvuranın, garanti kapsamında sahip olduğu onarım isteme hakkından yararlanması noktasında engel durumu nedeniyle yaşadığı sorunun çözülebileceğini, elde mevcut deliller ile başvuranın talebinin somut olay açısından ölçülü, gerekli ve uygun bulunduğunu ve muhatabın makul düzenleme yapmadığını, engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal ettiği kanaatine varıldığını açıklamıştır.”

Başvurucunun mevzuat değişikliği talebinin, yasama ve yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemlerden olması nedeniyle, inceleme yetkisinin bulunmadığı gerekçesiyle, kabul edilmez olduğu kararı verilmiştir.²¹¹

TİHEK, bir ticari şirketin uygulamasından kaynaklı engelli ayrımcılığı temelinde ihlalin varlığını doğru ve yerinde tespit ederek, engellilere yönelik özel düzenlemeler ve tedbirler alınmamasını bir ihlal olarak tespit ederek, iyi bir örnek karar oluşturmuştur diyebiliriz.

KDK 2023/13195 numaralı başvuru hakkında verilen 02.02.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya müracaat eden başvuru özetle:

“...engelli memur olarak çalıştığını, on bir yıldır lojman talebinde bulunduğunu, Kamu Konutları Yönetmeliği kapsamında sıra tahsisli kamu konutlarının tahsise esas puanlama sisteminde personelin eşi veya gaziler ile şehit yakınlarının eş, çocuk, anne, baba ve kardeş için bakmakla mükellef olup olunmadığına bakılmaksızın puanlama yapıldığını ancak konutta birlikte oturulacak engelli birey için puanlama yapılırken bakmakla mükellef olup olunmadığı koşulu istenildiğini belirterek Kamu Konutları Yönetmeliği puanlama cetveli ve Kamu

²¹¹ TİHEK, 05.09.2024, 2023/257, 931, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

Konutları Talep Formunda mağduriyetlere sebebiyet veren bu kısıtlamanın kaldırılmasını talep etmiştir”.

İdare cevabında özetle:

“...engelliler ile şehit yakınları ve gazilerimize kamu konutlarından yararlanmalarında pozitif ayrımcılık sağlanması, bu vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal refah düzeylerinin artırılması ve Devletin sağladığı imkânlardan daha verimli yararlanabilmelerinin sağlanmasının amaçlandığı, başvuruya ilişkin olarak Yönetmelik değişikliği çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir”.

KDK yaptığı araştırma ve inceleme ile dosyada mevcut deliller ışığında yaptığı değerlendirmede:

*“...Kamu Konutları Yönetmeliği puanlama cetvelinde engellilerle ilgili özel tedbirlerin yer aldığı tespit edilmiş olmakla birlikte engelli bireyler için puanlama yapılırken kanunen bakmakla mükellef bulunduğu ve konutta birlikte oturacağı her bir engelli aile ferdi koşulunun aranması ile engelli bireyler için farklı bir kriter aranma yoluna gidildiği tespit edildiğinden, puanlamaya ilişkin kriterlerin engelli bireylerin ekonomik ve sosyal yaşama eşit koşullarda katılımlarının sağlanması amacıyla Kamu Konutları Yönetmeliği puanlama cetvelinin engelli bireylerin mağduriyetini giderecek özel tedbirleri içerecek şekilde en kısa sürede yeniden düzenlenmesi hususunda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir”.*²¹²

KDK bu kararda engellilik mazeretine dayalı taleplerde, ayrımcılık teşkil eden hükümlerin mevzuata dâhil edilmemesini ayrımcılık olarak değerlendirerek, engelli ayrımcılığı ile mücadelede kararlılığını ortaya koymuştur diyebiliriz.

KDK, 2024/210 numaralı başvuru hakkında verilen 01.07.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya gelen başvuru özetle:

“...engelli kimliğinin varlığına rağmen, engelli kimliği nedeniyle Büyükşehir Belediyesi tarafından verilen ücretsiz seyahat kartını otobüslerde kullanırken herhangi bir sıkıntı yaşamamakla beraber metrodaki raylı toplu taşıma araçlarını kullanırken tekerlekli sandalye engeli olmamasına rağmen sadece tekerlekli sandalyeler için ayrılan geçiden geçiş hakkının bulunduğunu, söz konusu

²¹² KDK, 02.02.2024, 2023/13195, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025)

uygulamanın özellikle 3. şahıslarla seyahat ederken fazladan açıklama yapmasına ve küçük düşmesine sebep olduğunu, hâlbuki İstanbul ve İzmir gibi illerde tekerlekli sandalye kullanmayan engelli bireylerin tüm turnikelerden geçebildiklerini, konunun değerlendirilmesi amacıyla idareye başvuruda bulunduğunu, verilen yanıtta usulsüz kullanımı engellemek amacıyla uygulandığı açıklamasının yapıldığını belirterek engellilere yönelik pozitif ayrımcılık yapılması sürecinde rencide edici uygulamalardan vazgeçilmesi talebine ilişkindir.”

KDK, incelemesinde özetle:

“engelli bireylerin, farklı geçiş noktası tahsis edilmesi suretiyle ayrıştırılmasının engelli bireyler açısından ayrımcılık olarak değerlendirilmesi nedeniyle, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmayacakları şekilde uygulanması amacıyla evrensel tasarım yöntemleri ve gelişen bilgi teknolojileri kullanılarak makul uyumlaştırma yapılması gerektiği hususunda Büyükşehir Belediye Başkanlığına tavsiyede bulunulmasına karar verilmiştir”.²¹³

Engellilere yönelik uygulamalarda ayrımcılık teşkil eden düzenlemelerin izalesi için verilen bu tavsiye kararının engelli ayrımcılığı ile mücadelede önemli yer tutmaktadır diyebiliriz.

KDK, 2024/3090 numaralı başvuru hakkında verilen 24.07.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya gelen başvuruda özetle:

“...%45 engelli raporuna istinaden, Büyükşehir Belediyesince verilen, belediye otobüslerinde geçerli ücretsiz ulaşım kartı için her yıl kart vizeleme işlemleri için ücret talep edildiği ve bu nedenle ücret talep edilmemesi istenmiştir”.

KDK incelemesinde özetle:

“...kimi yerel yönetim uygulamalarında yönetimlerin engelli otobüs kartlarını sağlık raporu süresince vize yenileme işlemine tabii tutmadığı, bu uygulamanın hem kartın usulsüz kullanımının önüne geçtiği hem de engelli bireylerin ulaşım hakkı açısından mağduriyetine neden olmadığı, bu uygulamanın iyi bir uygulama örneği olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, idarenin usulsüz kullanımların önüne geçme amacıyla uygulamasının anlaşılabilir olduğu ancak sağlık kurulu raporu süresi göz önünde bulundurulmadan her yıl ücretli vizeleme işlemini zorunlu tutmasının makul olmadığı bu nedenle engelli bireylerin haklarını korumak için daha

²¹³ KDK, 01.07.2024, 2024/210, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

*uygun alternatiflerin değerlendirilmesi gerektiği hususunda Büyükşehir Belediye Başkanlığına tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir”.*²¹⁴

KDK bu kararında engelliler için müşküliyet çıkaran uygulamalar son verilmesi yönünde tavsiyede bulunarak idarenin engelli ayrımcılığına sebep olan uygulamalarının önüne geçilmesinde iyi bir örnek sergilemiştir diyebiliriz.

KDK, 2023/13195 numaralı başvuru hakkında verilen 02.02.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya ulaşan başvuru özetle:

“...Orman Bölge Müdürlüğünde engelli memur olarak çalıştığını, 11 yıldır lojman talebinde bulunduğunu, ancak Kamu Konutları Yönetmeliği puanlama cetveli ve Kamu Konutları Talep Formunda engelliler için mağduriyetlere sebebiyet veren puanlama ile ilgili kısıtlamanın kaldırılmasını talep etmiştir”.

KDK, incelemesinde ve araştırmasında dosyada mevcut cevap ve delilleri değerlendirmesinde:

*“...Kamu Konutları Yönetmeliği puanlama cetvelinde engellilerle ilgili özel tedbirlerin yer aldığı tespit edilmiş olmakla birlikte engelli bireyler için puanlama yapılırken kanunen bakmakla mükellef bulunduğu ve konutta birlikte oturacağı her bir engelli aile ferdi koşulunun aranması ile engelli bireyler için farklı bir kriter aranma yoluna gidildiği tespit edildiğinden, puanlamaya ilişkin kriterlerin engelli bireylerin ekonomik ve sosyal yaşama “eşit koşullarda” katılımlarının sağlanması amacıyla Kamu Konutları Yönetmeliği puanlama cetvelinin engelli bireylerin mağduriyetini giderecek özel tedbirleri içerecek şekilde en kısa sürede yeniden düzenlenmesi hususunda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir”.*²¹⁵

Tavsiye kararı cevabında Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından başvuruya ilişkin Yönetmelik değişikliği çalışmalarının devam ettiği belirtilmiştir.²¹⁶

²¹⁴ KDK, 24.07.2024, 2024/3090, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

²¹⁵ KDK, 02.02.2024, 2023/13195, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

²¹⁶ KDK, “2024 Yıllık Raporu”, s. 445

KDK, vermiş olduğu tavsiye kararıyla idarenin mevzuat değişikliğine gitmesine ve bu şekilde engelli ayrımcılığının giderilmesine katkı sunmuştur diyebiliriz.

KDK, 2024/688 numaralı başvuru hakkında verilen 11.07.2024 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK'ya başvuru, Eşit Haklar İçin İzleme Derneği tarafından yapılmış olup özetle:

“...Küçüklerin Evlat Edinilmesinde Aracılık Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tüzük 'ün 6'ncı maddesinde yer alan, e) Fiziksel, zihinsel ve ruhsal bir engelinin, sürekli bakımı gerektiren, bulaşıcı veya süregelen bir hastalığının bulunmadığını, ayrıca alkol veya uyuşturucu madde bağımlısı olmadığını belirten sağlık kurulu raporu, kriterinin engelli bireylerin evlat edinmelerini engellediği, engelliliğin kategorik olarak evlat edinme hakkını ortadan kaldıran nedenler arasında sayılmasının doğrudan ayrımcılık anlamına geldiği ifade edilerek ayrımcı hükmün tüzükten çıkarılması ve maddenin insan hakları normlarına uygun olarak yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir”.

KDK incelemesinde ve araştırmasında dosyada mevcut deliller kapsamında özetle:

*“...idarece çocuğun üstün yararı esas alınarak evlat edinme işlemlerinde belgeler istenildiği ifade edilmiş, uygulamada çok yönlü araştırma yapıldığı her bir dosyada çocuk yararı odağında karar verildiği, uygulama açısından engellilere yönelik kategorik bir başvuru reddetme durumunun söz konusu olmadığı vurgulanmış olsa da küçüklerin evlat edinilmesinde ‘İstenilen Belgeler’ kısmında ‘fiziksel, zihinsel ve ruhsal bir engelinin bulunmadığını’ şeklinde yer alan ifadenin engelli bireylerin evlat edinme başvurusundan imtina etmemelerini sağlamak amacıyla ilgili mevzuattaki ‘İstenilen Belgeler’ bölümünün engelli hakları açısından yeniden düzenlenmesi yönünde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir”.*²¹⁷

İdare cevabında, yönetmelikte değişiklik yapılması için hazırlanan taslakta özetle:

“...Başvuruda istenilecek bilgi ve belgeler başlıklı 7'nci maddenin birinci fıkrasının d bendinde değişiklik yapılmasının uygun olduğunun değerlendirildiği,

²¹⁷ KDK, 11.07.2024, 2024/688, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

*bahse konu madde doğrultusunda engelli bireylerin evlat edinme hizmetinden yararlanmayı istemeleri halinde engel durumunun, ebeveyn olarak bir çocuğun bakım sorumluluğunu yerine getirmesine engel olup olmayacağının değerlendirmeye alınacağı, ayrıca mevzuat taslağına eklenen maddeye ilişkin olarak evlat edinme başvurusunda bulunan kişi ve eşlerin aldıkları sağlık kurulu raporları hususunda Sağlık Bakanlığı ile yazışmalar yapılması ve toplantı gerçekleştirilmesinin planlandığı belirtilmiştir”.*²¹⁸

KDK bu kararı ile engelli ayrımcılığına yol açan mevzuat hükümlerinin idarece değiştirilmesiyle birlikte ayrımcılıkla mücadelede önemli adım atmıştır diyebiliriz.

KDK, 2024/5675 numaralı başvuru hakkında verilen 25.10.2024 tarihli Ret Kararı:

KDK’ya dilekçe sunan başvuru özetle:

“...Hukuk Fakültesinden yüksek onur derecesiyle mezun olduğu, tezli yüksek lisans programı tez aşamasında eğitimini sürdürmekte olduğu, %98 bedensel engelli olduğu, tekerlekli sandalye kullandığı, akademisyen olmak istediğini, akademik kadroya girişte kamudaki %3’lük engelli kotasının akademide uygulama alanı bulmamasından dolayı zorluklarla karşılaştığını, mevzuat gereği engelli bireylerin çalışma ve istihdamına ilişkin olarak devlete görevler düştüğünü, fırsat eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi, topluma dâhil olabilmesi adına gerekli tedbirlerin alınması gerektiği, ilgili bakanlık eylem planlarında açık, bütünleştirici ve erişilebilir istihdam imkânlarının geliştirilmesi amaçlandığı ve öncelendiği bu nedenle diğer mevzuatta mevcut kamudaki %3 engelli kotasının akademik kadrolar bakımından uygulamasını talep etmiştir”.

Muhatap idare cevabında özetle:

“...kanunda böyle bir düzenleme olmadığı, öğretim elemanı mesleğine girişin, mesleğin niteliğine uygun olarak özel alım usulüne tabi olduğu, öğretim elemanlarının memurlardan ayrı olarak Anayasada yazılı diğer kamu görevlileri kapsamında yer aldığı, diğer kamu görevlileri arasında yer alan hâkim ve savcılar ile TSK personeli için engelli kontenjanı ayrılmadığı gibi, kariyer meslek mensupları olarak bilinen müfettişler, denetçiler ve kariyer uzmanı kadroları için de böyle bir kontenjanın belirlenmediği, öğretim üyesi dışındaki öğretim elemanı kadrolarına yapılacak atamalara ait yönetmelikte de engelli bireyler için pozitif ayrımcılığa

²¹⁸ KDK, “2024 Yıllık Raporu”, s. 444.

ilişkin herhangi bir hüküm bulunmadığı, yükseköğretim mevzuatına göre engellilerin Türkiye çapında ilan edilen araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi kadrolarına başvurularını engelleyen herhangi bir hükmün de yer almadığını ileri sürmüştür”.

KDK, şikâyeteye yönelik araştırma ve incelemesinde, dosyada mevcut belge ve deliller ışığında özetle:

*“...Yükseköğretim Kanunu’na tabi öğretim elemanları bakımından zorunlu kota sisteminin uygulanmasının, mesleğin özü ve niteliği ile uyuşmayacağı düşüncesindedir. Toplumun gelişiminde önemli bir unsur olan öğretim elemanları, akademik yeterliliğe ve diğer mesleki becerilere sahip bireyler arasından objektif kriterlere göre seçilmesi gereken, herhangi bir gruba pozitif ayrımcılık tanınmasının verimli sonuçlar doğurmayacağı bir meslek grubu olup, bu yönüyle kıyaslanan kadrolardan ayrılmakta olduğunu, kamu veya özel sektördeki diğer meslek gruplarından farklı olarak akademik kadrolar bakımından EKPSS veya kura sonucuna göre yerleştirme yöntemleri gibi merkezi ve toplu alım yöntemleri ile alım yapılmadığından kota sisteminin uygulanması mümkün görülmediğini vurgulamaktadır. Kota sistemi sayesinde yapılan, alımlar eşit ve hakkaniyetli olmaktadır. Engellilik durumu bireylerin akademik faaliyetleri icra etmesinde ayrımcılık teşkil edecek bir unsur değilken, öğretim elemanı kadrosu için yapılacak alımlarda yükseköğretim kurumları tarafından engellilik durumu sebebiyle ayrımcılığa uğrayan bireyler, yukarıda bahsi geçen mevzuat kapsamında ayrımcılık temelinde haklarını arayabilirler demektedir. Bu nedenle, talep konusunda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 53’üncü maddesinde düzenlenen %3 engelli çalıştırma zorunluluğunun diğer adıyla kota sisteminin, 2547 sayılı Kanun’a tabi öğretim elemanları bakımından uygulama alanı bulmasının mesleğin özü ve niteliği ile uyuşmayacağı tespit edilerek başvurunun reddine karar verilmesi gerektiği kanaatine varmıştır”.*²¹⁹

Karar engelli istihdamında fırsat eşitliğinin önünde mevcut bir düzenlemenin bertaraf edilmesi fırsatını tepmiştir demek mümkündür. Bu haliyle karar, engellilerin akademik kadrolarda istihdamında yaşanan zorluklar görmezden gelmektedir. Fırsat eşitliği yönünden yasal bir zorunluluk olması engelli istihdamı açısından pozitif bir kazanım olduğu yadsınamaz. Devlet kendi istihdam kurallarını belirlerken bu fırsat eşitliğini bağlı olduğu mevzuat ve uluslararası sözleşmeler gereği, mümkün mertebe

²¹⁹ KDK, 25.10.2024, 2024/5675, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

geniş tutmalıdır. Bu nedenle KDK vermiş olduğu ret kararı ile engellilerin akademik kadrolarda bir kota elde etmesi önünde durmuştur. Kararın gerekçesi mesleğin özünün engelli istihdamı için uygun olmadığı sonucuna varmaktadır. Akademisyenlik engelli bireyler için sırf engelli oldukları için ifa edilemeyecek bir meslek değildir. 18 ve 19 yüzyıl hukuk ekollerinde, kanunların toplumun peşinden koştuğu ve yasa koyucunun toplum ihtiyaçlarına cevap veren kanunlaştırma çabalarının hep bir adım geriden geldiği kuramına, teknoloji çağını yaşadığımız 21 yy da teknolojinin kullanım sahasının çok gerisinden geldiğini ileri sürebiliriz. Pandemi sürecinde çoğu ders çevrimiçi dijital teknoloji ile yapıldı. Bu dersleri veren akademisyenler evden ders sunumu yapabildiler. Bu da gösteriyor ki engelli bir akademisyenin teknolojik imkân ile bulunduğu konumda ders vermesi mümkündür. Hal böyle olunca mesleğin özüne aykırılık gerekçesi kadük kalmıştır diyebilmeliyiz.

Kararın gerekçesinde gösterilen, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yer alan %3 engelli kotasının, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na tabi öğretim elemanları bakımından doğrudan uygulanamayacağı ve bu yönde bir zorunluluğun bulunmadığı hususunda, temel alınan argüman, akademik mesleğin doğası gereği özel yeterlilikler gerektirmesi ve öğretim elemanlarının diğer kamu görevlilerinden farklı olarak özel alım usullerine tabi tutulmasıdır. Ancak kararın gerekçelendirilmesinde, mesleki yeterliliğin nesnel değerlendirme ölçütleri ile belirlenmesi gereğine yapılan vurguya rağmen, engelli bireylerin potansiyel olarak akademik yeterliliğe ulaşamayacakları yönündeki örtük varsayımın öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, pozitif ayrımcılık ilkesi çerçevesinde engellilere tanınması gereken makul düzenlemeler ve fırsat eşitliği ilkesinin yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir.

Zira karar, akademik yeterliliği yalnızca “*engelsiz bir beden normuna*” göre ölçen geleneksel yaklaşımlara yaslanmakta ve teknolojik olanaklarla desteklenmiş erişilebilir akademik ortamların sağlanabileceği gerçeğini göz ardı etmektedir. Oysaki Pandemi süreciyle birlikte yükseköğretimde yaygınlaşan dijital eğitim modelleri, fiziksel mekâna bağlı olmaksızın akademik faaliyetlerin sürdürülebileceğini fiilen kanıtlamıştır. Bu gelişmeler

ışığında, engelli bireylerin fiziksel koşullar nedeniyle akademik kadrolara uygun görülmemesi, toplumun en bilgi temelli kurumu olan üniversitelerin kapsayıcılık konusunda geriden geldiğini düşündürmektedir.

Kaldı ki, Anayasa'nın 10. ve 50. maddelerinde açıkça belirtildiği üzere, devletin dezavantajlı gruplar lehine pozitif tedbirler alma yükümlülüğü, sosyal hukuk devleti ilkesinin gereğidir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme de devletin yalnızca ayrımcılığı önlemeye değil, aynı zamanda eşitliği sağlamak üzere aktif önlemler almasına hükmeder. Hal böyleyken, öğretim elemanlığı gibi yüksek nitelik gerektiren bir alanda engelli bireylerin kota yöntemiyle desteklenmesini “*mesleğin doğasına aykırı*” gören bir değerlendirme, mevzuatın korumaya çalıştığı eşitlik ilkesini işlevsiz kılmakta ve ayrımcılığı dolaylı biçimde yeniden üretmektedir.

Bu kararda mesleğin niteliğinin engelli bireylere uygun görülmemesi, yalnızca bireysel bir talebin reddi değil, aynı zamanda yapısal bir dışlanmanın meşrulaştırılması riskini de beraberinde taşımaktadır. Kurumun asli fonksiyonu olan ayrımcılıkla mücadele görevini bu bağlamda yerine getirmediği; aksine, engelli bireylerin akademik hayatta yer alma mücadelesini zayıflatıcı bir karar aldığı değerlendirilebilir. Akademi gibi çoğulculuğun, çeşitliliğin ve farklı bakış açılarının en çok ihtiyaç duyulduğu bir alanda, engelliliği bir “engel” olarak gören yaklaşım, bilgi üretiminin meşruiyetini de sorgulatır hale getirmektedir. Bu sebeple, KDK'nın bu kararının, engelli bireylerin kamusal alanlara tam ve etkin katılımını sağlama misyonuyla çeliştiği, sosyal adalet ve kapsayıcı kamu politikaları açısından yeniden gözden geçirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

3.7. Resen İnceleme Sonucu Verilen Ayrımcılık İhlali Kararı

TİHEK, 2024/315 numaralı başvuru hakkında verilen 14.03.2024 tarihli Kısmen İhlal, Kısmen İhlal Yapılmadığı Kararı:

Resen inceleme (Bkz. Sayfa 67 Tablo 1), sosyal medya platformlarında yer alan, Ankara'da özel halk otobüsüne binmek isteyen engelli vatandaşa otobüs şoförünün: “...İn aşağıya. Şimdiye kadar bindiğine say. Sen bir de sağlam olsan bize ne yapardın kim bilir” şeklinde söylemde bulunarak,

vatandaşı otobüse almamasının ayrımcılık yasağına aykırılık teşkil ettiği iddiasına yöneliktir.

Yasa Kurumun görevleri arasında, “...insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak ve insan hakları ihlallerini resen incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmeyi” saymıştır. Bu görev ve yetki kapsamında Kurulun 2/11/2023 tarihli ve 2023/846 sayılı kararı ile bahse konu olaya ilişkin resen inceleme süreci başlatılmıştır.

Buna göre:

“...engelli vatandaşa yönelik bir hakkın kullanılmasında ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesinde meşru ve makul bir temele dayanmaksızın engeli sebebiyle farklı muamelede bulunulduğu” hususları değerlendirilmektedir.

İnceleme sonucunda muhatap Şirkete ait otobüse alınmayan ve gerçekte toplu taşımadan ücretsiz yararlanma imkânından mahrum bırakılmak istenen engelli vatandaşa yönelik, engellilik temelinde doğrudan ayrımcılık yapıldığı ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaati oluşmuştur.

EGO Genel Müdürlüğü sunduğu görüşte özetle:

“...özel halk otobüsü sahibi muhatap Şirket hakkında para cezası uygulandığı ve aracın bir gün süre ile parka çekildiği belirtilmiştir”.

Buna göre TİHEK yaptığı değerlendirmede EGO Genel Müdürlüğü açısından:

“...Görüş yazısı ekinde yer alan belgeler arasında muhatap şirket hakkında düzenlenen bir günlük park bedeli ücretine ilişkin para alındı belgesi ve araç hakkında para cezası uygulanmasına ilişkin komisyon kararının bir sureti olduğu görülmektedir. Mavi Masaya yapılan bir başvuru üzerine verilen cevabi yazıda özel halk otobüslerine Belediye aracılığıyla gelir desteği ödemesi yapıldığı, serbest geçiş kartlarının iptal edilmediği ve vatandaşları mağdur eden uygulamaların varlığı halinde gerekli yaptırımların uygulanacağı da belirtilmiştir. Bu çerçevede EGO Genel Müdürlüğünün engelli bireyin özel halk otobüsüne alınmaması üzerine gerekli denetimi yaptığı ve sorumlu Şirket hakkında mevzuat kapsamında yaptırım uyguladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle denetim yükümlülüğünü yerine getiren EGO

*Genel Müdürlüğünün ayrımcılık yasağının ihlali nedeniyle sorumlu tutulamayacağı kanaatine varmıştır”.*²²⁰

TİHEK bu vakıda, engelli temelli ayrımcılık fiilini, sosyal medya paylaşımları ile görüp, bir başvuru olmadan kendiliğinden incelemeye alması ile ayrımcılık mücadelesinde kanunun kendisin tanıdığı yetkiyi kullanabildiğini görmekteyiz. Engelli ayrımcılığı ile mücadele iradesinin TİHEK tarafından ortaya konması ihlallerin önlenmesi için önemli bir adımdır.

TİHEK, 2022/07 numaralı başvuru hakkında verilen 04/01/2022 tarihli Karar Verilmesine Yer Olmadığı Kararı:

TİHEK, Disleksi, Dikkat Eksikliği, Hiperaktivite bozukluğu gibi rahatsızlıklara sahip okuyucu yardımı alan engelli bireylerin, sınav esnasında okunan soruları duyarken eş zamanlı olarak sınav sorularını görerek takip edebilmesi için okuyucuya ve adaya birer adet olmak üzere iki kitapçık temin edilecek şekilde 2021 YKS Kılavuzu'nun güncellenmesi ve yeni uygulamanın, ÖSYM'nin yetki alanındaki bütün sınavlarda kalıcı ve yerleşik hale getirilmesi talebi ile resen inceleme başlatmıştır.

Muhatap kurum görüş talebini:

“...buna ilişkin düzenlemelerin yapıldığını ve sınav kitapçıklarında düzenlemeye yer verildiğini, sınavların artık bu şekilde gerçekleştirilmeye başlandığını”, olarak cevaplamıştır.

TİHEK engellilik temelinde ayrımcılık iddiasına muhatap ÖSYM tarafından başvuru konusu talebin yerine getirildiği, Disleksi, DEHB gibi rahatsızlıklara sahip engelli bireyler için makul düzenlemeler yapılarak sınavların icra edileceği cevabı ile tatmin olmuş, ilgili düzenlemenin aday başvuru kılavuzuna işlenerek hüküm altına alındığı anlaşılmakla, karar verilmesine yer olmadığına, karar vermiştir.²²¹

²²⁰ TİHEK, 14.03.2024, 2024/315, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

²²¹ TİHEK, 04.01.2022, 2022/07, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

Engelli ayrımcılığı ile mücadele yönünden, muhatap kurumların başvuru hakkında gerekli düzenlemeyi yapmış olmalarının müspet bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

3.8. ÖSYM Sınav Sistemine Dair Engelli Ayrımcılığı Kararları

TİHEK, 2022/582 numaralı başvuru hakkında verilen 24/01/2023 tarihli İhlal Kararı:

ÖSYM, 23.04.2022 tarihinde, sonraki gün gerçekleştireceği EKPSS'ye ait bilgilendirme ve hatırlatma amacıyla, bir görsel vasıtasıyla duyuru yapılmıştır. Söz konusu duyurunun görme engelli adaylar için sesli, işitme engelli adaylar için ise işaret dilinde yapılmamasının engelli bireyler için ayrımcılık oluşturarak erişim ve bilgi alma haklarının ihlali anlamına geldiği iddiaları çeşitli sosyal medya platformlarında yer almıştır. Bu durum üzerine TİHEK'in, 2022/308 sayılı Kararı ile ayrımcılık yasağının ihlal edilip edilmediğinin tespiti gayesiyle resen inceleme başlatılmıştır.

12.05.2022 tarihinde ise, aynı konuya ilişkin olarak engellilik temelinde ayrımcılık yapıldığı iddiası ile başvuruda bulunulmuştur. Mevzuat gereği resen inceleme ve başvurularda aynı usulün uygulanması ile başvuru ve resen inceleme konusunun aynı olması nedeniyle inceleme süreci 2022/582 sayılı başvuru dosyası üzerinden devam etmiştir.

Başvuru:

“...görme engeli bulunan başvuranın ÖSYM tarafından Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı'na (EKPSS) ilişkin yayınlanan duyurunun erişilebilir olmaması nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığı” iddiasına ilişkindir.

TİHEK incelemesinde özetle:

“...EHİS'e göre kamuya sunulan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ve farklı engelli gruplarına uygun teknolojilerle güncel olarak ve ek bir bedel alınmaksızın açıklanması gerektiği, bu noktada erişilebilirlik hizmetlerinin sağlanmasının belirli bir süreç ve aşama gerektirdiği, ancak erişilebilirliğin hayata geçirilmesi adına uyarlanabilir, somut, takvime bağlı çözüm önerilerinin ortaya koyulması gerektiği, başvuruda, başvuranın yazılı görüşünde de ifade edildiği üzere bir sosyal medya paylaşımının erişilebilir hale getirilmesi için büyük teknik yatırım, ciddi bir planlama gerektiren maliyet yahut insan kaynağı temin edilmesi gibi uzun

süreçler gerekmediği, tüm bu hususlar birlikte ele alındığında muhatap Kurum tarafından sosyal medya üzerinden yapılan duyuruların farklı engel grupları gözetilerek erişilebilir bir biçimde sunulması adına gerekli çaba ve çözüm önerilerinin ortaya koyulmadığı, engelli bireylerin bilgi alma hakkından yararlanmada nesnel olarak haklılaştırılamayan dezavantajlı bir konuma sokulduğu ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna varmıştır”.²²²

TİHEK resen ele aldığı ihlal hali için bir başvurunun ortaya çıkması ile vakıayı bu başvuru dosyası üzerinden ele aldığını görmekteyiz. Buna göre de ilgili kurum uygulamasının engelli ayrımcılığına yol açtığını tespit etmek suretiyle, ayrımcılık ile mücadelede önemli bir veri sağladığı söylenebilir.

KDK, 2023/5218 numaralı başvuru hakkında verilen 11/07/2023 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK’ya yapılan başvuru özetle:

“...17-18 Haziran 2023 tarihli YKS sınavında, engelli adaylara, engelli ek puanı verilmesinde nesnel bir ölçüye dayanılmadığı, engelliler yönelik ek puan verilmesinde nesnel ölçüye dayanılmasını ve bu durumun YKS 2023 sınav kılavuzuna dahil edilerek, önceki başvurularına cevap verilmemesi halinin de incelenmesi talebiyle yapılmıştır.”

ÖSYM başvuruya ilişkin görüşünde özetle:

“...engelli raporunu usulüne uygun şekilde ibraz eden adaylar için engel durumlarına göre düzenleme yapıldığı ve mevzuata uygun şekilde ek puan verildiği, bu durumun sınav kılavuzlarında yer aldığını ifade etmiştir.”

KDK, başvuru hakkında görüş sunması için YÖK’e de bir yazı iletmış ve bilgi vermesini talep etmiştir. YÖK cevabında, “...öğrenci seçme ve yerleştirme işlerinde tek yetkili kurumun ÖSYM olduğu, onun işlemlerini bağımsız şekilde kendi mevzuatına göre yürüttüğünü” belirtmiştir.

KDK, araştırma ve incelemesinde, dosyada mevcut bilgi ve belgeler ışığında özetle:

“...engelli adayların seçme ve yerleştirme işlemlerinde engel türü ve engel derecesi göz önünde bulundurularak, idarenin takdir yetkisine göre ek puan verildiği, ancak adayların engel türü ve derecesine karşılık gelen puanın ne olduğu,

²²² TİHEK, 24.01.2023, 2022/582, 63, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

değerlendirmenin hangi usul ve esaslara göre yapıldığı, hangi adayın ne kadar ek puana hak kazandığı hususlarında gerekli düzenlemelere yer verilmediğini tespit etmiştir”

KDK'ya göre, idarece idari işlem tesisinde “şeffaflık”, “hesap verebilirlik”, “öngörülebilirlik”, “belirlilik” gibi ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle engelli adayların ek puan işlemleri hususunda esasların açıkça belirlenmesi adına ikincil bir düzenlemeye gidilmesi ve belirlenecek usul ve esaslara YKS kılavuzunda da yer verilmesi yönünde ilgili idareye tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir.²²³

KDK, 2025/1104 numaralı başvuru hakkında verilen 25/05/2025 tarihli Kısmen Dostane Çözüm, Kısmen Ret Kararı:

KDK önüne gelen 06/12/2024 Tarihli başvuru özetle:

“...Dikey Geçiş Sınavı (DGS) sınavlarında da engelliler için ek süre verilmesi, ellerini kullanamayan engelli adaylar için görevlendirilen sınav görevlilerinin unvanlarının, yazıcı-işaretleyici olarak değiştirilmesi talebine aittir”.

Başvuru hakkında ön inceleme esnasında, idari başvuru yolu tüketilmediği için gönderme kararı tesis edilmiştir.

Bu sefer 18.01.2025 tarihinde, yapılan ikinci başvuruda özetle:

“...ÖSYM tarafından ortopedik engellilerden ellerini kullanamayan adaylara işaretleyici desteğinin sağlanmasını, makul düzeyde ek süre tanınmasını, YKS’de uygulanan ek süre ve ek puan uygulamasının DGS ’de de geçerli olmasını, bu adaylara destek veren sınav görevlilerinin unvanlarının, yazıcı-işaretleyici olarak değiştirilmesini talep etmiştir.”

KDK, YÖK ve ÖSYM’ye başvuru hakkında bilgi, belge ve cevap vermeleri için yazı göndermiştir.

YÖK verdiği yanıtta özetle:

“...bünyelerinde engelli öğrenci çalışma kurulu oluşturulduğunu, kurul çalışmaları neticesinde sınav ve ek puan verilecek sağlık raporlarının belirlendiği, buna göre de fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla YKS de ek puan uygulamasının yapıldığını, ancak bir yükseköğretim programından mezun olan adayın ilgili programın gerektirdiği bilgi, beceri ve yeterlilikleri elde etmiş olarak mezun olması

²²³ KDK, 11.07.2023, 2023/5218, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 04.05.2025).

beklendiğinden ön lisans eğitiminin devamı niteliğinde olan DGS’de ek puan uygulamasının yapılmadığı bilgisini vermiştir.”

ÖSYM verdiği yanıtta özetle:

“...Kılavuzun YÖK onayıyla yürürlüğe gireceği, özetle dikey geçiş süreçlerinin YÖK tarafından belirlenen kriterler ve ÖSYM tarafından hazırlanan kılavuz çerçevesinde yürütüldüğü, 2025 yılından itibaren DGS’de Yönetmelik şartlarını taşıyan engelli adaylara ek süre tanınacağı, DGS’de engelli adaylara ek puan uygulanması talebiyle ilgili olarak, YÖK’ün yetkili olduğu, DGS sınavında talep eden engelli adaylara işaretleyici görevlisi tahsis edilmekte olduğu, aday tarafından yazılması gereken bilgilerin yazılması ve talep edilmesi hâlinde adayın söylediği işlemlerin kaydedilmesi veya okunması gibi görevleri yerine getirdiği, bu unvanın mevcut uygulamadaki kullanımının devam etmesinin uygun olduğunu belirtmiştir”.

KDK inceleme ve değerlendirmesinde, dosyada mevcut bilgi ve belgeler eşliğinde özetle:

“...kurumların görev ve yetkileri çerçevesinde engelli bireyler için engel türü ve derecesine göre bireysel bir değerlendirme yapma eğiliminde olduklarını, farklı uygulamalar yapılması, eşitlik ilkesinin ‘eşitler arasında eşitlik’ değil, ‘farklı ihtiyaçlara farklı çözümler’ anlayışına sahip olduğu, ek süre ve işaretleyici yardımı gibi somut uygulamaları, ihtiyaç temelli yaklaşımın bir göstergesi olarak değerlendirmenin mümkün olduğu, cevabi yazılardan, engelli adaylar için sınav konforunu artırma çalışmaları bildirilmiş olup, bu konuda çeşitli komisyonların çalıştığının ifade edildiğini, kurumların engelli adaylara yönelik iyileştirmeler yapma iradesinin bulunduğunu, yazıcı, işaretleyici unvan değişikliği talebinin, ÖSYM cevabında, mevcut uygulamanın yeterli olduğu ve bahse konu “işaretleyici” unvanı görevlilerinin hem işaretleme hem de yazma işlemlerini yapabildiği anlaşıldığı, engelli haklarının ihlal edilebileceğine dair herhangi bir bulguyla karşılaşılmadığı ve talebin yerine getirilmesi durumunda bireyler üzerinde herhangi bir farklı sonucun oluşmayacağını tespit edildiğini, yarışmaya dayalı sınavlarda adaletin sağlanması tüm kurumların önceliği olması gerektiği, DGS’nin ön lisans sonrası bir sınav olması ve mezunların belirli yeterliliklere sahip olması beklentisinden ileri gelen gerekçede hukuka aykırılık tespit edilmediği, KDK’nın benzer taleplere ilişkin olarak başvuranın engelli öğrenciler için Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı ve Dikey Geçiş Sınavında ek puan verilmesi yönündeki talebinin reddedilmesinin hukuka ve hakkaniyete uygun olduğu kanaati 22/04/2020 tarih ve 13/05/2020 tarihli sayılı Ret Kararları verilmiş olduğu, bu nedenle sınav görevlisi unvanının yazıcı, işaretleyici olarak değiştirilmesi talebinin

*pratikte farklı bir durum ortaya çıkarmayacağı anlaşıldığından reddine, YKS’de uygulanan ek puan sisteminin, DGS’de de uygulanmasına yönelik talebin, DGS’nin, ön lisans eğitimi tamamlayan bireylerin lisans öğrenimine geçişinde, belirli yeterlilikleri ölçmeyi amaçlayan bir sınav olduğu ve bu kapsamda idarece yapılan değerlendirmede hukuka aykırılık bulunmadığı, bu nedenle talebin reddine, başvurunun DGS’de ek süre verilmesi talebinin ise Engelli Bireylere Yönelik Sınav Uygulamaları Yönetmeliği kapsamında 2025 yılından itibaren uygulanmaya başlanacağı anlaşılmaması nedeni ile başvuru talebinin dostane çözüm ile sonuçlanmasına karar vermiştir”.*²²⁴

KDK bu başvuru esnasında, önce idari başvuru yolu tüketilmediği için başvuru hakkında gönderme kararı, ardından gelen ikinci başvuru hakkında kısmen ret, kısmen de dostane çözüm kararı vermiştir. Karar engelli ayrımcılığı ile mücadele açısından eleştirilecek yönler ihtiva etmektedir. DGS sınavı akademik düzeyde bir yarışma sınavı olarak tanımlanmaktadır. Bu sınavda belli bir eğitim başarısına sahip engelli bireyin diğer adaylar ile puan anlamında bir fark gerektirecek bir durumda olmadığı ve bu nedenle de ek puan verilemeyeceği görüşünde karar kılınmıştır. Diğer sınavlar ile DGS sınavı arasında bir ayırım uygulandığı açıktır. Diğer sınavlarda da engelli birey belli başarı ölçütlerini yerine getirmek suretiyle sınava alınmaktadır. Bu eğitim düzeyi ile akademik eğitim düzeyi arasında bir fark olduğunu savunmak, sınavlar arasında bir hiyerarşi olduğu sonucunu doğurmaktadır. YKS sınavında engelli bireylere ek puan verilmesi ve ona göre tercih yaparak pozitif ayrımcılık uygulanması ile bunun DGS sınavında uygulanmaması çelişki oluşturmaktadır. Engelli bireylerin zaten zor erişebildikleri yüksek eğitim haklarının bu şekilde devamının önüne geçildiğini de iddia etmek mümkündür. Sosyal Model penceresinden engelliliği değerlendirdiğini iddia eden KDK’nın, bu kararların da engelli ayrımcılığı ile mücadele de eksik kaldığı söylenebilir.

²²⁴ KDK, 20.05.2025, 2025/1104, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 30.06.2025).

3.9. ÖTV Muafiyetine Bağlı Engelli Ayrımcılığı Kararları

KDK, 2018/4245 numaralı başvuru hakkında verilen 31/08/2018 tarihli Tavsiye Kararı:

KDK önüne gelen başvuru özetle:

“...otizm hastası oğlunun, 2010 yılına ait sağlık kurulu raporunda %90 oranında engelli olduğu tespit edildiği, 2011 yılında ise eğitim amaçlı olarak alınan raporda %80 oranında engelli oranı verildiği, rapora itiraz etmediklerini, 2015 yılında 2010 yılında düzenlenen rapora istinaden motorlu taşıtlar vergisi (MTV) ve özel tüketim vergisinden (ÖTV) muaf tutularak bir araç satın aldığı, Maliye Bakanlığı’nın 2011 yılında çocuğun engelinin %80 olarak belirlenmesine rağmen 2010 yılındaki raporu kullanması sebebiyle kendisine geçmişe yönelik olarak MTV, ÖTV ve vergi zıyatı borcu çıkardığı, ancak kendisinin 2018 yılında almış olduğu raporda çocuğunun %90 oranında engelli olduğunu tespit edildiğini ve kendisinden istenilen vergi borçlarının terkin edilmesi talebi içermektedir”.

Gelir idaresinden istenen bilgi ve belgelere ait cevapta özetle:

“...malul veya engellinin, birden fazla engelli raporu olması durumunda en son tarihli raporun dikkate alınacağını engellilik durumunu gösterir son raporun %80 oranında olması nedeni ile işlemin hukuka uygun olduğu beyanını vermiştir”.

Sağlık Bakanlığından istenen bilgi konusunda bakanlık tatmin edici bir cevap sunmamıştır.

KDK incelemesinde özetle:

“...istisnadan yararlananların, başvuru sırasında %90 ve üzeri engelli olmaları gerektiği, ancak son raporun kabul edilmesinin bu durumu belirlemede yetersiz kaldığı, bu itibarla uygulamada değişikliğe gidilerek raporlar arasında farklılık olması durumunda istisna hakkından yararlanmak isteyen kişilerin yetkili sağlık kuruluşlarından güncel engel durumlarını gösterir rapor alınmasının istenilmesinin hakkın ihkaki ve sonradan ortaya çıkabilecek mağduriyetleri önleme hususunda daha etkili olacağı, bu itibarla hukukî belirlilik ilkesi ve orantılılık ilkeleri ile bağdaşmayan ÖTV Liste Uygulama Genel Tebliğinde yer alan düzenlemenin değiştirilmesi, başvuranın güncel engel oranı %90 olduğundan ÖTV istisnasından yararlanması hususunda gerekli yasal şartları taşıdığı dikkate alındığında, 2015 yılında yapmış olduğu başvuru sonucu tesis edilen istisna işleminin temelinde yer alan raporun geçerlilik süresinin dolmasına rağmen idare tarafından işleme konulmasının idarenin kusurlu davranışı olduğunun kabulü gerektiği, bu sebeple hakkında idarenin hatalı işlemi sebebiyle vergi borcu, vergi zıyatı cezası ve gecikme

zammı borcu çıkarılan başvuranın hakkaniyet gereğince vergi istisnasından yararlandırılarak düzenlenen borçların terkin edilmesi gerektiği sonuç ve kanaatine varmıştır”.

Bu konuda Maliye Bakanlığı Gelir İdaresine tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir.²²⁵

KDK bu kararı ile ÖTV istisnasından faydalandırılan engelli hakkında sonradan hatalı işlem tesisi nedeni ile istisna tutarlarının ve vergi zıya cezalarının, idarenin işlem tesis ederken yeterli araştırmayı yapmamasından kaynaklı kusurunu bağlı olması nedeni ile başvurucudan geçmişe yönelik talep edilmesini haklı bulmamıştır. Bu yönüyle engelli ayrımcılığı ile mücadelede, idarenin kendi kusuruna bağlı olarak oluşan kamu kaybını, engelli bireyden tahsil etmesinin önüne geçilmiş olmaktadır.

TİHEK, 2023/371 numaralı başvuru hakkında verilen 25.09.2024 tarihli İhlal Yapılmadığı Kararı:

TİHEK aldığı bir başvuruda, başvuran velisi özetle:

“...başvurucunun %91 oranında zihinsel engelli olduğu, adına ÖTV muafiyetinden faydalanarak araç satın almak istediklerini, muhatap şirket ile bir araç alımı için anlaştıklarını, kaparo verdiklerini, aracı bu şekilde opsiyonladıklarını, opsiyonlama işleminin, fiyat koruması güvencesini de barındırdığını bu sayede aracın fiyat artışından etkilenmeyeceği hususunun kendilerine bildirildiği, 2023 yılı Ocak ayında ÖTV muafiyet sınırının 1.004.200 TL olduğu, bu tutarın anlaşılan bedelin (987.000 TL) altında kaldığı, muhatabın ÖTV indirimli araç satış işlemini, Maliye aşamasındaki uğraştırıcı prosedürler nedeniyle gerçekleştirmek istemediği, son halde satış işleminin gerçekleştirilmediği, muhatabın engelli kişilere araç satmaktan imtina ettiği ve bu kapsamda engellilik temelinde ayrımcılığa uğranıldığı ileri sürülmektedir.”

Muhatap taraf görüş yazısında özetle:

“...anlaşılan 987.000 TL bedelin Aralık ayı için kararlaştırıldığını, söz konusu bu bedelin Aralık ayı içerisinde ödenmediğini, araç için fiyat koruma uygulamasının olmadığını, eğer olsaydı bunun belirli bir tarihle sınırlanmasının bekleneceğini, başvuranın ilk etapta ÖTV muafiyetiyle araç satın almak istediğini belirtmediğini

²²⁵ KDK, 31.08.2018, 2018/4245, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/> (Erişim: 10.05.2025).

şayet belirtseydi 2022 yılı için ÖTV muafiyet sınırının 450.500 TL olduğu bilgisinin kendileriyle paylaşarak 987.000 TL tutarında bir araç için anlaşmanın gerçekleştirilemeyeceğinin bildirileceğini, kendilerinin ÖTV Kanunu'na uygun bir şekilde araç satmak istemelerinin ayrımcılık teşkil etmeyeceğini, başvurularla aralarındaki durumun hukuki bir ihtilaf olduğunu, Şirketlerinin engelli kişilere araç satışı gerçekleştirdiğini, engellilere araç satışı gerçekleştirilmeyeceği hususuna dair bir politika veya kararlarının bulunmadığını beyan etmiştir”.

TİHEK inceleme ve değerlendirmesinde özetle:

*“...sözleşmenin en başından Maliyedeki prosedürler öne sürülerek gerçekleştirilmeyeceğinin değerlendirildiği, tarafların arasında bir sözleşmenin olduğunun kabul edildiği fakat ifa ve edimler noktasında uyumsuzluğun bulunduğu anlaşıldığı, muhatabın başvuranın engel durumunun sonradan öğrendiğini bildirdiği ve bu aşamadan itibaren aracın ÖTV muafiyet sınırının üzerinde kaldığının başvurana açıklandığı, somut olaya konu aracın hem 2022 hem de 2023 yılları içerisinde ÖTV muafiyet sınırının kapsamında olmadığı, muhatap tarafın 2023 yılı içerisinde ÖTV muafiyetinden faydalanmak isteyen başka engelli müşterilere araç satışı gerçekleştirdiği, buradan hareketle muhatabın engelli kişilere araç satışı yapılmayacağına ilişkin bir politika, karar veya tavırlarının olmadığı anlaşıldığı, buna ek olarak muhatabın, başvurana ÖTV muafiyet sınırının kapsamında olan bir aracı tercih etmeleri halinde araç satabileceklerini bildirdiği fakat başvuran tarafın ÖTV muafiyet sınırları dâhilinde kendilerine uygun araç bulamadıkları gerekçesiyle muhatabın teklifini reddettiği hususları göz önüne alındığında; somut olayda muhatap tarafın ilgili mevzuata uygun hareket ettiği, başvuranın engel durumu dolayısıyla araç satışından kasti olarak imtina etmediği değerlendirildiğinden, muhatabın engellilik temelinde ayrımcılık yasağını ihlal etmediği kanaatine varmış ve ihlal yapılamadığına karar vermiştir”.*²²⁶

TİHEK vermiş olduğu bu karara konu vakıayı iyi araştırmadığı düşünülebilir. Zira araç zihinsel engeli olan ve ÖTV mevzuatına göre %91 engeli ile vergiden muaf kapsamında olduğu, basiretli tüccar olan muhatap tarafından pekâlâ biliniyor olmalıdır. Zira yılsonunda birçok otomobil bayi ÖTV’siz araç almak isteyen müşterileri için yeni yıla dönük araç opsiyonladığı malumdur. Kurulun bunu araştırmış olması gerekmektedir. Hal

²²⁶ TİHEK, 25.09.2024, 2023/371, 1004, <https://www.tih.gov.tr/kategori/pages/kararlar> (Erişim:10.05.2025).

böyle olunca engelli bireyin ilgili şirket tarafından kandırılması ve eşit muameleye tabi tutulmayarak mağdur edilmesi ile ortaya çıkan engellilik nedeni ile ayrımcılık ihlali karşılıksız bırakılmış olmaktadır. Bu şekilde olağan hayata dair uygulamaların yeterince araştırılmadan, gelen görüş yazısında tutarlı savunmaya itibar edilip, doğru sorular ile meseleyi araştırmamak, engelli ayrımcılığı ile mücadelede daha iyi araştırma yapılmasını gerekli kılmaktadır.

3.10. Değerlendirme

Bu bölümde incelenen TİHEK ve KDK kararları, ayrımcılık yasağının somut olaylara nasıl uygulandığını, normların kurumsal pratiklerde nasıl anlam kazandığını ve kimi zaman da nasıl daraltıldığını gözler önüne sermektedir. Kararların dili, kullanılan ölçütler ve gerekçelendirme tarzları, yalnızca mevcut hukuki çerçevenin değil, aynı zamanda kurumların ayrımcılık olgusuna yaklaşımının da bir yansımasıdır. Bazı kararlarda ayrımcılık tespitinde çekingen davranıldığı, bazı durumlarda ise başvuranın iddiasının ötesine geçebilecek bir hak temelli yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bu çeşitlilik, hem uygulayıcı kurulların içtihat yönünden yeterince istikrarlı olmadığını hem de ayrımcılık yasağının uygulanmasında ölçüt birliğinin henüz oluşmadığını göstermektedir. Aynı zamanda, hangi başvuruların kabul edilebilir bulunduğu, hangi olayların incelemeye değer sayıldığı gibi kurumsal eşikler, engelliliğe dayalı ayrımcılığın tanınabilirliğini doğrudan etkilemektedir. Bu gözlemler, sonraki bölümde daha sistemli bir şekilde ele alınacak olan genel tespit ve değerlendirmelerin zeminini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, engelli bireylerin kamu otoriteleri karşısında karşılaştıkları ayrımcılık biçimlerini, söz konusu ayrımcılıkların hangi yapısal koşullar altında üretildiğini ve bu ihlallere karşı başvurulabilecek denetim yollarının yeterliliğini sorgulamayı amaçlamıştır. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ile Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) gibi ulusal mekanizmaların bu bağlamda ne ölçüde etkili olduğu, yalnızca mevzuat analiziyle değil, aynı zamanda örnek kararlar ışığında uygulama düzeyinde de ele alınmıştır. Tezin genel yaklaşımı, engelliliği bireyin kendi eksikliğinden kaynaklanan bir durum olarak gören tıbbi modele değil, engelliliği toplumsal koşullarla ilişkili olarak kavrayan sosyal modele yaslanmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda çalışmanın temel varsayımı, kamusal alanda karşılaşılan erişim engelleri, kurumsal kayıtsızlık ve politika eksikliklerinin, engelliliğin asıl kaynağını oluşturduğudur.

İlk olarak, engelli kimdir? Kime engelli denir? Sorularına cevap aranmış ve engelli tanımı üzerine var olan kaynaklara başvurulmuştur. Engelli tanımının, tıpta, sosyolojide, antropolojide, moral değerler karşısında, hukuki belgelerde mutlak ve tek bir karşılığının bulunmadığı, sürekli gelişen bir kavram olduğu ortaya çıkmıştır. Uluslararası kuruluşlar ve belgeler ile mevzuatımızda yer alan hukuk uygulamalarında da engelliliğin neredeyse her metinde farklı yönü üzerinden tanımlandığı görülmüştür. Engelli tanımının ardından, engelli türleri ve sınıflandırmaları yapılırken de birden çok engelli türünün varlığı ve bunlarında her birinin ayrı biçimlerde kategorize edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir biçimde olmayan engelli türlerine bağlı engellilik oranının tespiti ve derecelendirilmesi de farklı olmaktadır. Bunun için Dünya genelinde bir birlik için çalışan uluslararası örgütler olsa da henüz istenen seviyede olduğunu söylemek zordur.

İkinci bölümde, insan hakkı ihlallerinin sinsi müsebbibi olan ayrımcılık kavramı üzerinde durulmuştur. Ayrımcılığın ne olduğu? Sorusuna, ayrımcılık çeşitleri üzerinden cevap aranmıştır. Ayrımcılık kavramının, tek başına hukuki bir yasaktan beslenmediği, bunun yanında toplumsal normların, algıların ve kurumsal işleyişlerin karışımından oluştuğu görülmüştür.

Engellilik temelli ayrımcılık araştırmasında bu karışım önümüze engelliliği, normallik olarak sunmaktadır. Her ne kadar yasalar ayrımcılığı yasaklamışsa da, bu yasağın kapsamı genellikle belirgin olmamaktadır. Hususiyetle ulusal hukuk ile uluslararası hukuk düzenlemelerinde belirgin olmayan fakat uygulamaya yüksek etkisi bulunan farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar yasaların tatbik şeklinde kendini gösterir. Ayrımcılık yasağına dair düzenlemeler, ilgili kurumların uygulamaları ile değerlendirilmelidir. Bu sebeple, ayrımcılık yasağının gerçekte nasıl anlam kazandığını anlayabilmek, bu düzenlemelere dayanarak karar veren ulusal insan hakları mekanizmalarının faaliyetlerini incelemekle ortaya çıkar.

TİHEK ve KDK kurum yapıları ve görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Kurumlar görev ve yetkilerini içerir şekilde bir tablo ile yasal dayanakları ve işlevsel çerçeveleri karşılaştırılmıştır. Her iki kurumun da insan hakları koruması anlamında belirli yetkilerle donatıldığı, ancak bu yetkilerin kullanımında izlenen yöntemlerin ciddi biçimde farklılık arz ettiği görülmüştür.

Üçüncü bölümde de bu iki kurum kararları ışığında engelli ayrımcılığı ile mücadelede ne kadar etkin oldukları incelenmiştir. TİHEK ve KDK kararlarında, ayrımcılık yasağının gelen başvurularda uygulama biçimi, yasanın yorumlanma biçimleri analiz edilmiştir. Verilen kararların dili, başvuru kriterler ve gerekçelendirme metotları, kimi kararlarda ayrımcılık tespitinde çekingen davranıldığı, bazı durumlarda ise başvuranın iddiasının ötesine geçebilecek bir hak temelli yaklaşımın benimsendiği görülmüştür. Bu farklılık, kurulların içtihat yönünden yeterince istikrarlı olmadığını ve ayrımcılık yasağının uygulanmasında esasların henüz yerleşmediğini göstermektedir. Bu farklılıklar, başvuruların kabul edilebilir bulunması ve incelemeye değer sayılması gibi kurumsal sınırlar, engelliliğe dayalı ayrımcılığın bilinirliğini de etkilemektedir.

TİHEK'in yasal yapısı, özellikle ayrımcılık yasağına ilişkin doğrudan referanslar içermesi bakımından daha kapsamlı görünmekte: ancak kararlarında ispat yükünün çoğunlukla başvuru üzerinde bırakıldığı, muhatapların tutarlı savunma ve görüş sunmaları halinde meselenin hukuki içeriğinden çok vakıanın sunum ve savunmasına göre kanaat oluşturulmakta

ve bu nedenle ihlal kararlarına nadiren ulaşıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, ayrımcılığın çoğu zaman örtük, yapısal ya da dolaylı biçimlerde tezahür ettiği göz önüne alındığında ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Başvurucunun bireysel anlamda yaşadığı mağduriyetin hukuken tanınabilmesi için çok yüksek bir ispat standardı arandığında, hak arama yolları fiilen etkisiz hale gelmektedir.

Öte yandan KDK, doğrudan bir “*ayrımcılık yasağı ihlali*” tespitinden çok, idarenin eylem ve işlemlerinin “*iyi yönetim ilkelerine uygunluğunu*” değerlendirme eğilimindedir. Bu kurumun yapısı gereği bağlayıcı kararlar verememesi, verdikleri tavsiye kararlarının etkisini sınırlamaktadır. Ancak yine de bazı durumlarda, kamu hizmetlerinin erişilebilirliğini sağlayacak düzenlemeler yönünde önemli uyarı ve yönlendirmelerde bulunabildiği görülmüştür. Ne var ki KDK kararlarının büyük kısmında, kamu idarelerinin geniş takdir yetkisi vurgulanmakta ve hak temelli bakış açısı çoğunlukla yönetsel gerekçelerin gerisine itilmektedir. Özellikle kamu hizmetinin sürekliliği, kurumsal kapasite, bütçe olanakları ve teşkilat yapısı gibi gerekçeler, hak taleplerinin geri çevrilmesinde sıklıkla kullanılan argümanlar hâline gelmiştir.

Tez kapsamında incelenen örnek kararlar bu genel değerlendirmeyi somutlaştırmakta: her iki kurumun da engelli bireylerin taleplerini değerlendirirken benimsedikleri yaklaşımın sınırlarını ortaya koymaktadır. Bazı kararlarda, engellilerin kamu hizmetlerine erişim hakkının açıkça engellendiği durumlarda bile, ihlalin tespit edilmediği ya da yalnızca idareye “*daha dikkatli olunması*” yönünde telkinlerde bulunulduğu görülmüştür. Bu tutum, insan haklarına dayalı denetim anlayışıyla çelişmekte: kamu gücüne karşı bireyin korunması amacını zayıflatmaktadır. Öte yandan kimi kararlar ise, özellikle “*makul düzenleme yükümlülüğünün*” altını çizen ve idareyi belirli önlemler almaya yönlendiren içerikleriyle, olumlu bir örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda tezin ulaştığı bulgulardan biri de şudur: Kurumsal yapı ve mevzuat ne kadar gelişmiş olursa olsun, ayrımcılıkla mücadele süreci aynı zamanda idari pratiklere ve yorumlara bağlı olarak şekillenmekte: yorum farklılıkları çoğu zaman hak ihlali ile hukuka uygunluk arasındaki çizgiyi belirsizleştirmektedir.

TİHEK kararlarında ayrımcılık iddiasının ispatı genellikle başvurucuya yüklenmekte ve bu durum çoğu başvurunun sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır. Özellikle ayrımcılığın dolaylı veya yapısal biçimlerde tezahür ettiği durumlarda, bu yaklaşım hak arama yollarını etkisizleştirmekte ve koruma mekanizmasını biçimsel bir çerçeveye indirgemektedir. KDK ise daha çok idarenin iyi yönetim ilkelerine uygunluğunu denetlemekte, ancak bu yaklaşım da hak temelli değerlendirmelerden uzaklaşılmasına yol açabilmektedir. Her iki kurumun da kararlarında sıklıkla kamu hizmetinin sürekliliği, teşkilat yapısı ve mali imkânlar gibi gerekçelere dayanılarak, hak ihlallerinin idari gerekçelerle gölgelenmesi dikkat çekmektedir.

İncelenen kararlar, her iki kurumun da yapısal ayrımcılığa karşı yeterince proaktif davranmadığını: somut ihlallerin çoğu zaman örtük biçimde geçirildiğini ortaya koymaktadır. Karşılaştırılan TİHEK kararları arasında kamusal alana rehber köpek ile giriş hususunda karşılaşılan ayrımcılık yasağı ihlali başvurusunda aynı gün verilen iki farklı karar buna örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte bazı kararlar, özellikle “*makul düzenleme*” yükümlülüğünü vurgulayan ve kamu idarelerini erişilebilirlik açısından sorumluluk almaya yönlendiren nitelikleriyle dikkat çekmektedir. Ancak bu tür örnekler istisna düzeyinde kalmakta, genel eğilim ise idari takdir yetkisinin geniş biçimde yorumlanarak ayrımcılık iddialarının bastırılması yönünde olmaktadır.

Engellilik temelinde eşitliğin sağlanması, yalnızca kanuni düzenlemelerle değil, bu düzenlemelerin nasıl uygulandığı ve yorumlandığıyla da doğrudan ilişkilidir. Yasal normların varlığı önemlidir, fakat bu normların anlamı, onları uygulayan aktörlerin zihniyetiyle şekillenir. TİHEK ve KDK gibi kurumların görevi, yalnızca başvuruları karara bağlamak değil, aynı zamanda kamu politikalarının engellileri dışlamayacak şekilde yeniden inşasına katkı sunmak olmalıdır. Engellilerin eğitimden istihdama, sağlıktan şehir altyapısına kadar birçok alanda karşılaştığı engellerin çözümü, kapsayıcı bir kamu yönetimi anlayışını ve çok katmanlı bir kurumsal iradeyi gerektirir. Bu bağlamda erişilebilirliğin fiziksel düzenlemelerin ötesine geçerek, bilgiye, karar alma süreçlerine ve toplumsal katılıma açık yapılarla desteklenmesi gerekir. Özellikle erişim noktasında

neredeyse her noktada müşkül yaşanmaktadır. Kaldırımların yüksekliği, rampaların olmayışı, engelli rampalarının mevzuata uygun olmaması, toplu taşıma vasıtalarının kullanımının engelliye uygun olmaması gibi birçok ayrımcılık hali mevcudiyetini korumaktadır.

Her iki kurumda da engelli bir kurul üyesi veya denetçi bulunmaması düşündürücüdür. Engellilerin “*eşit temsil ilkesi*”, kurumların içerisinde karşılık bulmamaktadır. Engelli bireyler arasından bir veya birkaç üyenin karar organlarında görev alması, engelliliğe yaklaşımda sosyal model bakışına güzel bir örnek teşkil edecektir. Paris Prensipleri çerçevesinde insan hakları ihlallerini önlemek için oluşturulan bu kurumların, engelli üyelerin katkısı ile engelli ayrımcılığı ile mücadelede önemli bir empati gücüne kavuşacak olmasını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Zira engelli birey, engelliliği nedeni ile ayrımcılığa uğrayan öznenin kendisidir. Ülkemizde engellilerin karşılaştıkları sorunların başında gelen ayrımcılık hususunda verilen mücadelenin dışında bırakılmaları da bir tür engelli temelli ayrımcılık olarak görülebilir.

Akademik istihdamdan kent içi ulaşımaya kadar pek çok başvuruda karşılaşılan durumlar, kamu otoritelerinin engelli bireyleri yeterince öznenleştirmediklerini ve hak sahibi bireyler olarak tanımakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Engelli bireylerin yalnızca yardım nesnesi olarak değil, toplumsal üretimin aktif özneleri olarak konumlandırılması gerekir. Özellikle yükseköğretim alanında, engelli akademisyenlerin istihdamı konusundaki yapısal sorunlar, pozitif yükümlülüklerin uygulanmasında ciddi eksikliklere işaret etmektedir. Devletin ve kurumlarının sosyal adalet hedefi, yalnızca biçimsel eşitlik sağlamakla değil, farklılaşmış ihtiyaçlara cevap verebilen esnek ve duyarlı sistemler kurmakla gerçekleşebilir.

Bazı başvurularda, engelli temelli ayrımcılık ihlalleri mevzuattan kaynaklı olabilmektedir. Bu eksikliklerin tespiti ve giderilmesi amacıyla Kurumların devlet idarelerine tavsiye ve raporlar sunmak görevleri vardır. Bu şekilde, engelli ayrımcılığı ile mücadele de kurumlar daha sağlam yasal dayanaklara kavuşabileceklerdir. Engellilerin sahip oldukları hakların kullanılmasının önüne getirilen sınırlamalara karşı yapılan başvurulardan en somut örneklerden bir tanesi de sürücü belgesi edinme konusundadır. Nitekim

Kurumların bu konuda verdikleri karar örnekleri değerlendirilmiştir. KDK kurumunun bu ihlallere neden olan yönetmeliğin değiştirilmesi konusunda bir adım atması gerekli iken bunun yapılmaması, daha çok ihlallere sebep olacaktır. Özellikle “*sürücü olur*” raporunu veren Kurulda sadece doktorlar ve bir mühendisin bulunması, uzman bir hukukçu ve engelli bir üyenin bulunmaması, engelli temelli ayrımcılığa sebep olmaktadır. Yine bir diğer örnek, atama, lojman tahsisi, gibi engelliliğe bağlı olumsuzlukların giderilmesi veya hafifletilmesi için pozitif ayrımcılık düzenlemeleri yapılması talepleridir. KDK’nın bu ihlallerin önüne geçilmesi için mevzuat değişikliği yapılması konusunda ilgili birimlere daha sık şekilde tavsiye de bulunması beklenebilir.

TİHEK verdiği ihlal kararlarında bir kısım para cezasına hükmedebilmektedir. Bu ceza miktarları itibarı ile çok düşük kaldığı söylenebilir. Devlet kendisine karşı ika edilen yasa dışı fiilleri, Kabahatler Kanunu çerçevesinde, bundan birkaç misli tutarda para cezası ile cezalandırmaktadır. Oysa engelli temelli ayrımcılık ihlallerinin önüne geçmek için verilecek para cezalarının da caydırıcı olması veya en azından diğer mevzuata benzer şekilde yüksek tutulması gerekir. Bu hali ile verilen para cezası caydırıcı olmaktan uzak kalmaktadır.

KDK’ya, yapılacak bir mevzuat değişikliği ile tavsiye kararına uymayan idare ve ilgililer hakkında, ayrıca bir yaptırım gücü verilebilir. Bu şekilde kurum, engelli ayrımcılığı ile mücadelede önemli bir güç kazanacaktır.

Engelli temelli ayrımcılık başvuru sayısı ile ihlal örnekleri arasında çok ciddi bir fark vardır. KDK yayınladığı 2024 Yıllık Raporda, sadece 34 adet engelli ayrımcılığına yönelik başvuru aldığını açıklamıştır. Yine TİHEK, 2023 Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporunda, toplam 560 ayrımcılık ihlalinin %17,54’ünün (yaklaşık 98 başvuru), engelli temelli ayrımcılık iddiasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu iki kuruma ülkemizde var olan on milyondan fazla engelli birey arasından sadece 130 kadarının başvurması düşündürücüdür. Bunun sebeplerinin araştırılması önemlidir. Zira bu kurumların işlevlerini yerine getirebilmeleri, yapılacak başvuru sayısının fazlalığı ile orantılıdır. Verilen ihlal kararları ile mevzuat değişikliği sağlanabilecektir. Engelli temelli ayrımcılıkların önüne geçilmesinde

toplumsal farkındalık oluşacaktır. Bu sayede KDK kararlarında yer verildiği gibi, idarede “*zihniyet dönüşümü*” sağlanabilecektir.

Sonuç olarak, bu tez engellilik meselesini yalnızca hukuki değil, aynı zamanda kurumsal ve kültürel bir eşitsizlik sorunu olarak konumlandırmış, TİHEK ve KDK kararlarını da bu çok katmanlı eşitsizlik bağlamında değerlendirmiştir. Engelli bireylerin kamu hizmetlerine eşit erişimini sağlamak, onların pasif korunmaya muhtaç bireyler değil, hak sahibi yurttaşlar olarak tanınmasıyla mümkündür. İnsan hakları kurumlarının bu bakış açısıyla donanması, sadece yasal yükümlülük değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyet açısından da gereklidir. Aksi hâlde ayrımcılık, yalnızca görünüm değiştirerek varlığını sürdürmeye devam edecek: hukuk sistemi ise toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretmenin aracı haline gelecektir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Ramazan ve öte. “Engellilerde Ruh Sağlığı”, *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları*, Eskişehir (2017).
- AKKAŞOĞLU, Şeyma. *İş hukukunda engelli istihdamı*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2025. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 926084).
- ALYANAK, Servet. “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Yapılan Şikâyet Başvurularında Kabul Edilebilirlik Koşulları”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, (2023), ss. 1198-1228.
- AKÖĞRETMEN, Mesut ve ORHAN, Serdar. “Engelli istihdamında bir alternatif olarak engelli girişimciliği.” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2 (2020), ss. 236-256.
- ALTUN, Yılmaz. *Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) ve Türk idare sisteminin işleyişine etkileri*, Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, (2022), YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 785746).
- ARIKAN, Çiğdem. “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*. C. 2, S. 1 (2002), ss.11-25.
- AVCI, Oğuzhan. *Kamu Yönetiminde Ayrımcılığın Önlenmesi Açısından Kamu Denetçiliği Kurumunun Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, (2022). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 771190).
- AYDIN, İsrail. *Bir ulusal insan hakları koruma mekanizması olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu*, Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu, (2022). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 722637).
- BEYOĞLU, Ayça. “T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun Kurumsal Yapı, İşleyiş ve Etkinlikleri Açısından Bir Karşılaştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S. 3, Eylül (2021), ss. 992-1013.
- BİRBİR EFENDİOĞLU, Didem. *İdari Yargılama Hukukunda ispat standardı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler

- Enstitüsü, İstanbul, (2019). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 588834)
- BLANCK, Peter, FLYNN, Ellionoir, eds. *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, (2017).
- CANAT SÜREKLİ, Nilüfer. “Kamu Yönetiminin Denetlenmesi ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kararları”. *Ombudsman Akademik*. S. 22, (2025), ss. 315-346.
- CEYLAN, Sertif. *Kamu Denetçiliği Kurumunun Türkiye Uygulamasının Etkinliği*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, (2019). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 623995).
- ÇAĞLAR, Selda. Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye’nin Uyum Sorunu”, *TBB Dergisi*, S. 96, (2011), ss. 149-178. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001666.
- ÇETİN, Başak Işıl. “Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi,” *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İİBF Özel Sayı*, C. 19, S. 36-1, (2016), ss. 167-184.
- ÇILGIN, Turgut. “Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği”, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 8, (2021), ss. 129-152.
- ÇINARLI, Serkan. *Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde engelli hakları*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (2008). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 227273).
- ÇOBAN, Rabia. “Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet”. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 4 (2017), ss. 252-260.
- De BECO, Gauthier. “Disability in International Human Rights Law”, *Oxford University Press*, 2021.
- DEMET, Zehra. *Türk Ceza Kanunu’nda nefret ve ayrımcılık suçu (M.122)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (2024). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 845044).
- DEMİRBAŞ, Timur. “Nefret Söylemi ve Nefret Suçları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, (2017), ss. 2693-2701.

- DİNÇKOL, Hulusi Alphan. “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu’nun Ayrımcılık Yasağının İhlali Kapsamında İdari Yaptırım Yetkisi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 1, (2021), ss. 188-215.
- DÜĞMECİ, Fatih. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun yapısı ve idare üzerindeki ayrımcılık denetimi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, (2018). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 531656).
- Dünya Engellilik Raporu 2011, T. C. Aile ve Sağlık Bakanlığı Yayını, Anıl Group Matbaa (2011).
- ER SABUNCUOĞLU, Melek. “Uluslararası İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Sınıflandırmasının Yapısı”, Seçev, (2022).
- ERDEM, Ali Rıza. “Ayrımcılığın Kavramsal Analizi”, *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 4, (2020), ss. 12-20.
- ERGENE, Arda. “Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumunun İnsan Haklarının Ulusal Alandaki Korunmasındaki Rolü”. *Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, (2023), ss. 105-134.
- ERGÜZEL, Enis. *Yargı Ombudsmanlığı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği: Bir model Önerisi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, (2022). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 776818).
- ERKAN, Gönül. “Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 15, S. 2, (2004), ss. 31-38.
- EROL KARACA, Zehra ve NAM, Dilek. “Kronik Bir Sosyal Sorun: Engellilere Yönelik Ayrımcılık”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S. 1 (2021), ss. 167-194.
- ERSÖZ, Enes. “Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Makul Uyumlaştırma Kavramı”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, (2020), ss. 149-163.
- GÜL, İdil Işıl. “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, der. K. Çayır, M. Ayan Ceyhan, İstanbul, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 2012.

- GÜL, İdil Işıl. “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, *Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler*, der. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün, İstanbul, Karekök Y, 2015.
- GÜL, İdil Işıl, KARAN, Ulaş. “Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 2011.
- GÜNAL, Cihan Necmi, MÜLAZIMOĞLU, Maksud Emre ve YÜKSEL ALTINTAŞ, Hande. “Türkiye’de Engelli Haklarının Korunmasında Bir Aktör Olarak Kamu denetçiliği Kurumu”, *Ombudsman Akademik*, S. 19, Temmuz-Aralık (2023), ss. 191-214.
- GÜNAL, Cihan Necmi ve MÜLAZIMOĞLU Maksud Emre. “Yurttaşın Paydaşa Geçişin Önündeki Engellerin Ortadan Kaldırılması: Kötü Yönetişimin Karşısında Kamu Denetçiliği Kurumu”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, C. 7, S. 13, (2020), ss. 121-155.
- GÜNEŞ, Ümran. “Türkiye’de İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Ulusal İnsan Hakları Kurumları: Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 1, (2018), ss. 165–186.
- GÜREŞÇİ, Firdevs. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurumsal arka planı, hukuki yapısı ve kararlarının değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, (2022), YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 715584).
- IŞIK, Mürşit. “Sosyal Politika Kapsamında Kamu Kuruluşları Tarafından Bir Dezavantajlı Grup Olarak Engellilere Yönelik Verilen Hizmetlerin Etkinliği: Isparta Örneği”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C. 4, S. 1, (2021), ss. 111-135.
- KABAKÇI, Elif, GÖĞÜŞ Ahmet (çev). “İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması: ICF”, (ISBN 975-19-3672-1), Ankara, 2004.
- KANTER, Arlene S. “*The Deveelopment of Disability Law Under International Law*”, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2015.

- KARAN, Ulaş. “Ayrımcılık Yasağının Hukuksal Çerçevesi”, *2.Uluslararası Ayrımcılık Konferansı İstanbul, (24-25 Ekim 2020), Bildiriler Kitabı*, İstanbul, (2021), ss.20-191.
- KARAN, Ulaş. “Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 31, S. 1, (2015), ss. 235-306.
- KARAN, Ulaş. “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, İstanbul”, *On İki Levha Yayıncılık*, (2022).
- KARAN, Ulaş ve SEVER D. Çiğdem. “Bir İnsan Hakları Koruma Mekanizması Olarak Ulusal Eşitlik Kurumları Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği”, (2020), <https://www.esithaklar.org/2021/04/06/bir-insan-haklari-koruma-mekanizmasi-olarak-ulusal-esitlik-kurumlari-raporumuz-yayinda/> (Erişim:04.05.2025).
- KILIÇ, Mesut. *Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarının Türk Kamu Yönetiminde Etik İlke Uygulamalarının Yaygınlaştırılması Üzerindeki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2023, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 799730).
- KIZILTAŞ, Mehmet. “Engellilerle 360° İletişim”, 4.b., *Elma Yayınevi*, Ankara, 2014.
- KOLAT, Serkan. *Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları*, Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, (2009).
- KÖMERİK, Nurgül, KIRZIOĞLU, Zuhale ve EFEOĞLU, Cansu Gül. “Zihinsel Engelle Sahip Bireylerde Ağız Sağlığı”, *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, C. 2012, S. 1, (2012), ss. 96-104.
- LOKMANOĞLU, Salim Yunus. *İşyerinde Psikolojik Taciz*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, (2016). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 448116),
- MEŞE, İlknur. “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C. 14, S. 33, (2014), ss. 33.

- NAZLI, Sezer. *Dünden Bugüne Türkiye'de Kamu Denetçiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Kapadokya Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Nevşehir, (2023). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 847768).
- ODYAKMAZ, Zehra, KESKİN, Bayram ve DENİZ, Yusuf. “6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme-I”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 7, (2016), ss. 726-727.
- OK, Mert. *Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarında İyi Yönetim*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, (2021). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 662550).
- ÖZDEMİR, Birol. “Kamu Denetçiliği Kurumunun İşlevi, Yapısı ve Devlet Teşkilatındaki Konumu”, *Ankara, Adalet Yayınevi* 2015.
- ÖZTÜRK, Kübra, *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Ayrımcılık: Engellilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Ayrımcılık ve Çözüm Önerileri*, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi, Ankara (2014).
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı, *Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*, Ankara 2010.
- ÖZTÜRK, Mustafa. *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, MÜSİAD Cep Kitapları 30, İstanbul 2011.
- PYANEANDEE, Coomara. *International Disability Law*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York 2019.
- ROVNER, Laura. “Disability, Equality And Identity”, *Alabama Law Review*, C. 55, S. 4, (2004), ss. 1051-1054.
- SEZER KORUCU, Kevser, SÖYLEMEZ ÇALIŞKAN, Şerife ve OKSAY, Ayşe. “Biyopsikososyal Yaklaşım ve Gelişim Süreci”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C. 12, S. 30, (2021), ss.689-700.
- ŞAHİN, Muhammed. “Dünyada Ombudsmanlık Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu”, *İksad Yayınevi*, Ankara, 2021.

- ŞİŞMAN, Yener. “Engellilik Alanındaki Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Mevcut Durum”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, C. 58, S. 3, (2023), ss. 2450.
- ŞİŞMAN, Yener, YAZICI, Berna ve KOCABAŞ, Fatma. “Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Türkiye’de Bu Bağlamda Uygulanan Sosyal Politikaların Genel Bir Değerlendirmesi”, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Yayınları*, Eskişehir 2011.
- TURAN, Süleyman. “Tanrı'nın Engeli mi Engelli Tanrı mı? Hristiyan Geleneğinde Engellilik”, *Okur Akademi Yayınları*, İstanbul 2018.
- USTA, Ayşe Nur. *1982 Anayasası Çerçevesinde Engelli Hakları*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, (2024). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No, 874420).
- UZ, Bilge. “Ombudsmanlık Kurumlarının Özellikleri ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarının Uygulamadaki Etkileri” *Ombudsman Akademik*, S. 19, (2024), ss. 77-102.
- ÜLKER, Gözde. “6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Kapsamında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2, (2024), ss. 527.
- ÜNAL, Vehbi. “Engellilerin Engelliliğe Bakışı Ve Dine Yaklaşımları”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 22, S. 3, (2018), ss. 1457-1482.
- ÜNAL, Vehbi, “Türkiye’de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 45, S. 2, (2021), ss. 235-258.
- ÜNVER Hasan, “Ulaşılabilirliğin Tarihi Kentsel Alanın Kimliği ve Yarışa bilirliliğine Etkisi”, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, C. 4, S. 1, (2016), ss. 144-156.
- ÜSTÜNTAŞ, Sait. *Kamu Denetçileri Kurumu Avrupa Örnekleri ve Türkiye Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, (2023), YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 810078).

YUVALI, Ertuğrul. “4857 Sayılı İş Kanunu’nun ve İlgili Mevzuatın Kadın İşçiler ile İlgili Hükümlerine Genel Bir Bakış”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 106, (2013), ss. 93-114.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

“Afrika İnsan Hakları ve Halkların Hakları Şartı (1981)” ,
https://en.wikipedia.org/wiki/African_Charter_on_Human_and_Peoples%27_Rights (Erişim: 21 Nisan 2025).

“Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi(1969)”,
https://en.wikipedia.org/wiki/American_Convention_on_Human_Rights (Erişim: 21 Nisan 2025).

“Cenevre’de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun (359 Sayılı Kanun)” Resmi Gazete, 10898 (05.06.1961),
<https://resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf>, (Erişim: 21 Nisan 2025).

“Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (4058 Sayılı Kanun)”,
<https://resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (Erişim: 21 Nisan 2025).

DİE. (2009). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, ISBN 975-19-35962.
<https://evam.tuik.gov.tr/dataset/detail/16>

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ICIDH, Engellilerin Uluslararası Sınıflandırılması, Cenevre, 1980,
https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf, (erişim tarihi 04.04.2025).

“Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun (4867 Sayılı Kanun)”, Resmi Gazete 25196 (11.08.2003).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4>
(Erişim: 21 Nisan 2025).

“İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun(6366 Sayılı Kanun)”, Resmi Gazete 8662 (19.03.1954).

<https://www.mevzuat.gov.tr/#mevzuatFihristleri> (Erişim: 21 Nisan 2025).

Kamu Denetçiliği Kurumu (2025), “2024 Yıllık Raporu”,

<https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/KD-K-2024-Yillik-Rapor/index.html>, (Erişim: 04 Mayıs 2025)

Kamu Denetçiliği Kurumu, Kamu Denetçiliği Kurumu Başvuru ve İyi Yönetim Rehberi,

<https://www.ombudsman.gov.tr/Yayinlarimiz/BrosurRehber>, (Erişim: 04.05.2025)

“Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun (4868 Sayılı Kanun)” Resmi Gazete, 25175 (21.07.2003).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#T.C.r> (Erişim: 21 Nisan 2025).

TBMM Tutanakları (2016). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Tasarısı (1/596) ile Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Raporları, www5.tbmm.gov.tr/owa/komisyon_tutanaklari.mv_goruntule, (Erişim:04.05.2025).

TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik,

<https://www.tihet.gov.tr/kategori/pages/Ayrimcilikla-Mucadele-ve-Esitlik>, (Erişim: 04.05.2025),

TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu,

<https://www.tihet.gov.tr/kategori/pages/2023>, (Erişim: 04.05.2025).

TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Rehberi,

<https://www.tihet.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-rehberi-yayimlandi/>, (Erişim: 04.05.2025)

TİHEK, Engelli Temelinde Ayrımcılık: Ayrımcılık Temelleri Serisi No:4, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Engellilik-Temelinde-Ayrimcilik-El-Kitabi>, (Erişim: 04.05.2025).

TİHEK, Kararlar, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>, (Erişim 04 Mayıs 2025).

TİHEK, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi “, <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/Bireysel%20Ba%C5%9Fvuru%20Rehberi.pdf>, (Erişim:04.05.2025).

“Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun (4662 Sayılı Kanun)”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/05/20240515-13.htm> Resmi Gazete 24397 (09.05.2001). (Erişim:04.05.2025).

Ulaş Karan ve D. Çiğdem Sever, “*Bir İnsan Hakları Koruma Mekanizması Olarak Ulusal Eşitlik Kurumları Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği*”, (2020), <https://www.esithaklar.org/2021/04/06/bir-insan-haklari-koruma-mekanizmasi-olarak-ulusal-esitlik-kurumlari-raporumuz-yayinda/> (Erişim:04.05.2025).

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU KARARLARI

TİHEK, 15.12.2021, 2021/1078, 320, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>, (Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 04.01.2022, 2022/07, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>, (Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 14.06.2022, 2021/997, 385,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 28.06.2022, 2021/989, 433,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 19.07.2022, 2022/392, 487,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 01.09.2022, 2022/256, 586,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 17.11.2022, 2022/131, 830,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 15.12.2022, 2022/525, 297,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 24.01.2023, 2022/582, 63,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 09.03.2023, 2022/1446, 199,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 31.07.2023, 2022/1920, 586,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 05.10.2023, 2023/712, 777,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 02.11.2023, 2023/1060, 844,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 14.03.2024, 2024/315,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 18.07.2024, 2024/2823, 671,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 18.07.2024, 2024/162, 674,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 30.07.2024, 2023/2707, 717,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 03.09.2024, 2023/2591, 861,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 05.09.2024, 2023/257, 931,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 25.09.2024, 2023/371, 1004,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 06.11.2024, 2023/2139, 1142,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 06.11.2024, 2024/164, 1144,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 12.03.2025, 2024/1930, 155,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 12.03.2025, 2024/2231, 157,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 08.04.2025, 2024/1168, 183,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 08.04.2025, 2024/1946, 182,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

TİHEK, 08.04.2025, 2024/2046, 191,
<https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/kararlar>,
(Erişim:10.05.2025).

KAMU DENETÇİLERİ KURUMU KARARLARI

KDK, 31.08.2018, 2018/4245, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim:
10.05.2025).

KDK, 18.08.2019, 2018/12500, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim:
04.05.2025).

KDK, 11.07.2023, 2023/5218, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim:
04.05.2025).

KDK, 03.01.2024, 2023/9436, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>,
(Erişim:10.05.2025).

KDK, 02.02.2024, 2023/13195, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim:
04.05.2025)

KDK, 08.02.2024, 2023/17383, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 04.04.2024, 2024/3010, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 30.05.2024, 2023/20103, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 10.06.2024, 2023/20646, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 01.07.2024, 2024/210, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 01.07.2024, 2024/4489, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 10 Mayıs 2025).

KDK, 09.07.2024, 2024/4368, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 11.07.2024, 2024/688, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 24.07.2024, 2024/3090, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 18.10.2024, 2024/10332, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 25.10.2024, 2024/5675, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 04.05.2025).

KDK, 20.05.2025, 2025/1104, <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>, (Erişim: 30.06.2025).